ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΠ

avgi

Περίοδος Β'
Τεύχος 472
Παρασκευή
9 Αυγούστου 1991
Δρχ. 250

ΚΥΠΡΟΣ: ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ ΜΠΟΥΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ: ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΜΕΛΗΜΑ

...ΚΑΙ ΑΥΤΟΙ ΑΝΑΣΧΗΜΑΤΙΖΟΝΤΑΙ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ:

«Να αρχίσουμε πάλι απ' το μηδέν,
από των Ψαρών την ολόμαυρη ράχη...»

BBDO ATHENS

ΕΝΗΜΕΡΩΘΕΙΤΕ ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΩΤΟ*

Στο ραδιόφωνό σας θα βρείτε μέρα-νύχτα τους λόγους που έφεραν τον SKY 100,4 στην πρώτη θέση ακροαματικότητας.

Sky 100.4
FM STEREO
Ο καθαρός ήχος

* Σύμφωνα με τα τελευταία απο [illegible] των εταιριών NIELSEN, FOCUS.

anti

•Περίοδος Β'
• Χρόνος 18ος
• Τεύχος 472
Παρασκευή 9 Αυγούστου 1991
Δρχ. 250

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ
ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
Δημοχάρους 60 • 115 21 ΑΘΗΝΑ
Τηλ: 72.32.713 - 72.49.300
72.32.819 - 72.48.240
FAX: 72.26.107 - TELEX: 214179 ANTI

● Εκδότης:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δεινοκράτους 131
115 21 Αθήνα

● Διαφημίσεις:
Γραμματεία-Λογιστήριο:
ΤΑΣΙΑ ΡΟΥΜΠΟΥ

● Σελιδοποίηση, Μοντάζ:
ΤΑΣΙΑ ΛΕΒΟΝ
ΜΑΡΙΑ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

● Φωτοστοιχειοθεσία — Αναπαραγωγή φιλμς:
«ΠΟΛΥΤΥΠΟ»
Δημοχάρους 60
Τηλ. 72.49.300

● Εκτύπωση:
Νέος Παρνασσός Α.Ε.
Παλλήνη Αττικής 15 344
16ο Χιλ. Λεωφ. Μαραθώνος
Τηλ. 66.65.081

● *Κάθε ενυπόγραφο άρθρο εκφράζει τις απόψεις του συγγραφέα του.*
● *Χειρόγραφα δεν επιστρέφονται.*

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Εσωτερικού
Εξαμ. 2.700 δρχ.
Ετήσια 5.400
Ετήσια Οργανισμών,
Τραπεζών, κτλ.: 20.000 δρχ.
Φοιτητική ετήσια: 4.800

Εξωτερικού
Ευρώπη - Μεσογ. χώρες:
εξάμηνη: ..... δολ. 27
ετήσια: ..... δολ. 54
Η.Π.Α. - Καναδάς - Αν. Ασία - Αυστραλία - Ωκεανία:
εξάμηνη: ..... δολ. 30
ετήσια: ..... δολ. 60

● Εμβάσματα, επιταγές:
ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ
Δημοχάρους 60
115 21 ΑΘΗΝΑ

ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ: δρχ. 250
ΠΑΛΙΑ ΤΕΥΧΗ: δρχ. 350

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ
● Για τα βιβλιοπωλεία της Αθήνας:
Περιοδικό «ΑΝΤΙ»
Δημοχάρους 60
τηλ.: 72.32.713 - 72.48.240
● Για τα βιβλιοπωλεία Β. Ελλάδας:
Κέντρο του βιβλίου.
Α. Πουλουκτσή και Σια Ε.Ε.
Λασσάνη 9,
Τηλ. (031) 285.857
546 22 Θεσσαλονίκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΚΑΙ ΚΕΝΤΡΟ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ

ΜΝΗΜΗ ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

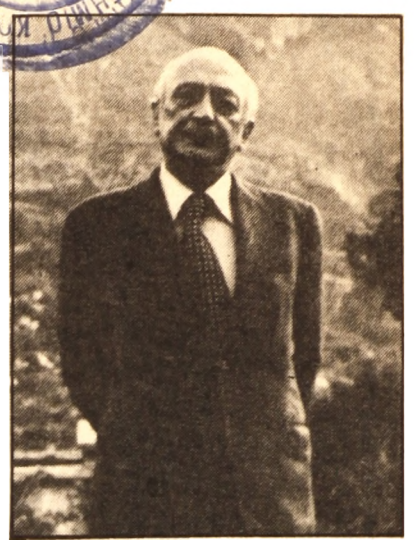

«Μέσα στην απέραντη —θελληματική— μοναξιά μου, η Ελλάδα, όλη μ καημός της, η αληθινή θέληση να την υπηρετήσω, γίνεται, έγινε πια η ζωή μου, η μοναδική μου ζωή. Τίποτα άλλο δεν έχω» εξομολογούνταν το 1972 ο **Δημήτρης Χατζής** σε ανέκδοτη επιστολή του στο *Στέφανο Ροζάνη* που δημοσιεύει σήμερα το ΑΝΤΙ. Και, οραματιζόμενος μια «νέα εθνική συνείδηση», πρότεινε: «πρέπει να ξαναρχίσουμε πάλι από το μηδέν, από των Ψαρών την ολόμαυρη ράχη».

Συμπληρώθηκαν δέκα χρόνια από το θάνατο του συγγραφέα Δημήτρη Χατζή. Το ΑΝΤΙ —του οποίου υπήξε μόνιμος συνεργάτης— τον τιμά μ' ένα εικοσασέλιδο αφιέρωμα μνήμης. Γράφουν: *Ζιζή Μακρή, Νίκος Γουλανδρής, Hero Hokwerda Sohannes Irmscher, Άντεια Φραντζή* και ο *Αλέξανδρος Κοτζιάς*. Και ο *Μίλτος Σκούρας* φιλοτέχνησε το εξώφυλλο.

ΚΥΠΡΙΑΚΟ: ΣΤΗΝ ΚΟΨΗ ΤΟΥ ΞΥΡΑΦΙΟΥ ____ 12-13

Πολλά κυοφορούνται στην τελική ευθεία(;) για τη λύση του Κυπριακού. Απεσταλμένοι του Μπους πηγαινοέρχονται σε Αθήνα και Αγκυρα, σενάρια κυκλοφορούν... Ωστόσο, ένα είναι σίγουρο: τα χυριότερα τεκταίνονται αλλού. Γράφει ο *Κ. Βασιλείου*.

ΠΑΙΔΕΙΑ: Η ίδια συνταγή ____ 14-15

Ο Κοντογιαννόπουλος έφυγε, το «φάντασμά» του, όμως, στοιχειώνει τις όποιες αλλαγές προτείνει το υπουργείο «...και Θρησκευμάτων» για την Παιδεία. Το φθινόπωρο προβλέπεται θερμό. Γράφει ο *Γ. Φιλίππου*.

Εμείς, οι Σέρβοι, τα Βαλκάνια, η Ευρώπη ____ 24-27

Η απειλή για τα κυριαρχικά μας δικαιώματα δεν είναι ο ιστορικός εθνικισμός της Σερβίας αλλά ο υστερικός ψευτοεθνικισμός των Σκοπίων. Ο *Χρύσανθος Λαζαρίδης* γράφει εφ' όλης της ύλης...

Γράφουν ακόμη:

Ο *Αντίδικος* για τις εξελίξεις στη «δίκη του αιώνα» και για την κατάθεση Τεγόπουλου (σελ. 16), ο Αλ. Βυζάντιος για το τελευταίο στοίχημα της οικονομίας μας ενόψει του 1992 (σελ. 17-19), ο *Στ. Κούλογλου* για τη συμφωνία Μπους - Γκορμπατσώφ για τον περιορισμό των πυρηνικών όπλων. Κι ο *Τ. Τσίγκας*, απ' το... εναπομείναν ΚΚΕ, «τοποθετείται» για το 4ο Συνέδριο (σελ. 20-21).

ΜΟΝΙΜΕΣ ΣΤΗΛΕΣ

ΓΕΛΟΙΟΓΡΑΦΙΑ ____ 5
Στάθης
ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟ 16
Ο ανασχηματισμός έγινε —τα προβλήματα μένουν.
ΑΝΤΗΝΩΡ
ΑΝΤΙΘΕΣΕΙΣ ____ 8
ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ____ 11
ΔΙΑΛΟΓΟΣ ____ 50
ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ 53

«Σκοτείνιασε ο αιώνας μας. Χιονίζει σε όλο μου το αίμα με πυκνές νυφάδες κι είμαι ώς μέσα γυμνός», έγραφε το 1974 ο *Νικηφόρος Βρεττάκος* που πέθανε την Κυριακή, 1.8.90 και κηδεύτηκε με τιμές. Ο ποιητής *Τίτος Πατρίκιος* και ο *Βαγγέλης Χατζηβασιλείου* κάνουν μια πρώτη αποτίμηση του ποιητικού του έργου. Όμως, την εβδομάδα που πέρασε, πέθανε κι ο *Γιώργος Μουφλουζέλης* —ένας από τους τελευταίους ρεμπέτες που μεταστοιχείωνε σε μαγική μια σκληρή καθημερινότητα. Αυτός έφυγε μόνος, φτωχός, χωρίς ούτε στο τέλος του να τον θυμηθεί η πολιτεία...

Στο δόκανο του ανασχηματισμού

ΚΑΜΙΑ επιχείρηση συγκάλυψης δεν μπορεί να αποκρύψει το γεγονός ότι ο κυβερνητικός ανασχηματισμός δεν έχει καμιά σχέση με τις εξελίξεις στα εθνικά θέματα (Κυπριακό) ή τα όσα άλλα επισήμως προβάλλονται. Οι ρίζες του προβλήματος διακυβέρνησης της χώρας πάνε βαθιά. Δεν ανασχηματίζει κανείς ένα επιτυχημένο κυβερνητικό σχήμα. Απλώς το «επεισόδιο του Κιέβου» (οι επεμβάσεις της κυρίας Μαρίκας και η παραίτηση του κ. Δήμα) που δεν είναι παρά η κορυφή του παγόβουνου αποκάλυψαν το σαθρό τρόπο με τον οποίο κυβερνάται η χώρα, την καμαρίλα και την παραεξουσία του ευρύτερου οικογενειακού περιβάλλοντος του κ. Μητσοτάκη.

ΠΕΡΑ από τα προφανή και έκδηλα πλέον αδιέξοδα της κυβερνητικής πολιτικής σ' όλους τους τομείς, όπου αντί ριζικών μεταρρυθμίσεων που απαιτούνται σημειώνονται επιστροφές στο παρελθόν, όπου οι λίγες θετικές ιδέες που εμφανίζονται μέσα στα παρωχημένα ιδεολογικά ερέβη της παλαιάς Δεξιάς, ο ανασχηματισμός επιχειρήθηκε για να σώσει τα προσχήματα. Γιατί στην ουσία, το θέμα είναι η αλλαγή της δομής της διακυβέρνησης, η αλλαγή του ύφους και του ήθους της εξουσίας, η διακυβέρνηση της χώρας από τα συνταγματικά οριζόμενα όργανα. Κι ακόμα η διαμόρφωση ενός ολιγάριθμου, ευέλικτου και αποτελεσματικού κυβερνητικού σχήματος που θα εφάρμοζε πολιτική διεξόδων από την κρίση που μαστίζει την ελληνική οικονομία και κοινωνία.

ΚΙ ΕΝΩ εδόθησαν η «αφορμή» και η «ευκαιρία», φαίνεται ότι τα ζητούμενα αυτά είναι ανέφικτα και ανεπιθύμητα, διότι θίγουν τον παραδοσιακό, δοκιμασμένο —και αποτυχημένο— τρόπο διακυβέρνησης της χώρας. Εδώ και δυο εβδομάδες η κοινή γνώμη βομβαρδιζόταν με φήμες, εικοτολογίες και όλα τα συμβαίνοντα και παραλειπόμενα στους διαδρόμους της εξουσίας: πιέσεις, εκβιασμοί, «λεπτές ισορροπίες», τοπικισμοί, μαχαιρώματα, διαβουλεύσεις, συμβιβασμοί —το μέλλον της κυβερνώσας πολιτικής οικογένειας. Μάθαμε και τον κ. Αναστασόπουλο εκ Μεσσηνίας που απείλησε θεούς και δαίμονες για την υπουργοποίησή του παίζοντας «άψογα» τους «κανόνες» της ελληνικής πολιτικής. Και η κ. Μπακογιάννη, επειδή δεν υπουργοποιήθηκε και πάλι, αναγορεύθηκε σε... Ιφιγένεια.

ΤΕΤΟΙΕΣ ιλαροτραγωδίες που περιστοιχίζουν τους κυβερνητικούς ανασχηματισμούς δεν είναι βέβαια κάτι το καινοφανές. Οι πράξεις του «δράματος» επαναλαμβάνονται. Αλλά από όλα αυτά μένει η πικρή γεύση της πλήρους αναξιοπιστίας προς την πολιτική διαδικασία και, κυρίως, η αίσθηση ότι όλα γίνονται για το «θεαθήναι», για να κερδηθούν οι εντυπώσεις που πάντα είναι βραχύβιες. Μέχρι τον επόμενο ανασχηματισμό...

ΚΑΝΕΝΑΣ όμως ανασχηματισμός δεν πρόκειται να σώσει την κυβέρνηση Μητσοτάκη από τον εαυτό της και την πολιτική της. Κτίσματα στην άμμο, εν μέσω μηνός Αυγούστου, θα αυτο-κατεδαφιστούν ταχέως με τους πρώτους ανέμους και τις βροχές του φθινοπώρου.

ΓΙΑΤΙ τα πραγματικά προβλήματα παραμένουν με κορυφαίο το πρόβλημα του τρόπου διακυβέρνησης της χώρας. Που δεν έχει λυθεί κι ούτε μπορεί να το λύσει η Ν.Δ. που ακολουθεί το δρόμο που χάραξαν οι προγενέστεροι κάτοχοι και νομείς της εξουσίας. Γι' αυτό και θα αποτύχει. Είναι θέμα χρόνου.

Μετασχηματισμών ανάγκην έχομεν.

avti

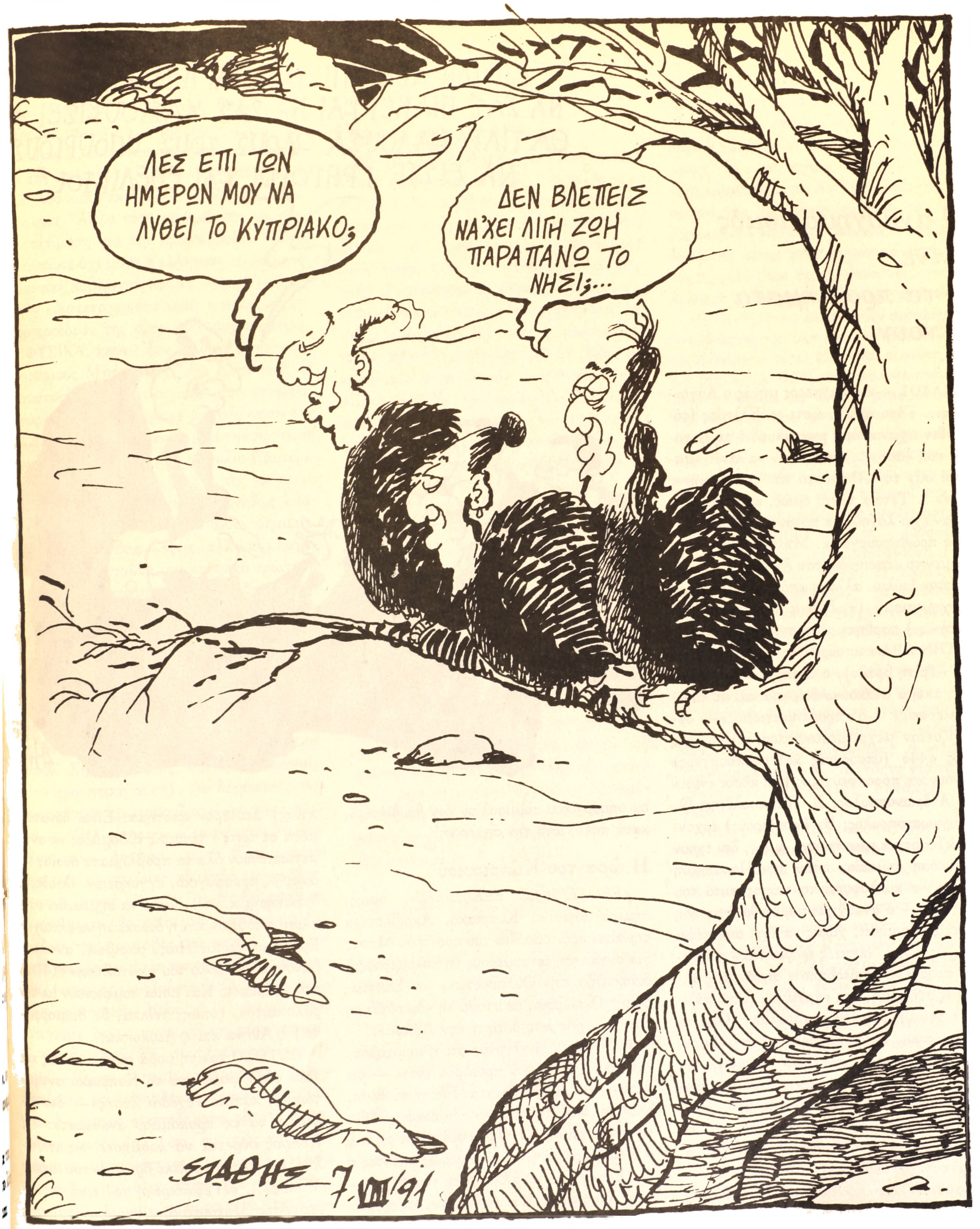
ΛΕΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΗΜΕΡΩΝ ΜΟΥ ΝΑ ΛΥΘΕΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ;
ΔΕΝ ΒΛΕΠΕΙΣ ΝΑ'ΧΕΙ ΛΙΓΗ ΖΩΗ ΠΑΡΑΠΑΝΩ ΤΟ ΝΗΣΙ;...
ΣΗΦΗΣ 7.VIII/91

Ο ανασχηματισμός έγινε —τα προβλήματα μένουν

ΚΑΛΟΣ —και καρπερός μήνας ο Αύγουστος... Τόσο καλός, ώστε οι Έλληνες (τότε, δεν είχαν ακόμα ανακαλυφθεί τα «*μπάνια του λαού*»...) συνήθιζαν να λένε: «*μακάρι σαν τον Αύγουστο να 'ταν οι μήνες όλοι*»... Τέτοια τύχη, όμως, είναι αμφίβολο αν έχει λόγους να προσυπογράφει σήμερα ο πρωθυπουργός κ. Μητσοτάκης. Ίσως ναι μεν το «*επεισόδιο του Κιέβου*» έγινε μέσα στον Ιούλιο, αλλά η απόφαση για τον ανασχηματισμό («*αλήθεια τι ιστορία και αυτή*»...) πάρθηκε μέσα στον Αύγουστο.

ΤΗΝ ΩΡΑ που σύρονται οι γραμμές αυτές (Τρίτη βράδυ), ο ανασχηματισμός δεν έχει ακόμα ανακοινωνθεί, μια και οι «*διαβουλεύσεις*» —ο «*προβληματισμός*»— συνεχίζονταν μέχρι μεσονυκτίου: πόσοι από τους «44» (υπουργούς και υφυπουργούς) μένουν και πόσοι φεύγουν; Και πόσοι «νέοι» (Α Ανδριανόπουλος; Σ. Παπαπολίτης; Θ. Αναγνωστόπουλος; Β. Τσουδερού;) έρχονται; Τα όποια ερωτήματα, όμως, δεν έχουν και τόση σημασία, αφού την Παρασκευή —που θα κυκλοφορεί το τεύχος αυτό του «ΑΝΤΙ»— ο ανασχηματισμός θα έχει ήδη πραγματοποιηθεί, χωρίς να έχει ανατρέψει τις, ως τώρα, «*λεπτές ισορροπίες*» ή να έχει προσφέρει οποιεσδήποτε σημαντικές αλλαγές στη δομή, στη «γραμμή», στην πολιτική του υπουργικού συμβουλίου. Όλα τα άλλα που, κατά καιρούς, εξαγγέλθηκαν (για «*ολιγοτελές ευέλικτο σχήμα*», για «*ανασχηματισμό ουσίας*», κ.λπ.), εγκαταλήφθηκαν στα μισά του δρόμου, αφού —κατά την διατύπωση του κ. Β. Πολύδωρα— «*οι εξαιρετικές εξελίξεις απαιτούν* (απαιτούσαν) *επίσπευση των αποφάσεων του πρωθυπουργού*». Βέβαιο, ωστόσο, είναι ότι και αν ακόμα έλειπαν οι εξωτερικές αυτές εξελίξεις, η σύνθεση του νέου υπουργικού συμβουλίου δεν θα διέφερε, κατά πολύ, από την σημερινή!

Η ώρα του Κυπριακού

«*ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ*», όμως, σήμερα σημαίνει Κυπριακό. Ακριβέστερα σημαίνει πρωτοβουλία του προέδρου Μπους για σύγκληση τετραμερούς (ή πολυμερούς;) διάσκεψης στην Ουάσιγκτων, τον Σεπτέμβριο ή Οκτώβριο, με στόχο τη «*διευθέτηση της διαφοράς που διαιρεί την Κύπρο*».

ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ γεγονός ότι η πρωτοβουλία του Αμερικανού προέδρου έθεσε —και θέτει— πολλά ερωτήματα. Για τη σύνθεση, πριν απ' όλα, της ίδιας της διάσκεψης. (Θα είναι «τετραμερής»; θα προεδρεύσει απλώς ο Κουεγιάρ; θα ειναι ολοσχερώς απόντες η Σ. Ένωση και τα άλλα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας; Και αν θα είναι «*τετραμερής*», με ποια ιδιότητα θα πάρουν μέρος ο πρόεδρος Γ. Βασιλείου και ο Ραούφ Ντενκτάς;) Δεύτερον ερώτημα: Είναι δυνατόν, μέσα σε τρεις - τέσσερις εβδομάδες να αντιμετωπισθούν όλα τα προβλήματα ουσίας (εδαφικό, προσφυγικό, εγγυήσεων, ελεύθερης διακίνησης κ.λπ.), ώστε να σημειωθεί σύγκλιση απόψεων και η διάσκεψη να επιτύχει; Ερώτημα τρίτο: Πώς, ακριβώς, αντιλαμβάνονται τον ρόλο του «*καταλύτη*» οι ΗΠΑ στο κυπριακό; Και ποιοί συμφωνούν με τον ρόλο αυτόν, (όπως, τελικά, θα διαμορφωθεί) η Αθήνα και η Λευκωσία;

ΩΣΤΟΣΟ και τη φορά αυτή —όπως και κάθε άλλη φορά που το Κυπριακό αντιμετωπίζει κάποιο «*σχέδιο λύσης*»— δεν έλλειψαν τα εκ προποιμίου αναθέματα: «*Η Κύπρος σύρεται να κοσμήσει, ως υποτελής, τον μεσανατολικό θρίαμβο του κυρίου Μπους*»... «*Η εξωτερική πολιτική της κυβέρνησης Μητσοτάκη είναι διατεταγμένη και δρομολογημένη*». (Άρα, «δρομολογημένη» και η λύση στο Κυπριακό). «*Τίποτα*

δεν μπορεί να μας σώσει πλέον από τους ολέθριους κυβερνήτες μας»... Ωστόσο, οι απηνείς αυτοί επικριτές της κυβερνητικής πολιτικής στο Κυπριακό, αποφεύγουν να σημειώσουν ότι η «*πολιτική Μητσοτάκη*» είναι και «*πολιτική Βασιλείου*». (Και ότι ο πρόεδρος Γ. Βασιλείου έχει δεσμευθεί να θέσει την όποια ενδεχόμενη λύση υπό την αίρεση του κυπριακού λαού —διάβαζε δημοψήφισμα. Άλλο τόσο αποφεύγουν να πουν ότι εκτίμηση για την πρωτοβουλία Μπους διατύπωσε όχι μόνο η ελληνική, αλλά και η κυπριακή κυβέρνηση και ότι —κατ' επέκταση— «*διατεταγμένη*» είναι η πολιτική και του προέδρου της κυπριακής Δημοκρατίας.

ΦΥΣΙΚΑ, κανείς δεν ευλογεί όλους τους χειρισμούς Μητσοτάκη, στο Κυπριακό. Η «*μυστική διπλωματία*» που «*εκ του εμφανούς πλέον —προκρίνει η κυβέρνηση της Ν.Δ., η άρνησή της να δεχθεί την πρόταση του ΣΥΝ για «Εθνικό Συμβούλιο Εξωτερικής Πολιτικής»*, η προθυμία της να «*ενημερώνει*» την αντιπολίτευση συνήθως «*κατόπιν εορτής*»... αυτά και άλλα δημιουργούν όχι μόνο επιφυλάξεις, αλλά και καχυποψίες. Παρά ταύτα, το κεντρικό ερώτημα που τίθεται, σήμερα, είναι ένα: Δεχόμαστε ή όχι την αμερικανική πρωτοβουλία, με την έννοια ότι η λύση που θα προταθεί θα είναι αποδεκτή από την ελληνική πλευρά; (Επί πάρα πολλά χρόνια, η ελλαδική και η κυπριακή Αριστερά πίστευε ότι η λύση θα προέλθει από τον «*ενδοκυπριακό διάλογο*», με τη βοήθεια του Λεονίντ Μπρέζνιεφ —και μόνον. Σήμερα, όμως, κανείς δεν πιστεύει στην προοπτική αυτή). Αν δεχόμαστε την αμερικανική πρωτοβουλία —με την έννοια ότι οι ΗΠΑ μπορούν ν' ασκήσουν κάποια πίεση στην Άγκυρα και το Κυπριακό να βγει από τα σημερινά αδιέξοδά του— τότε, η απλή λογική λέει πως, χωρίς διθυράμβους ή αναθέματα, θα πρέπει να αναμείνουμε την εξέλιξη της πρωτοβουλίας αυτής. Έτοιμοι να παρέμβουμε ή να τοποθετηθούμε ανάλογα. (*«καιρός του βαλείν λίθους και καιρός του συναγαγείν λίθους»*...). Αν πάλι πιστεύουμε ότι η αμερικανική πρωτοβουλία —ακριβώς επειδή τυγχάνει *αμερικανική*...— είναι α πριόρι απορριπτέα, αν πιστεύουμε ότι οποιαδήποτε «*κινητικότητα*» στο Κυπριακό αναπόδραστα οδηγεί σε «*εθνική μειοδοσία*» (και, συνεπώς καλύτερα «*καμία κινητικότητα*», καλύτερα «*καμία λύση*»), τότε όλοι παίρνουμε τις ευθύνες μας. Και, ειδικότερα αυτοί που σπεύδουν, από τώρα, να προεξοφλήσουν την «*απεμπόληση*» του Κυπριακού από τους Μητσοτάκη - Βασιλείου - Σαμαρά - Ιακώβου, αλλά και Κληρίδη - ΑΚΕΛ - ΑΔΗΣΟΚ! (Χρόνια τώρα, η ακινησία στο Κυπριακό θεωρείται «*πατριωτική πολιτική*», ενώ κάθε απόπειρα λύσης «*υποταγή*» και «*προδοσία*»!).

Η συμφωνία *START*

ΜΕΣΑ στο δεκαπενθήμερο που επισκοπούμε, σημαντικό γεγονός αποτέλεσε η υπογραφή της συνθήκης για τη μείωση των πυρηνικών στρατηγικών όπλων, από τους Μπους και Γκορμπατσώφ, στη Μόσχα —συνθήκης που, αν πιστέψουμε τον Μιχαήλ Γκορμπατσώφ, ήλθε να διαλύσει την «*υπερδομή του φόβου*» που κυβερνούσε, ως τώρα, την οικουμένη... Με τη συνθήκη αυτή, οι ΗΠΑ θα καταστρέψουν το 28% των πυρηνικών στρατηγικών τους όπλων και η ΕΣΣΔ το 35%, ενώ και οι δύο πλευρές δεσμεύθηκαν να περιορίσουν τον αριθμό των βομβαρδιστικών τους αεροπλάνων και των συστημάτων εκτόξευσης πυραύλων από τη θάλασσα ή από το έδαφος.

ΜΕ ΤΗ ΣΥΝΘΗΚΗ αυτή —για να λέμε τα πράγματα με το όνομά τους— οι ΗΠΑ και η ΕΣΣΔ διατηρούν τον αριθμό όπλων που είχαν όταν ξεκίνησαν οι διαπραγματεύσεις *START* πριν από εννέα χρόνια... Κανείς, ωστόσο, δεν αμφισβητεί ότι «*η συνθήκη αποτελεί τεράστιο βήμα για την αναστροφή του κλίματος δυσπιστίας που επικρατούσε, τα τελευταία 50 χρόνια, μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων*», όπως κανείς δεν αμφισβητεί το γεγονός ότι, ύστερα από την επίτευξη της συμφωνίας αυτής, αρχίζει νέος κύκλος διαπραγματεύσεων για την κατάργηση των υπόγειων πυρηνικών δοκιμών, τον περιορισμό των πυρηνικών όπλων *θεάτρου μάχης* και τον περιορισμό των όπλων που αναπτύχθηκαν στο διάστημα.

Όταν τα ΚΚ αλλάζουν...

ΜΕΣΑ στο ίδιο δεκαπενθήμερο έμελε να πραγματοποιηθεί και η ολομέλεια της ΚΕ του ΚΚΣΕ, στοιχεία της οποίας ήταν το νέο «*σχέδιο προγράμματος*» και η πρόταση για την αλλαγή της ονομασίας του ΚΚΣΕ... Και τα δύο αυτά στοιχεία θα συζητηθούν στο έκτακτο συνέδριο του κόμματος, τον ερχόμενο Νοέμβριο. Φυσικά, οι καιροί όπου κάθε αλλαγή στο «*κόμμα - οδηγό*», σήμαινε αντίστοιχη αλλαγή και σε όλα τα ΚΚ του κόσμου, παρήλθαν... Όμως δεν υπάρχει αριστερός (κομμουνιστής, σοσιαλιστής, σοσιαλδημοκράτης ή ανένταχτος...) που να μην προβληματίζεται σήμερα για όλα όσα συνέβησαν —και συμβαίνουν— στην άλλοτε «*μεγάλη χώρα των σοβιέτ*», που να μην προβληματίζεται για την κατάρρευση του «*υπαρκτού*», αποτέλεσμα του γραφειοκρατικού εκφυλισμού του συστήματος, της απουσίας ελευθερίας και δημοκρατίας. Να είναι τυχαίο ότι το ίδιο το ΚΚΣΕ εγκαταλείπει σήμερα το παλιό ιδεολογικό του οπλοστάσιο και δέχεται τους δημοκρατικούς κανόνες; Να είναι τυχαίο ότι το νέο «*σχέδιο προγράμματος*» του ΚΚΣΕ αλλάζει και τον ορισμό του κομμουνισμού, που τον θέλει «*κοινωνικό ιδεώδες, βασισμένο στις ανθρώπινες αξίες, στην αρμονική συνένωση της προόδου και της δικαιοσύνης, στην ελεύθερη αυτοπραγμάτωση του ατόμου*»;

ΟΙ ΜΟΝΟΙ που παραμένουν συνειδητά ανυποψίαστοι για όλα όσα συνέβησαν —και συμβαίνουν— γύρω τους είναι οι συντηρητικοί ηγέτες του ΚΚΕ, που επιμένουν να βλέπουν το κόμμα ως «*κτήμα μιας κομματικής ολιγαρχίας*», αρνούμενοι «*να αναμετρηθούν με την κρίση του κομμουνιστικού κινήματος*». Όμως η κρίση υπάρχει. Και κάνουν προσπάθεια να φορτώσουν την κρίση αυτή στην... περεστρόικα ή στον Γκορμπατσώφ και καμιά έξοδος από τον Συνασπισμό (για ν' αποτρέψουν τάχα τη... «*σοσιαλδημοκρατικοποίηση του κόμματος*»...) δεν πρόκειται να τους σώσει! Η πορεία τους (παρά τους μηχανισμούς, τα περιουσιακά στοιχεία, την κατοχή αρχείων) είναι προδιαγεγραμμένη: Ολοένα και περισσότερο αποξενώνονται από την κοινωνία, από τη λογική των πραγμάτων, από τα σημερινά (νέα) μέτωπα πάλης. Στόχοι τους —όπως επισημαίνει το ανανεωτικό ρεύμα του ΚΚΕ που μετέχει στον Συνασπισμό —είναι «*η δημιουργία μιας μουσειακής Αριστεράς, παριχαρακωμένη και ακίνδυνη για τις κατεστημένες πολιτικές δυνάμεις του τόπου*».

ΑΛΛΑ, ΑΚΡΙΒΩΣ, επειδή στόχος τους είναι μια «*μουσειακή Αριστερά*», ακριβώς επειδή —για να επιβιώσουν— έχουν ανάγκη από εσωτερικούς «*εχθρούς*», εσωκομματικές συγκρούσεις και διοικητικά μέτρα, έσπευσαν ν' απορρίψουν και τη νέα έκκληση της Συντονιστικής Επιτροπής της Κίνησης των μελών του ΚΚΕ που μετέχουν στον Συνασπισμό. Και, φυσικά, κάθε Αριστερός μπορεί να βγάλει τα συμπεράσματά του.

ΚΑΠΟΥ, μέσα στο δεκαπενθήμερο, οι «*αισθαντικοί άνθρωποι*» —*όλοι οι «αγαπώντες την ειρήνη»*— σημείωναν και την 46η επέτειο από την εφιαλτική ρήψη της πρώτης ατομικής βόμβας. Είκοσι τέσσερις ώρες προηγουμένως (τη Δευτέρα) πενήντα παιδιά από το Πρέινσκ (κοντά στο Τσερνομπίλ) επέστρεψαν στην πατρίδα τους με λουλούδια και ελληνικές σημαίες. Ποιος είπε ότι η ραδιενέργια δεν σκοτώνει και σε καιρούς ειρηνικούς;

ΑΝΤΗΝΩΡ

ΑΝΤΙ-ΘΕΣΕΙΣ

Στο Κιέβο στα δυο στενά...

Το λεγόμενο «επεισόδιο του Κιέβου» αμαύρισε τις θετικές εντυπώσεις της επίσκεψης του κ. Μητσοτάκη στη Σ. Ένωση και τα θετικά αποτελέσματα. Είναι όμως λυπηρό το γεγονός ότι σε τέτοιες σοβαρές αποστολές υπεισέρχονται «παράγοντες» που τινάζουν στον αέρα προσπάθειες πολλών ανθρώπων και γελοιοποιούν την κυβέρνηση και τη χώρα στο εξωτερικό και στο εσωτερικό. Τα όσα εγράφησαν στον Τύπο περί των αιτιών και επιπτώσεων του «επεισοδίου» ωχριούν μπροστά στην πραγματικότητα των πεπραγμένων και της συμπεριφοράς του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος του κ. Μητσοτάκη. Ακόμα και ο Δεξιός Τύπος ξεσηκώθηκε και στηλίτευσε τόσο το γεγονός όσο και τις ρίζες του. Αλλά το ηχηρότερο ράπισμα στην παρειά του πρωθυπουργού έδωσε η αξιοπρεπής στάση του κ. Δήμα, που έδειξε ότι ακόμα και μέσα σ' αυτήν την κατάσταση, μπορεί κανείς να διατηρήσει τον αυτοσεβασμό του. Φαινόμενο σπάνιο στην πολιτική, γι' αυτό και πρέπει να εξαίρεται, όταν εκδηλώνεται. Ενδιαφέρει όλους.

Χ.Τ.

Και οι λοιπές δυνάμεις;

Εξεδόθη η απόφαση της δίκης γ·α τις προμήθειες των Μάτζικ και ο Γ. Λούβαρης οδηγήθηκε στον Κορυδαλλό. Τι απέγινε όμως με τους λοιπούς συνενόχους; Η δίκη των Μάτζικ απέδειξε πόσο λειψή ήταν η περίφημη κάθαρση και μάλιστα ειδικά στον τομέα που αφορούσε τις Ένοπλες Δυνάμεις. Και αποκαλύφθηκε σε όλο το μεγαλείο της η συγκάλυψη και το αμοιβαίο κουκούλωμα του καλοκαιριού του '89.

Αφού το σκάνδαλο Κοσκωτά αφορούσε μόνο τα «καφεδάκια της Αλλαγής» —σύμφωνα με τη ρήση του Χαρίλαου Φλωράκη— πώς έγινε και πήγε «αδιάβαστος» ο κ. Γρ. Γιάνναρος στην ανακριτική επιτροπή της Βουλής; Και τι απέγινε με εκείνη την περίφημη —και σύμφωνα με όλους τους κανόνες της υποκρισίας συσταθείσα— ειδική επιτροπή της Βουλής που θα εξέταζε τα σκάνδαλα στις προμήθειες όπλων από το 1975 και εντεύθεν; Αμοιβαίος συμψηφισμός έγινε. Η επιτροπή δεν λειτούργησε ποτέ. Γι αυτό άλλωστε συστάθηκε: για το κουκούλωμα.

Αλλά και ο κ. Σεχιώτης, που επανειλημμένα αναφέρθηκε στη δίκη των Μάτζικ, πού κρυβόταν; Όλοι οι κατηγορούμενοι έρριξαν σ' αυτόν την αποκλειστική ευθύνη για τη νομιμοποίηση της διαμεσολάβησης Λούβαρη. Γιατί όχι; Αφού είχε παραγραφεί ήδη το αδίκημα, μπόρεσαν εκ του ασφαλούς και ομιλούσαν για ευθύνες *και* πολιτικών. Αυτή είναι η ευψυχία των αναμειγμένων —πολιτικών και στρατιωτικών. Για τους τελευταίους, μάλιστα, το ΠΑΣΟΚ και ο πρόεδρός του δεν παρέλειπαν να υπενθυμίζουν κάθε τόσο ότι «διώκονται αξιωματικοί στα δικαστήρια». Αλλά όταν έπρεπε να παρέμβει και να ομιλήσει, το μόνο που έπραξε ήταν να φροντίσει για το κουκούλωμα και την εξασφάλιση της παραγραφής των δικών του ευθυνών.

Χ.Ν.

Υπό έλεγχο...

Σχετική τροπολογία στο νομοσχέδιο για την προστασία των καταναλωτών, που έγινε δεκτή από τη Βουλή, απαγορεύει τη μετάδοση από την τηλεόραση διαφημίσεων παιδικών παιχνιδιών πριν από τις 11 το βράδυ. Σωστά. Τα παιδιά είναι υπέρ ευάλωτα στον καταιγισμό των καταναλωτικών μηνυμάτων. Το μόνο που σκέφτομαι είναι τα βάσανα των διαφημιστικών εταιρειών που θα πρέπει τώρα ν' αλλάξουν το «πλαίσιο αναφοράς» και το «περιεχόμενο» των διαφημιστικών μηνυμάτων τους για να πείσουν κάποιους άλλους (τους γονείς) να «επιλέξουν» για άλλους, αφού μάλιστα πληρώνουν. Το τι αποτέλεσμα θα έχουμε πολύ αμφιβάλλω. Φοβάμαι το μπέρδεμα των διαφημίσεων μετά τις 11 το βράδυ με τα Δελτία Ειδήσεων και τις τσόντες. Και υποψιάζομαι ότι οι μεγάλοι θα αποδειχθούν πολύ πιο ευάλωτοι και ανόητοι από τους μικρούς. Άσε που τα παιδιά, είτε θα κυττάνε πλέον από την κλειδαρότρυπα, μπας και δουν καμιά «παιδική διαφήμιση» μετά τις 11 το βράδυ —όσα δηλαδή θα έχουν εκδιωχθεί στα κρεββάτια τους— ή θα ριχτούν με τα μούτρα για να «απολαύσουν» τις διαφημίσεις για τους «μεγάλους» πριν τις 11. Ανυπομονώ.

ΠΑΙΣ

Ελέω Ελαιώνα

Την ευαισθησία του «ΑΝΤΙ» για τον Ελαιώνα γνωρίζουν όλοι. Γι' αυτό και επιμένουμε να σχολιάζουμε όσα αναφέρονται σ' αυτόν. Αφορμή τωρινή το «δημοψήφισμα» της εφημερίδας «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» για την πρόταση του ΤΕΕ.

Το ΤΕΕ υπολόγησε ότι για την απαλλοτρίωση 5.000 στρεμμάτων σε σύνολο 9.000 του Ελαιώνα θα απαιτούνται 200 δισ. δρχ. μέσα σε μια δεκαετία και πρότεινε την εφαρμογή ειδικού τέλους 5 δρχ. ανά λίτρο βενζίνης και ειδική εισφορά 25 δρχ. το χρόνο ανά τετραγωνικό δομημένης επιφάνειας.

Η «Ε» αποπειράθηκε να σφυγωμετρήσει τις διαθέσεις των αναγνωστών της και μας δίνει τα αποτελέσματα στο φύλλο της 6/8. Κατ' αρχήν τα 1.172 άτομα που πήραν μέρος στο «δημοψήφισμα» απαντώντας θετικά ή αρνητικά, αντιπροσωπεύουν κάτω του 1% της κυκλοφορίας της «Ε». Θα περίμενε κανείς μεγαλύτερη ανταπόκριση και περισσότερη ευαισθησία από τους αναγνώστες μιας προβληματισμένης εφημερίδας. Κατά συνέπεια, το 78,16% που απάντησε θετικά θα πρέπει να αντιμετωπιστεί με πολύ σκεπτικισμό.

Δεύτερο, δεν υπάρχουν καθόλου απαντήσεις από περιοχές και γειτονιές των Δήμων που άμεσα εμπλέκονται στο θέμα του Ελαιώνα. Να μην υπάρχουν εκεί αναγνώστες της «Ε» ή να αδιαφόρησαν πλήρως οι άμεσοι ενδιαφερόμενοι για το *πράσινο* των Αθηναίων;

Τρίτο, οι πιο «ευαίσθητοι» οικολογικά αναγνώστες φαίνονται αυτοί του «Κέντρου» (Εξάρχεια, Κολωνάκι), ενώ αρνητικοί φέρον-

ται οι αναγνώστες από το Περιστέρι και τα Πατήσια. Κατά την «Ε» οι εισοδηματικές διαφορές μεταξύ των περιοχών δικαιολογούν και τη διάσταση των απόψεων περί πρασίνου. Αλλά δείχνει, κατά τη γνώμη μας, ανάγλυφα και το γεγονός ότι πέρα από τη συνάρτηση οικολογική συνείδηση - εισόδημα υπάρχει και η πλήρης απροθυμία των πολιτών να βελτιώσουν την ποιότητα της ζωής τους (το πράσινο στην προκειμένη περίπτωση), όταν πρόκειται να βάλουν το χέρι στην τσέπη. Θλιβερή αλλά αναγκαία διαπίστωση. **Κ.Β.**

Ο Ελαιώνας στην Ευρωβουλή

Όταν γίνονται αυτά που γίνονται για τον Ελαιώνα —και σε συνέχεια πληροφορίας που είχαμε δημοσιεύσει στο προηγούμενο τεύχος— στην ΕΟΚ κάποιοι δραστηριοποιούνται με σωστή μέθοδο. Δεν είναι βέβαια ούτε ο κ. Σ. Μάνος που η λογική του κινήθηκε στα όρια ενός εργολάβου, ούτε ο κ. Αντ. Τρίτσης που η προσπάθειά του εξαντλήθηκε στα όρια αντιπαράθεσης με τον υπεργολάβο Στ. Μάνο.

Ο ευρωβουλευτής Αλέκος Αλαβάνος, σε συνέχεια προηγούμενης ενέργειάς του και η Μελίνα Μερκούρη σαν δημοτική σύμβουλος πήγαν την υπόθεση του Ελαιώνα στο Ευρωκοινοβούλιο με αναφορά τους που έχει θέμα «Πράξεις και παραλείψεις της ελληνικής κυβέρνησης σχετικά με την έκδοση προεδρικού διατάγματος με το οποίο εντάσσεται στο πολεοδομικό σχέδιο Αθήνας η περιοχή Ελαιώνα».

Στην αναφορά περιγράφεται ο Ελαιώνας ως *«περιοχή που έχει μέχρι σήμερα το χαρακτήρα της αραιής δόμησης και των χαμηλών πυκνοτήτων που επιτρέπει την ανάπλασή της ώστε να αντιμετωπιστούν τα προβλήματά της σε συνεργασία με την άμβλυνση των σημαντικών πολεοδομικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων ολόκληρης της πρωτεύουσας»*.

Διαπιστώνεται ότι η όλη διαδικασία που τήρησε ο κ. Στ. Μάνος ήταν εκτός προδιαγραφών της ΕΟΚ και *«χωρίς να συμπεριλαμβάνει τον τρόπο διαβούλευσης που ορίζει η Οδηγία 85/337/ΕΟΚ»*.

Τέλος, οι κ. Αλ. Αλαβάνος και Μελίνα Μερκούρη προτείνουν:

«Να ανακληθεί το ΠΔ 74Δ/91, να ληφθούν υπόψη οι Οδηγίες 84/360 και 85/337 της ΕΟΚ, να δοθεί λύση στην περιοχή Ελαιώνα που να συμβάλλει στην οικολογική ανασυγκρότηση της Αθήνας και να επανεξεταστούν από άποψη χωροθέτησης οι επενδύσεις που χρηματοδοτεί η Κοινότητα και που τοποθετούνται στην περιοχή Ελαιώνα. Η οποιαδήποτε παρέμβαση στην περιοχή Ελαιώνα να κινηθεί στην κατεύθυνση της ανάπλασης τηςς περιοχής με κύριο στόχο τη δημιουργία Ενιαίων Πάρκων Πρασίνου, αλλά και οργανωμένων Βιομηχανικών - Βιοτεχνικών Πάρκων και ασφαλών περιοχών κατοικίας με όρους που θα εξασφαλίζουν την οικονομική εξυγίανση της περιοχής και που θα συμβάλλουν στη γενικότερη προσπάθεια οικολογικής ανασυγκρότησης της Αθήνας».

Το ενδιαφέρον της Ευρώπης ίσως να βοηθήσει.

Αξίζει εδώ να σας πληροφορήσουμε ότι το *BBC* στην ειδική ευρωπαϊκή ώρα, αφιέρωσε στις αρχές του Ιουλίου την εκπομπή του για τον Ελαιώνα.

ΥΓ.: Επιφύλαξη διατηρούμε για την διατύπωση της αναφοράς Αλαβάνου - Μερκούρη για «Οργανωμένα Βιομηχανικά - Βιοτεχνικά Πάρκα». Η γενικότητα και η απροσδιοριστία μπορεί να οδηγήσουν σε κακά μονοπάτια... **Τ.Λ.**

Σταγών εν τω «Ωκεανώ»

Οι ανακριτικές αρχές ασφαλώς θα προσπαθήσουν να διευκρινήσουν τα αίτια του ναυαγίου του «ΩΚΕΑΝΟΣ» που βυθίστηκε στις ακτές της Αφρικής.

Ένα όμως έχει σημασία. Ένα και μόνο πράγμα «μετράει» στις περιπτώσεις αυτές. Το γεγονός δηλαδή ότι σώθηκαν *όλοι*, σύνολο 571 άτομα. Τι σημασία έχει αν ενδεχομένως σημειώθηκαν ορισμένα λάθη ή παραλείψεις; Αυτό που είναι απαράδεκτο είναι οι αιτιάσεις «ποικίλων κύκλων». Γιατί η διάσωση 571 ατόμων αποτέλεσε πρωτοφανή άθλο στα ναυτικά χρονικά υπό φοβερές μάλιστα καιρικές συνθήκες (άνεμοι 149 χλμ. και κύματα ύψους 8 μ.). Όλα τα άλλα είναι εκ του πονηρού. Και περιττεύουν. **Τ.Λ.**

Εις τον πάτον της Κοινότητας

Τα στοιχεία της Στατιστικής Υπηρεσίας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με τον τίτλο «Το κοινωνικό πορτραίτο της Ευρώπης» που παρουσίασε η εφημερίδα «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ» (5/8) δίνουν μια χοντρική εικόνα για το «επίπεδο ζωής» στα 12 κράτη - μέλη της Κοινότητας. Μπορεί κανείς αενάως να επιχειρηματολογεί περί της καταλληλότητας των χρησιμοποιουμένων μεγεθών, δεικτών και μέτρων σύγκρισης. Γεγονός όμως είναι ένα και μόνο: ότι η Ελλάδα όχι μόνο κατέχει σταθερά την έσχατη θέση, αλλά ότι η θέση της συνεχώς επιδεινώνεται, με αποτέλεσμα η απόσταση από τους πρώτους να αυξάνεται. Ακόμα και το κατά κεφαλήν ΑΕΠ ως προς τον κοινοτικό μέσο όρο μειώνεται. Μ' άλλα λόγια προχωρούμε ολοταχώς με την όπισθεν.

Κοινώς πιάσαμε πάτο.

Τουρισμός εναντίον Οικολογίας

Σύγκρουση «συμφερόντων» και επεισόδια στην Αλόννησο, όπου απόφαση του κοινοτικού συμβουλίου δεν δέχεται τη λειτουργία του θαλασσίου πάρκου και εμποδίζει το έργο της «Εταιρείας για τη Μελέτη και Προστασία της Μεσογειακής Φώκιας», για λόγους τουριστικής κίνησης, που φέτος «έπεσε κατακόρυφα». Αγωνιά η τουριστική Ελλάδα των μικρομεσαίων

αφορολόγητων οικονομικών δραστηριοτήτων.

Πότε επιτέλους θα καταλάβουμε ότι μερικά πράγματα δεν συμβιβάζονται, ότι οι οικολογικές επιλογές για τις οποίες όλοι κόπτονται και δημαγωγούν έχουν κάποιο κόστος κι ότι δεν μπορούμε πάντα να έχουμε και την πίτα σωστή και τον σκύλο χορτάτο;

Κ.Β.

Παραλλαγές σ' ένα μπλουζ

Ο ομαδικός ξυλοδαρμός του Πόντιου πρωταθλητή με τα χρώματα της Εθνικής Ελλάδος Αγαθάγγελου Τσιριπίδη από αστυνομικούς της Ασφάλειας Θεσσαλονίκης δεν είναι ένα τυχαίο γεγονός ούτε αποτέλεσμα της προκλητικής στάσης του πρωταθλητή, όπως επιχείρησε να εμφανίσει το συμβάν ένας από τους αστυνομικούς που κατηγορείται για τον ξυλοδαρμό. Μάλλον «ατυχία» συνιστά για το «ίματζ» της Αστυνομίας, που εδώ και αρκετό καιρό, εντελώς απροκάλυπτα, ήρξατο νινείν χειρών αδίκων, ιδιαίτερα εναντίον όσων δεν έχουν τον τρόπο να κοινοποιήσουν στην κοινή γνώμη την κακοποίησή τους ή δεν έχουν τη δυνατότητα να απαντήσουν εμπράκτως.

Και είναι αυτοί, όλοι όσοι είναι λιγότερο «ίσοι» από το μέσο, το «φιλήσυχο» Έλληνα πολίτη: σκουρόχρωμοι και κάθε λογής πρόσφυγες, άνθρωποι με ελλιπή χαρτιά, μπορεί χωρίς καν χαρτιά, μπορεί καν χωρίς άδεια εργασίας στη χώρα μας, χωρίς πού την κεφαλήν κλίνη... Αλβανοί, Πολωνοί, Πόντιοι, Τούρκοι, Αφγανοί, «αλλόφυλοι» που αναζήτησαν στη χώρα μας —τι σημασία έχει άραγε;— τον παράδεισο ή, έστω, ένα κομμάτι ψωμί.

Η αλήθεια είναι ότι ο ρατσισμός που κυοφορούν οι καιροί στη χώρα μας είναι πολύ ιδιόρρυθμος: οι λογής μειονότητες που κυκλοφορούν στην ελληνική επικράτεια γίνονται θύματα εκμετάλλευσης στις πιο σκληρές και θεωρούμενες ανυπόληπτες εργασίες, πληρώνονται με πολύ χαμηλότερα από τις συμβάσεις μεροκάματα, αντιμετωπίζουν τη σκληρότητα, την καχυποψία και την περιφρόνηση σχεδόν παντού. Η αυταρχική συμπεριφορά της αστυνομίας απέναντί τους, κατά συνέπειαν, δεν είναι τίποτα άλλο παρά η μετατόπιση ενός γενικού κλίματος σε ένα πεδίο όπου εκφράζονται ο αυταρχισμός, η βία και η βαρβαρότητα χωρίς... φερετζέ.

Στη σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού ο ρατσισμός και η ρατσιστική βία γιγαντώνονται. Περιπτώσεις όπως αυτή του Πόντιου πρωταθλητή που σπάζουν τα στεγανά της δημοσιότητας μπορεί να κάνουν αίσθηση, όμως τα πράγματα έχουν πάρει τη φορά τους. Κι είναι αμφίβολο αν αυτή τη φορά μπορεί να αντιστρέψει έστω η καλή θέληση —άραγε υπάρχει;— των πολιτικών προϊσταμένων του υπουργείου Δημόσιας Τάξης. Με αποτέλεσμα, τέτοια φαινόμενα να είναι καθημερινά.

Μήπως είναι καιρός οι ευαίσθητοι θύλακες για τα ατομικά δικαιώματα και τις ελευθερίες να οργανώνουν πιο ενεργά τις αντιστάσεις τους; Μήπως είναι ακόμη καιρός να αντιστρέψουμε ενεργητικά το αρνητικό κλίμα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού που υποθάλπουν η άγνοια, οι προκαταλήψεις και η υποχώρηση της κοινωνικής εγρήγορσης των περισσότερο ευαισθητοποιημένων κοινωνικών στρωμάτων;

Η.Κ.

εκδόσεις ΚΕΔΡΟΣ

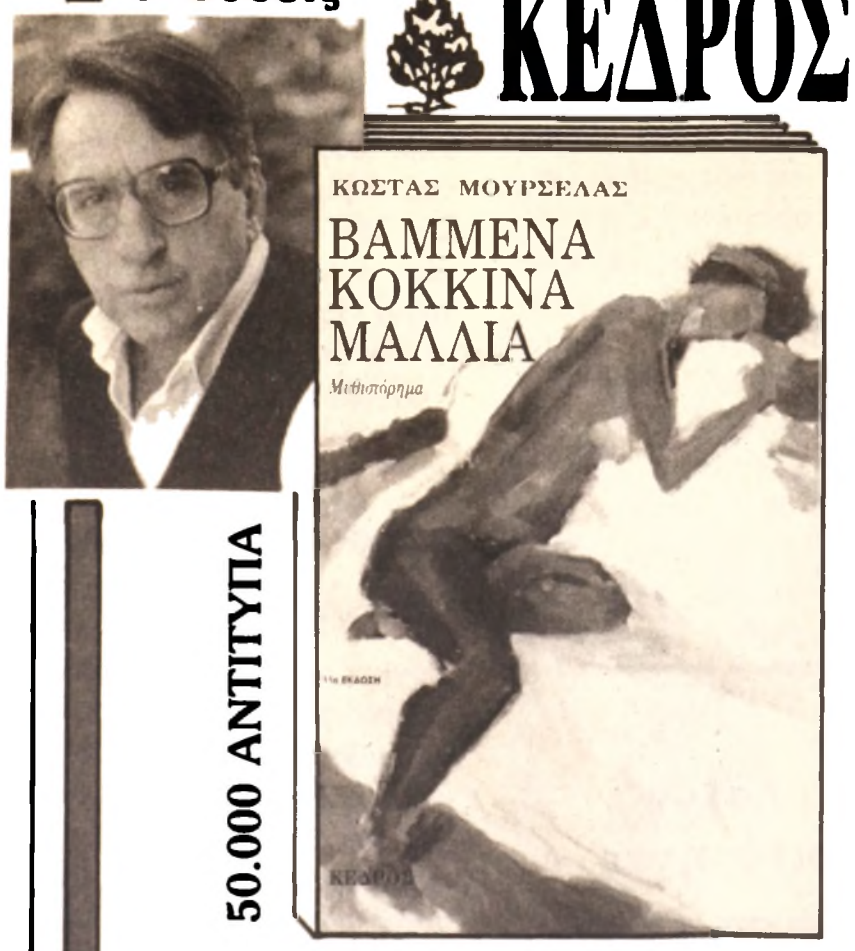

Γ. Γενναδίου 3
Τηλ. 36.09.712/14 - 36.02.007

ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΥΡΣΕΛΑΣ
Βαμμένα κόκκινα μαλλιά

«Στα λίγα αποκτήματα ευρυτέρου φάσματος της μεταπολεμικής μας λογοτεχνίας έρχεται τώρα να προστεθεί το πρώτο πεζογράφημα ενός γνωστότατου και δημοφιλέστατου συγγραφέα, που δεν είναι μόνο κατά την ταπεινή μου γνώμη το λογοτεχνικό γεγονός της χρονιάς, αλλά και ένα κατόρθωμα συνθετικής εργασίας, που εγγράφεται αυτοδικαίως στην ιστορία της πεζογραφίας μας... Το βιβλίο του Μουρσελά δεν περιγράφεται. Διαβάζεται. Απολαμβάνεται. Αποχτήστε το...»

Κώστας Σταματίου
«ΤΑ ΝΕΑ»

«... Ο Κώστας Μουρσελάς είναι αληθινός μυθιστοριογράφος, γιατί μπορεί και κρατάει το ενδιαφέρον του αναγνώστη αμείωτο ως την τελευταία σελίδα, δεν τον "μπερδεύει" με εξυπνακίστικες "αναλύσεις" αλλά αντίθετα απλοποιεί τις αιτίες των προβλημάτων του, και έτσι τον καταφέρνει να δει την ουσία τους...».

Κώστας Τσαούσης
«ΕΘΝΟΣ»

«... Και δεν κάνει απλώς την είσοδό του στο χώρο του μυθιστορήματος, αλλά εισβάλλει δυναμικά και με πάταγο εκεί όπου πολλοί επιχειρούν να οριοθετήσουν το αλωνάκι τους και να δώσουν τις μάχες τους με το χρόνο...»

Νίκος Ντόκας
«ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ»

ΜΕΣΑ ΣΤΗΝ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ

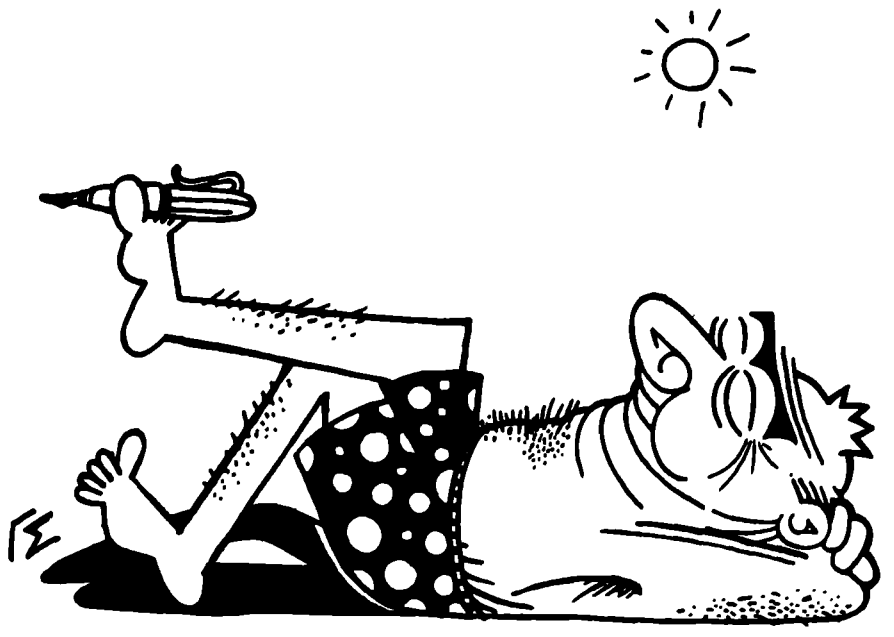

● Τα αγαθά του καλοκαιριού. Δεν είναι μόνο η ευκολία για πάρκινγκ (αν και το χάλασε λίγο ο κ. δήμαρχος), η άνετη κίνηση στους δρόμους, κ.λπ. Όσοι μείναμε, ανακαλύψαμε μετά χαράς ότι άλλαξε επί τα βελτίω το πρόγραμμα των ραδιοσταθμών. Επειδή οι *μεγάλες βεντέτες* των ραδιοσυχνοτήτων λιάζονται στις Κυκλάδες, οι μικροί ξεμύτισαν, κάνουν υπερωρίες, βάζουν λίγη μουσική παραπάνω, όλα κυλούν γλυκύτερα... Πού εκείνα τα βαρύγδουπα, τα «χαλιά», οι συνεργάτες στα πλατώ, οι συντονιστές στον ήχο κ.λπ. Τώρα αν προκύπτει και κάποιο *σαρδάμ* πού και πού δεν χάλασε δα και ο κόσμος. Γιατί, τα άλλα ελληνικά που ακούγαμε χωρίς σαρδάμ, ήταν προτιμότερα; Ανοίξτε τα ραδιόφωνά σας όσο είναι καιρός. Σε λίγο καταφθάνουν «οι αγαπημένοι σας παραγωγοί» και, όχι τίποτε άλλο, θα είναι επιπλέον και ξεκούραστοι...

● Το μεγάλο νέο σκάνδαλο του Τύπου είναι η διαμάχη **Λεωνίδα Τριβιζά** (αδελφού της Λίλιαν Βουδούρη) με το Ίδρυμα που εκδίδει τον «**Ελεύθερο Τύπο**». Ο πρώτος ζητά επέμβαση του εισαγγελέως για τους υψηλούς μισθούς που παίρνουν τα στελέχη της εφημερίδας και για τους οποίους αποφάσισαν οι ίδιοι καθώς και λογαριασμό για τα ακίνητα που κατέλιπε το ζεύγος Βουδούρη. Οι του «Ελεύθερου Τύπου» κατηγορούν τον Λ. Τριβιζά ότι εξεβίαζε για την πώληση των μετοχών του και άλλα πολλά («και το μισθό της Φιλιππινέζας του χρέωνε στην ανώνυμη εταιρεία...»).

Στο θέμα μεγάλη δημοσιότητα έδωσε η «Ελευθεροτυπία» —έμμεση απάντηση για τον κακεντρεχή τίτλο του «Ε.Τ.» που έλεγε: *«Και βλαξ και συνήγορος»*— και η «Αυριανή» για λόγους πολιτικών και όχι υφολογικών διαφορών. Αναμένονται εξελίξεις.

● Από τον Τύπο της 1ης Αυγούστου πληροφορηθήκαμε ότι με «βάση εκκίνησης» τον Δήμο του Αη Γιάννη Ρέντη, ο κ. Σ. Μάνος σκόπευε να συμπ ήξει εταιρεία για την ανάπτυξη (διάβαζε τσιμεντοποίηση) του Ελαιώνα. Ο λόγος απλός: Η βάση του κ. Μάνου είναι ο από το ΠΑΣΟΚ εκλεγείς δήμαρχος κ. Γρύλλης. Βέβαια ο τομέας αυτοδιοίκησης του ΠΑΣΟΚ νίπτει τας χείρας του για τον δήμαρχο.

Σωστό λοιπόν το ρηθέν ότι το διάταγμα για τον Ελαιώνα έπρεπε να αποκαλείται «Διάταγμα Μάνου-Γρύλλη».

● Στο προηγούμενο τεύχος, στη στήλη αυτή, σημειώναμε ότι ο αξιότιμος κ. **Σταύρος Ψυχάρης** (του «Βήματος»), διάβηκε κι αυτός το σκαλοπάτι του Ταύρου και έκαμε τη μεταμεσονύκτια εμφάνισή του στο Κ29. Το πρόβλημα είναι: αναβαθμίστηκε ο Ταύρος ή υποβαθμίστηκε ο Σταύρος; Η τούμπαλιν;

Το πρόβλημα επιτάθηκε όταν στην «Αυριανή» της 1ης Αυγούστου διαβάσαμε προκήρυξη της «**17Ν**» που σημείωνε ότι «ημείς», η 17Ν δηλαδή, «θά εκτιμούσαμε πολύ το αν η προκήρυξη διαβαζόταν και από το Κ29». Είδες ο Κουρής; Είδατε όμως και η 17Ν επίπεδο;

Τι Μπαλζάκ, τι Γερονικόλος!

● Αλλά μια και περί Κ29 και πνεύματος ο λόγος, δεν μπορούμε παρά να σημειώσουμε την παρουσία και του τέως συνεργάτου μας και διευθυντή του περιοδικού «Ρεύματα», και ποιητή **Ντίνου Σιώτη** στον Ταύρο. Σε πνευματική εκπομπή βέβαια... *«Ρεύματα»* ρεύματα και κύματα πολλά ξεβράζουν πολλούς στον Ταύρο. Όχι, θα άφηναν μόνο του τον Ληναίο...

● Η «Αυριανή» έχει αναλάβει καμπάνια για τη διάσωση του κυρίου **Καμπάνη**. Αν δεν τον θυμάστε ήταν ένας κύριος που συνήθιζε να φορά περούκα, μας ήρθε από τον Καναδά, ανέλαβε να διευθύνει (διάβαζε λεηλατούσε) την ελληνική πολεμική βιομηχανία, διέπραξε σειρά από κομπίνες, βρίσκεται από καιρό προφυλακισμένος στον Κορυδαλό και κάποτε φώναζε ότι τα *«μάζευε για τον Ανδρέα»*. Μια και έθιγε τον «Μεγάλο», η «Αυριανή» τον είχε στολίσει για τα καλά. Πέρασε καιρός, «περασμένα, ξεχασμένα», οι φίλοι ξανασμίγουν και τα βρίσκουν και πάλι και τό 'να χέρι νίβει τ' άλλο και η «Αυριανή» νίβει και στολίζει και φροντίζει για όλους. Καμπάνια λοιπόν για τη σωτηρία του Καμπάνη η «Αυριανή». Μαζεύει υπογραφές. *«Καλό θα είναι να κρατήσει κλειστό το στόμα του αυτός ο τύπος...»*. Εγώ λέω να στείλω στην «Αυριανή» φωτοκόπιες με όσα έσουρνε στον περουκοφόρο «Καναδό».

● *«Έξω οι Αλβανοί απ' το πρωτάθλημα»* κραύγαζε πρωτοσέλιδα ο φιλάθλιος «**Φίλαθλος**» που, φαίνεται, δεν έχει πρόβλημα όταν το ελληνικό πρωτάθλημα κατακλύζεται από λογής «ντίβες» πολλών εθνοτήτων, αλλά ενοχλείται όταν γίνονται ξαφνικά φίρμες οι «φτηνοί» Αλβανοί.

Πολύ μεγάλη ιδέα έχουν για τον εαυτό τους οι «ακριβοί» (τα στελέχη του συγκροτήματος Κουρή) κατά Ταύρο μεριά...

● Παλικάρι 38 χρόνων, πέθανε από καρδιά ο συντάκτης ύλης *Ελευθεροτυπίας* **Αλέκος Τσαπρούνης** —επιμελής δημοσιογράφος και αγαπητότατος συνάδελφος. Συλλυπητήρια κι από μας στην οικογένειά του και στους συναδέλφους του —στους οποίους ιδιαιτέρως θα λείψει το συναδελφικό του πνεύμα κι η ανθρώπινη νότα που έδινε στη συνεργασία τους.

● Και επί τη ευκαιρία, τι θέλουν να αποδείξουν οι ανακοινώσεις του **Δημ. Ρούσσου**, συνδικαλιστή δημοσιογράφου, εκπροσώπου της ΕΔΟΕΑΠ, που κάθε τόσο, όταν πεθαίνει κάποιος συνάδελφος, διακηρύσσει με σχετική απανταχούσα τις δυσκολίες του δημοσιογραφικού επαγγέλματος που είναι σκληρό και «πεθαίνει» όσους το διακονούν.

Αφού βρίσκει σκληρό το επάγγελμά του, γιατί δεν πάει να δουλέψει οικοδομή;

● Οφείλουμε πάντως να επισημάνουμε ότι τέτοιες ανακοινώσεις άρχισαν να βγαίνουν την εποχή που «βγήκε στη φόρα» η υπόθεση με τα κτηματικά ομόλογα και την δασική περιοχή Νταού Πεντέλης, που ήταν να παραχωρηθεί κατά προνόμιον προς οικοδόμηση στους δημοσιογράφους. Ή όχι;

★ ***ΤΑ «ΠΡΑΚΤΟΡΙΑ» του «Αντί» συνεχίζουν να κάνουν το κορόιδο και με υπεκφυγές ν' αποφεύγουν την ουσία — πού, πώς, πότε, γιατί. Το ρίχνουν στην τρελή, βρίζουν (όχι μόνο από 'κει — ο χαφιές έχει πολλά ποδάρια) και, βεβαίως, αυτοεξευτελίζονται. Αλλά, τώρα πια, τους πήρανε χαμπάρι — «φωτίστηκε» η όλη ιστορία και ο Παπουτσάκης δικαιολογημένα ιδρώνει και ψελλίζει (όχι για... πρώτη φορά) ακαταλαβίστικα...***

ΤΑ ΨΕΜΑΤΑ (και τα παραμύθια) τέλειωσαν — όπως τελειώνουν όλα κάποτε για υποκείμενα τέτοιου είδους...

● Η εκλεκτή αναδημοσίευση είναι από το «**Ποντίκι**» της 1/8 (Καλό μήνα!). Αφρίζει και ψελλίζει το «Π». Αλήθεια, γιατί άραγε το έντυπο του ιδιόρρυθμου κυρίου; Έχει και «πολιτικές» απόψεις, μήπως; Γιατί το ήθος και το ύφος του είναι γνωστά και δείγμα μόλις αναγνώσατε.

Το Κυπριακό στην κόψη του ξυραφιού

του Κ. Βασιλείου

Οι δύο αυτές παράλληλες διπλωματικές κινήσεις επιδιώκουν φυσικά ένα και μοναδικό στόχο: τη «γεφύρωση» των διαφορών μεταξύ των δύο πλευρών ώστε να καταστεί δυνατή η σύγκληση της διάσκεψης τον Σεπτέμβριο, διάσκεψη που προανήγγειλε ο πρόεδρος Μπους στην Ουάσιγκτον την περασμένη Παρασκευή.

Τέλειωσε ο πρώτος γύρος των έντονων διαβουλεύσεων και στην ουσία διαπραγματεύσεων για την επίλυση του Κυπριακού, που ολοκλήρωσαν τόσο οι απεσταλμένοι του γεν. γραμματέα των Ην. Εθνών κ. *Καμιλιόν* και *Φέισελ*, όσο και του ειδικού συντονιστή στο Στέιτ Ντιπάρντμεντ για το Κυπριακό κ. *Λέτσκι*. Οι απεσταλμένοι αυτοί ακολούθησαν κατά πόδας τον κ. Μπους μετά την επίσκεψή του σε Αθήνα και Άγκυρα για να ενισχύσουν τον «καταλυτικό» ρόλο του Αμερικανού προέδρου (στη βράση κολλάει το σίδερο), κλείνοντας την περιοδεία τους στη Λευκωσία. Άλλη μια ένδειξη ότι τα κυριότερα τεκταίνονται αλλού.

Ουσία και διαδικασία

Η ανακοίνωση του προέδρου Μπους, που η ελληνική πλευρά χαρακτήρισε «*πολύ θετική εξέλιξη*» και ο κ. Βασιλείου με τη σειρά του «*πολύ σημαντική εξέλιξη*», θέτει ως προϋπόθεση την επίτευξη «επαρκούς προόδου» στα καίρια εκκρεμή ζητήματα, ύστερα από διαβουλεύσεις του κ. Ντε Κουεγιάρ με το Συμβούλιο Ασφαλείας, την Ελλάδα και την Τουρκία. Φαίνεται, λοιπόν για την ελληνική πλευρά η τελική μορφή της διάσκεψης να αποτελεί διαδικαστικό θέμα, ενώ το θέμα ουσίας είναι η προσέγγιση των απόψεων, πράγμα που σημαίνει ότι θα πρέπει εκ των προτέρων να έχουν συμφωνηθεί τα κύρια σημεία επί του εδαφικού, του προσφυγικού, του συνταγματικού και επί του θέματος των εγγυήσεων. Και η στάση αυτή φαίνεται λογική: αν όλα τα ουσιαστικά έχουν συμφωνηθεί, τότε η διάσκεψη όποια μορφή κι αν πάρει τελικά θα περιοριστεί στο να επικυρώσει τα συμφωνηθέντα, να βάλει την τελική της σφραγίδα και να τακτοποιήσει δευτερεύουσες εκκρεμότητες.

Η διαδικασία αυτή «συμφέρει» την Ελλάδα, διότι θα προηγηθούν διαβουλεύσεις του γ.γ. του ΟΗΕ με τα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας (άρα και με τη Σοβιετική Ένωση), η διάσκεψη θα γίνει υπό την αιγίδα του Ντε Κουεγιάρ και φυσικά η Κύπρος θα εκπροσωπηθεί με το νόμιμο και αναγνωρισμένο από τον ΟΗΕ πρόεδρό της.

Αντίθετη στη «διαδικασία» αυτή φαίνεται να είναι η Τουρκία, η οποία επιθυμεί και στέργει στη σύγκληση της διάσκεψης –δεν μπορεί να κάνει και διαφορετικά εφόσον το απαιτεί ο κ. Μπους– αλλά με ουσιαστικό περιεχόμενο, με αντικείμενο δηλαδή τη διαπραγμάτευση όλων των πτυχών του Κυπριακού γύρω από την τράπεζα και επιδιώκοντας ταυτόχρονα να εξασφαλίσει ισότιμη καρέκλα για τον Ντενκτάς.

Με αυτή τη διαδικασία η τουρκική πλευρά πιστεύει ότι θα είναι σε θέση να πιέσει την ελληνική σε μεγάλες υποχωρήσεις, εφόσον η διάσκεψη θα βρίσκεται υπό την υψηλή παρασκηνιακή εποπτεία του προέδρου Μπους που θα διακυβεύσει το κύρος του με μια αποτυχία. Σ' αυτό το πλαίσιο η ελληνική πλευρά μπορεί ευλόγως να δείξει ότι η τουρκική «διαδικασία» στερείται ουσίας, διότι εκ των πραγμάτων οδηγεί τη διάσκεψη σε αποτυχία εφόσον θα έχουν παραμείνει αγεφύρωτες οι διαφορές. Και μπορεί συνάμα να ελπίζει ότι οι διαβουλεύσεις με το Σ. Ασφαλείας θα είναι ουσιαστικές και ευνοϊκές ως προς τη «διαδικασία» που επιθυμεί.

Επί της διαδικασίας

Ένας δεύτερος γύρος συνομιλιών θα λάβει χώρα στο δεύτερο δεκαπενθήμερο του Αυγούστου. Θα είναι και ο *αποφασιστικός γύρος*, εφόσον αμέσως μετά ο κ. Ντε Κουεγιάρ με σχετική του έκθεση θα ενημερώσει το Σ. Ασφαλείας για το *πώς εκτιμά την κατάσταση* και ειδικότερα «κατά πόσο οι συνθήκες είναι κατάλληλες, (μπορούν να οδηγήσουν), σε μια επιτυχή έκβαση μιας *υψηλού επιπέδου* διεθνούς συνάντησης».

Μ' άλλα λόγια, σ' αυτό το καυτό δεκαπενθήμερο των διακοπών θα κριθεί αν έχει επέλθει η πολυπόθητη προσέγγιση μεταξύ των δύο πλευρών, πράγμα που θα σημάνει και τη σύγκληση της διάσκεψης κορυφής. (Οι εξελίξεις αυτές θα καθορίσουν και το κατά πόσο μια συνάντηση Μητσοτάκη - Γιλμάζ στο Παρίσι στις 11 Σεπτεμβρίου θα αποβεί χρήσιμη και ουσιαστική ως προς το Κυπριακό ή όχι. Αν η γεφύρωση του χάσματος έχει επέλθει, τότε η συνάντηση αυτή θα έχει προκαταρκτικό χαρακτήρα σε σχέση με την επικείμενη διάσκεψη κορυφής. Αν όχι, τότε η ελληνική πλευρά καταφανώς σύρεται σε μια ουσιαστική διαπραγμάτευση, πράγμα που σφόδρα επιθυμούν οι Τούρκοι στο επίπεδο αυτό. Δεν αποκλείεται, εφόσον τους παρασχεθεί μια τέτοια δυνατότητα, οι Τούρκοι να επιδιώξουν την τελική ρύθμιση σε μια τέτοια συνάντηση - παγίδα για την ελληνική πλευρά).

Η μορφή που θα πάρει η διάσκεψη δεν είναι ακόμα τυπικά καθορισμένη. Μπορούμε όμως λογικά να τη συνάγουμε από τα «διπλωματικά συμφραζόμενα». Τιθεμένη υπό την αιγίδα του γ.γ. και μετά από διαβουλεύσεις με το Σ. Ασφαλείας, η διάσκεψη αποκτά «διεθνή» χαρακτήρα, κάτι που ικανοποιεί τυπικά, αν όχι πλήρως την ελληνική πλευρά. Τετραμερής στην τελική της μορφής με τον κ. Ντενκτάς ως εκπρόσωπο των Τουρκοκυπρίων ικανοποιεί αρκετά, αν όχι πλήρως, στην τουρκική πλευρά. Δεν φαίνεται να υπάρξουν δυσκολίες ως προς αυτό.

Τις διαδικασίες αυτές ενισχύει τόσο το μήνυμα του κ. Μπους όσο και η επιστολή του κ. **Μπαίηκερ** προς τον κ. **Βασιλείου** (που εκόμισε ο κ. Λέτσκι) όπου σαφώς

γίνεται λόγος για «σμίκρυνση των διαφορών» πριν από την πραγματοποίηση της διάσκεψης.

Επί της ουσίας

Ο κ. Καμιλιόν δήλωσε στις 30 Ιουλίου ότι πέραν του εδαφικού και του προσφυγικού *«δεν είναι ορθό να παραγνωριστούν οι άλλες πτυχές και να νομίζουμε ότι αυτές δεν παρουσιάζουν δυσκολίες»*. Από την άλλη μεριά, ο Έλληνας ΥΠΕΞ κ. **Αντ. Σαμαράς** δήλωσε στις 3 Αυγούστου ότι *«ανυποχώρητος στόχος μας είναι η δίκαιη λύση του Κυπριακού με βάση τις αποφάσεις του ΟΗΕ»* κι ότι μια τέτοια λύση «επιβάλλει την αντιμετώπιση του εδαφικού, της επιστροφής των προσφύγων και της δημιουργίας μιας ανεξάρτητης, ενιαίας και βιώσιμης Κυπριακής Πολιτείας».

Το βασικό ερώτημα που προκύπτει είναι αν η ελληνική πλευρά υπό τις παρούσες συνθήκες είναι σε θέση να αποσπάσει και «υποχωρήσεις» στο εδαφικό και το προσφυγικό και ταυτόχρονα να διατηρήσει με τις ελάχιστες δυνατές υποχωρήσεις το ανεξάρτητο, ενιαίο και βιώσιμο της Κυπριακής Πολιτείας. Γιατί, φυσικά, δεν μιλάμε για κάποια «δίκαιη» λύση. Μας συνέφερε, ως προς την πραγματική σημασιολογική έννοια των λέξεων, πρότινος, ο αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος. Είναι δυνατόν να παραιτηθεί η Τουρκία από το δικαίωμα μονομερούς επέμβασης στην Κύπρο; (Εγγυήσεις). Είναι δυνατόν η ελληνική πλευρά να συγκατατεθεί στη σύσταση μιας νέας Κυπριακής Πολιτείας που θα την καθιστά στην ουσία οιωνεί αιχμάλωτο των τουρκικών διαθέσεων ή, στη χειρότερη περίπτωση, οιωνεί τουρκικό προτεκτοράτο;

Είναι δυνατόν η σύνταξη της Νέας Πολιτείας να είναι τέτοια που να υπονομεύει τη βιωσιμότητά της, την ανεξαρτησία της και την ουσιαστική της υπόσταση και αρμοδιότητα ως προς τις διεθνείς της σχέσεις; Κι είναι δυνατόν όλα αυτά τα κρίσιμα θέματα να «ανταλλαγούν» με την επιστροφή ορισμένων ακόμα χιλιάδων προσφύγων στα κατεχόμενα (νέων εγκλωβισμένων θυλάκων;) ή μιας εδαφικής διαχωριστικής γραμμής στο 25% ή στο 27,5% ή στο 30% έναντι του σημερινού 40%;

Εάν η ελληνική πλευρά «ενδώσει» στα κρίσιμα αυτά θέματα έναντι «ανταλλαγμάτων» στο εδαφικό και το προσφυγικό, με αποτέλεσμα αργά ή γρήγορα μια νέα κυπριακή τραγωδία, τότε όσοι επιχειρηματολογούν σήμερα υπέρ μιας «μη συμφωνίας» έχουν σαφώς δίκαιο. Διότι, δεν είναι σήμερα, τουλάχιστο, ορατό τι το χειρότερο θα μπορούσε να συμβεί.

Όσοι απορρίπτουν όμως τη λογική των «χαμένων ευκαιριών» θα πρέπει ταυτόχρονα και να προτείνουν, πέρα από τη «συντήρηση», και το τέλος του δρόμου. Πράγμα βέβαια δύσκολο, αλλά όχι αδύνατο. Πρόκειται για μια άλλη λογική που πρέπει όμως να δεχτεί τις συνέπειές της: την επιβίωση του ελληνισμού στην Κύπρο με άλλους τρόπους, από τους οποίους αποκλείονται οι «συμφωνίες» μεταξύ των δύο πλευρών. Κι έχει η λογική αυτή αντίπαλό της την πολιτική πραγματικότητα στην Κύπρο, όπου η κοινή γνώμη, όπως εκφράστηκε πρόσφατα στις βουλευτικές εκλογές, επιθυμεί το «κλείσιμο» του θέματος. Και πάλι το ερώτημα είναι αν το τίμημα που είναι σήμερα διατεθειμένη και πρόθυμη να πληρώσει η ελληνοκυπριακή πλευρά είναι τέτοιο που θα την οδηγήσει μελλοντικά σε μια νέα τραγωδία.

Γι' αυτό, παρά τα δημοσίως λεγόμενα, η ελληνική πλευρά έχει αυξημένες ιστορικές ευθύνες. Η λογική της «τελευταίας ευκαιρίας» μπορεί να αποδειχθεί ορθή μόνο όταν τελικά επιτύχει ρυθμίσεις που δεν θα υπονομεύουν το μέλλον του ελληνισμού στην Κύπρο. Το κρίσιμο ερώτημα και πάλι είναι κατά πόσο η ελληνική πλευρά είναι σε θέση να επιβάλει τέτοιες ρυθμίσεις.

Οι επιλογές λοιπόν είναι κρίσιμες και ιστορικής σημασίας. Αλλά ουδέποτε ήταν τόσο σαφείς. Κανείς δεν μπορεί να ισχυριστεί άγνοια ή αφέλεια. Έχουν όλα τεθεί επί τάπητος και πρέπει να ζυγιστούν και να σταθμιστούν σωστά. Δεν υπάρχει πλέον καμιά δυνατότητα υπεκφυγών και λαθών. Θα ήταν ολέθριο.

Επιμύθιο

Θεωρώ χρήσιμο να καταγράψω τις επιλογές αυτές, όπως τις αντιλαμβάνομαι να προκύπτουν από δημόσιες τοποθετήσεις και απόψεις:

Α. Η άποψη περί μη συμφωνίας έχει δύο σημαντικές αποχρώσεις. Η πρώτη παραπέμπει στη δημιουργία προϋποθέσεων στο μέλλον που θα ισχυροποιήσουν την ελληνική διαπραγματευτική θέση και θα οδηγήσουν σε μια καλύτερη συμφωνία απ' αυτή που οι συνθήκες προσφέρουν σήμερα. Θεωρεί, κατά συνέπεια, κάθε συμφωνία επί του παρόντος ολέθρια. Η δεύτερη δέχεται το **status quo** και «βλέπει» στο απώτερο μέλλον, μέσα από σταδιακά μέτρα και κινήσεις, τη διατήρηση του ό,τι κατέχει σήμερα η ελληνική πλευρά στην Κύπρο και τη βαθμιαία ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό.

Β. Η άποψη περί συμφωνίας έχει κι αυτή δύο σημαντικές αποχρώσεις. Η πρώτη υποστηρίζει το «κάθε φέτος και χειρότερα» και τάσσεται υπέρ μιας «έντιμης» συμφωνίας, διότι «προβλέπει» ότι η κατάσταση θα επιδεινωθεί, ότι ο συσχετισμός των δυνάμεων μακροπρόθεσμα δεν θα γείρει υπέρ της Ελλάδος κι ότι η «ευκαιρία» αυτή σήμερα δεν πρέπει να χαθεί. Η δεύτερη φαίνεται να πιστεύει ότι στις σημερινές συνθήκες η ελληνική πλευρά πράγματι μπορεί να πετύχει μια συμφωνία με το ελάχιστο δυνατό κόστος από άποψη βιωσιμότητας και διατήρησης του ελληνισμού στην Κύπρο.

Τέλος, δεν μπορεί παρά να σχολιάσει κανείς με δικαιολογημένη δόση κυνισμού τις αιτιάσεις περί «μυστικής διπλωματίας». Αποτελούν κι αυτές ελληνική ιδιομορφία όχι γιατί τουλάχιστον ως προς τις ελληνοτουρκικές σχέσεις και το Κυπριακό προϋπάρχει το Νταβός (πόσοι αλήθεια γνώριζαν ακόμα και τη συμφωνία περί συνάντησης Παπανδρέου - Οζάλ;) αλλά γιατί η διπλωματία είναι εξ ορισμού μυστική. Αλλιώς δε θα ήταν διπλωματία. Φανερά είναι μόνο τα αποτελέσματα. Τα οποία και κρίνονται.

Αλλά επιπροσθέτως, στην προκειμένη περίπτωση, τίποτα δεν είναι «κρυφό». Το μεγάλο «μυστικό» είναι διάπλατα ανοιχτό. Κι απομένει όλοι να τοποθετηθούν με «υπευθυνότητα και σοβαρότητα» επί του πρακτέου με συγκεκριμένες προτάσεις. Όλα τα άλλα είναι απλώς για τους κουτούς. □

Θέσεις

ΑΝΑΛΥΣΕΙΣ - ΚΡΙΤΙΚΗ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΛΗΣ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ

Ζητήματα της μαρξιστικής θεωρίας

Της Σύνταξης: «Χάος»: Η γέννησης μιας νέας πολιτικής
Ηλίας Ιωακείμογλου και Γιάννης Μηλιός: Η έννοια της κρίσης υπερσυσσώρευσης στο «Κεφάλαιο» του Καρλ Μαρξ
Παρασκευάς Παρασκευαΐδης: Οι συνθήκες πραγματοποίησης της παραγωγής στην απλή αναπαραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου
Τόλης Μαλάκος: Σχετικά με τον «αναλυτικό μαρξισμό»
Γιάννης Μηλιός και Ηλίας Ιωακείμογλου: Το ελληνικό εφοπλιστικό κεφάλαιο (Η θέση και ο ρόλος του στην ελληνική και τη διεθνή οικονομία). Μέρος Β΄.
Ανέστης Ταρπάγκος: Αντικαπιταλιστική Αριστερά και εργατικό κίνημα. Μέρος Β΄
Νικήτας Πατινιώτης: Η γεωγραφική διάσταση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης
Βιβλιοκρισίες

ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ '91
36

Ίδιες – παλιές και νέες συνταγές για την Παιδεία

του Γ. Φιλίππου

Όλοι μιλούν για την κρίση στην Παιδεία. Υποβάθμιση πτυχίων και σπουδών. Διαλυμένα σχολεία. Παραπαιδεία κ.λπ.
Όλοι επίσης μιλούν για διάλογο. Επί της ουσίας και με προτάσεις. Δυστυχώς ούτε η κρίση, ούτε ο διάλογος αντιμετωπίζονται με τη δέουσα σοβαρότητα. Οι προτάσεις των επιτροπών του υπ. Παιδείας και η αντιμετώπιση του διαλόγου κάθε άλλο παρά δείχνουν ότι πρέπει να είμαστε αισιόδοξοι.
Στο κείμενο που ακολουθεί γίνεται μια πρώτη καταγραφή των τάσεων αντιμετώπισης της κρίσης του εκπαιδευτικού συστήματος όπως διαφαίνονται από τα πορίσματα των δύο επιτροπών του υπ. Παιδείας.
Το ΑΝΤΙ σε επόμενα τεύχη του θα αναφερθεί διεξοδικά σε καθεμιά από τις προτάσεις τόσο των επιτροπών όσο και των εκπαιδευτικών φορέων και των κομμάτων.

Οι δύο επιτροπές των ειδικών, μια για την *Ανώτατη* και μια για την *Πρωτοβάθμια* και τη *Δευτεροβάθμια* εκπαίδευση έδωσαν στη δημοσιότητα το πόρισμά τους. Αυτά αποτελούν τις προτάσεις προς το υπουργείο Παιδείας, που θεωρητικά, ύστερα από διάλογο με τους εκπαιδευτικούς φορείς, θα προχωρήσει και στη σύνταξη των αντίστοιχων νομοσχεδίων. Προς το παρελθόν ή το μέλλον;

Ανάμεσα στην ανακοίνωση του πρώτου και του δεύτερου πορίσματος, ο υπουργός Παιδείας **Γ. Σουφλιάς** εξήγγειλε και ποια μέτρα για επείγοντα θέματα της *Μέσης* και *Κατώτερης* Παιδείας προτίθεται να πάρει το υπ. Παιδείας.

Τόσο οι προτάσεις των δύο επιτροπών όσο και τα επείγοντα μέτρα Σουφλιά συνάντησαν έντονες αντιδράσεις από καθηγητές, φοιτητές και τα κόμματα της αντιπολίτευσης.

Αν αφήσουμε κατά μέρος τις υπερβολικές αιτιάσεις και τις θριαμβολογίες της άλλης πλευράς περί «νέου σχεδίου», «νέου πανεπιστημίου» και κατάργησης των εισαγωγικών κ.λπ., θα δούμε ότι στην ουσία τους οι προτάσεις που διατυπώθηκαν δεν αντιμετωπίζουν μακροπρόθεσμα την κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος, είναι γεμάτες από ασάφειες, αντιφάσεις και κενά και μάλλον προκαλούν για μια σύγκριση με το παρελθόν παρά δίνουν λύση για μια επί της ουσίας συζήτηση για το μέλλον.

Θα περίμενε κανείς μετά τα ουκ ολίγα πειράματα μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς της εκπαίδευσης που έγιναν μετά τη μεταπολίτευση ότι η συμπεριφορά της πολιτείας, της κυβέρνησης και των κομμάτων θα είχε αντλήσει πολλά και πλούσια διδάγματα από την αρνητική εμπειρία του παρελθόντος.

Πριν απ' όλα θα ανέμενε κανείς ότι οι προτείνοντες τις ρυθμίσεις θα έπρεπε να σκεφθούν ότι αυτές οφείλουν να αποτελέσουν τη «ραχοκοκαλιά» μιας μεταρρύθμισης που να αντιμετωπίζει τις βαθύτερες αιτίες της κρίσης του εκπαιδευτικού συστήματος και συνεπώς θα είχαν πρώτο στόχο να μην αλλάζουν με την πρώτη ευκαιρία.

Η χώρα βρίσκεται στο κατώφλι του '92 και υποτίθεται ότι θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε έναν οξύτατο ανταγωνισμό στην ενιαία Ευρώπη και συνεπώς να δούμε το εκπαιδευτικό μας σύστημα με εντελώς άλλη αντίληψη απ' ό,τι το παρελθόν. Μακριά από κομματισμούς, συντεχνιακές εκδουλεύσεις, μικροπαραγοντισμούς κ.λπ. Άρα η υπό εκκόλαψη «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση Σουφλιά», συνέχεια εκείνης του Γ. Ράλλη και του ΠΑΣΟΚ, θα πρέπει να μην είναι «μίας χρήσης». Θα πρέπει δηλαδή να αντέξει στο χρόνο, να έχει συνέχεια και γερά βάθρα.

Ο θρυλούμενος διάλογος

Για να συμβεί όμως αυτό η ηγεσία του υπ. Παιδείας όφειλε να διαμορφώσει μαζί και με τα κόμματα τις απαραίτητες προϋποθέσεις. Πολιτικές, διακομματικές, διεκπαιδευτικές. Ουδέν έπραξαν προς αυτή την κατεύθυνση.

Αντίθετα, με όσα έγιναν επί «τη ενάρξει» του περίφημου «εθνικού διαλόγου» τον περασμένο Μάρτιο με τα ερωτηματολόγια και όσα γίνονται τώρα δείχνουν ότι και οι σημερινοί υπεύθυνοι του υπ. Παιδείας υπηρετούν με συνέπεια την παραδοσιακή τακτική μιας αυταρχικής διαχείρισης της εξουσίας.

Πρώτη και μεγίστη συνέπεια: Το θέμα της Παιδείας που όλοι το αναγορεύουν ως εθνικό γίνεται όχι απλώς κομματικό αλλά και «πολύ υπουργικό». Τα μαθήματα Κοντογιαννόπουλου πρόσφατα και προκατόχων του παλαιότερα, φαίνεται ότι έχουν αρκετούς και καλούς μαθητές...

Το θέμα του διαλόγου και της κοινωνικής κυρίως συνεννόησης για την Παιδεία φαίνεται να λήγει πριν καν συζητηθούν οι αρχές της επερχόμενης νέας εκπαιδευτικής «μεταρρύθμισης»...

Βεβαίως η ουσία των αλλαγών στο εκπαιδευτικό σύστημα δεν είναι η διαδικασία αλλά το περιεχόμενο των θέσεων που διαμορφώνονται.

Μια πρώτη αξιολόγηση των δύο πορισμάτων – τα οποία όσο και αν κρατά αποστάσεις ο κ. Σουφλιάς είναι «πνευματικά του τέκνα» – δείχνει ότι κυριαρχούνται περισσότερο από μία τάση «εξορκισμού των κακών δαιμόνων» παρά αντιμετώπισης της κρίσης του εκπαιδευτικού συστήματος και υπέρβασής της με λύσεις που να αντέχουν το χρόνο και τις «προκλήσεις του 1992 και του 2000».

Λείπει η «καρδιά και ο νους» μιας εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ούτως ώστε να μη

χρειασθεί και πάλι νέα όταν ο νυν υπουργός Παιδείας «αναδομηθεί» με κάποιον ανασχηματισμό ή με την πρώτη φθινοπωρινή έκρηξη – που μάλλον θα είναι ηφαίστειο – στο χώρο της Παιδείας.

Οι προτάσεις των επιτροπών, για τη σύνθεση των οποίων μόνος υπεύθυνος είναι ο υπουργός Παιδείας, κυριαρχούνται περισσότερο από μια τάση «αντιμεταρρύθμισης» απέναντι στη «χαοτική» και υποτασσόμενη στο σοσιαλιστικό ποπουλισμό του ΠΑΣΟΚ αλλαγή του 1982, παρά σ' έναν δημοκρατικό εκσυγχρονισμό ενός εκπαιδευτικού συστήματος που έφθασε στα όρια του.

Η λογική των επανορθώσεων

Αυτή η τάση είναι που κυριαρχεί στις προτάσεις των πορισμάτων. Αφού π.χ. «δαίμων της κακοδαιμονίας» στην ανώτατη εκπαίδευση είναι η αυξημένη συμμετοχή των μελών των χαμηλόβαθμων βαθμίδων του ΔΕΠ και των φοιτητών, πρέπει να την περιορίσουμε. Αφού η διαδικασία εξέλιξης του ΔΕΠ πυροδότησε καταστάσεις προχειρότητας, υποβάθμισης της έρευνας κ.λπ. που ήδη υπήρχαν και ήταν χειρότερες με το καθεστώς της «έδρας», χρειάζεται ενίσχυση των καθηγητών της τακτικής βαθμίδας κι ας επανέρχεται από την «πόρτα» η αλήσιου μνήμης «έδρα»... Ο «δαίμων» εξορκίζεται....

Ίδια τάση «εξορκισμού» του «κακού» με απαράδεκτες μάλιστα εξισώσεις υπάρχει και στο πόρισμα της άλλης επιτροπής:

Καταργήθηκαν τα Αρχαίας = βγαίνουν αγράμματοι από τα γυμνάσια και τα λύκεια. Μπορεί όντως η κατάργηση των αρχαίων να επηρέασε αρνητικά – και έτσι έγινε – το επίπεδο των μαθητών. Όμως δεν επηρέαζαν αρνητικά και ο τρόπος, η μέθοδος διδασκαλίας;

Καταργήθηκε η αριθμητική βαθμολογία = πέθανε ο υγιής ανταγωνισμός. Καταργήθηκαν οι εξετάσεις στο γυμνάσιο και στο δημοτικό = χάθηκε η άμιλλα, «απωλέσθη» η κρίση των μαθητών. Καταργήθηκε ο επιθεωρητής = διαλύθηκαν τα σχολεία μαζί με την πειθαρχία.

Και έτσι η απάντηση στο τι δέον γενέσθαι και στο «τις πταίει» για την άθλια Παιδεία μας βρέθηκε! Πάλι βαθμοί και εξετάσεις. Ανά τρίμηνο και εξάμηνο. Εξετάσεις και για το λύκειο περιορίζοντας την υποχρεωτική εκπαίδευση στα 9 χρόνια και κάνοντας μια πρώτη επιλογή μέσα στις σκληρές διαδικασίες, την πλέον κρίσιμη ηλικία του νέου.

Ας μπει στη θέση του επιθεωρητή ο «σύμβουλος εκπαίδευσης» και ας κάνουμε και «πόϊντ σύστεμ» για την αξιολόγηση και προαγωγή των καθηγητών... Αρκεί να εξορκίσουμε και δω τον «κακό δαίμονα» των πρωτοβουλιών των – καλές ή κακές, άλλο θέμα – εκπαιδευτικών.

Κοινωνική διαμαρτυρία και μαθητικές εξεγέρσεις

Αυτή η τάση της «αντιμεταρρύθμισης», που στοιχεία της υπάρχουν σχεδόν σε όλες τις προτάσεις των επιτροπών ανεξάρτητα με το αν πρέπει να γίνουν ή όχι, έχουν ή όχι θετικά στοιχεία και δίνουν απαντήσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα, υποκρύπτει μια άποψη αντιμετώπισης της σημερινής κρίσης του πανεπιστημίου και του σχολείου.

Είναι μια άποψη στην οποία κυριαρχεί η φυγή σε κανονιστικές διατάξεις του παρελθόντος και όχι η αντιμετώπιση της κρίσης και η τοποθέτηση με προτάσεις για μακροπρόθεσμες λύσεις.

Η μαθητική π.χ. εξέγερση του περασμένου χειμώνα έθιγε πάνω απ' όλα τον ίδιο το χαρακτήρα του σχολείου. Οι μαθητές δεν ήθελαν ένα τέτοιο σχολείο, δεν ήθελαν αυτό το σχολείο γιατί το βιώνουν ως μησχολείο. Τέτοια προβλήματα οι προτάσεις των επιτροπών τα προσπερνούν και μέσω θέσπισης κανόνων «κοντογιαννοπούλειας» έμπνευσης επιδιώκουν να θέσουν σε λειτουργία ένα ίδιο σχολείο. Πόσο μπορεί να αντέξει όμως μια τέτοια μεταρρύθμιση;

Και πόσο μπορεί να αντέξει μια «μεταρρύθμιση» που δεν αντιμετωπίζει μια περατεταμένη κρίση του εκπαιδευτικού συστήματος χωρίς συναίνεση, διάλογο και κοινωνική υποστήριξη;

Αν ένας τέτοιος διάλογος δεν γίνει έγκαιρα και ουσιαστικά, θα χαθεί μια μεγάλη και ιστορική ευκαιρία για την Παιδεία. Κατ' αρχήν προϋποθέσεις να γίνει υπάρχουν. Τόσο οι διακηρύξεις του υπουργού Παιδείας όσο και οι θέσεις της αξιωματικής αντιπολίτευσης που διατύπωσε ο κ. Σημίτης, αλλά και οι θέσεις του Συνασπισμού και του ΚΚΕ αφήνουν περιθώρια ελπίδων. Η Παιδεία μπορεί να γίνει αφετηρία για να αντιμετωπισθούν μελλοντικά και άλλα θέματα μέσα από άλλους δρόμους.

Φυσικά διαφωνίες υπάρχουν και μάλιστα επί της ουσίας. Όμως ο δρόμος αυτός αν κλείσει πριν ακόμα ανοίξει θα προσθέσει ένα ακόμη σφάλμα τεραστίων διαστάσεων στα όσα έχουν γίνει. Και για την Παιδεία, τώρα, ένα τέτοιο σφάλμα είναι ολέθριο... □

Νέα Οικολογία

Τεύχος 81-82, Ιούλιος-Αύγουστος 1991

Μηνιαία επιθεώρηση, Μαυρομιχάλη 39, Αθήνα 106 80, τηλ. 36.19.837

Πολιτικά κείμενα των: Γιάννη Σακιώτη, Δήμου Τσαντίλη, Στ. Μπογιατζή, Γιάννη Παρασκευόπουλου, Σωτήρη Ντάλη, Γιώργου Ριτζούλη
Νερό: Οι τελευταίες σταγόνες
Ζακύ Πρυνεντύ: Η κρυμμένη κοινωνική διάσταση του τουρισμού
Ζέφη Κόλλια: Στη Μεσόγειο
Δημήτρης Χρυσαφίδης, Βασίλης Χαλιώτης, Γιάννης Ξηρός: Τα απόβλητα δεν είναι σκουπίδια

Η Μεσόγειος του Μπρωντέλ: Συζήτηση του Λ. Λουλούδη με τον ιστορικό Βασίλη Παναγιωτόπουλο.

*

Μιχάλης Μοδινός: Η ιδεολογία της προόδου και η εκπτώχευση των λαών

*

Αιμίλιος Μπουρατίνος: Η επιβίωση του σοφότερου.

Μιχάλης Παπαγιαννάκης: Ευρωοικολογικά
Δημήτρης Κωστόπουλος: Πλήθη και κέραμοι
Μίλλυ Μαντζάλι: Η βαρβαρότητα πίσω απ' τις γούνες
Συνέντευξη με τον πρόεδρο των δασολόγων κ. Χλύκα για τα ελληνικά δάση
Γ. Ριτζούλης: Ιστορίες με γαϊδουράγκαθα
Κυριάκος Αθανασίου: Νεότερα για τον αμίαντο
Λιάνα Γαβριλάκη: Η αποδάσωση στην Κίνα
Βιβλιοκριτική των: Ν. Καίσαρη, Αν. Πανταζόπουλου, Μ. Προμπονά

Η από έδρας και εδωλίου διδασκαλία

του Αντιδίκου

Το προηγούμενο δεκαπενθήμερο, ο «δρ.» **Κοσκωτάς** είχε μονοπωλήσει το ενδιαφέρον την αιθουσα του Ειδικού Δικαστηρίου και με τις θεατρικά εντυπωσιακές κινήσεις του προσπάθησε να πείσει ότι ο ίδιος ήταν μια αθώα περιστερά που απλώς παρασύρθηκε από κάποιους κακούς. Δεν κατάφερε όμως στη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας να γίνει πειστικός. Μείγμα αληθειών, φαντασιώσεων και επινοήσεων: έτσι συγκρότησε την κατάθεσή τους ο «δρ.».

Και αυτά για το προηγούμενο δεκαπενθήμερο. Η διαδικασία στη συνέχεια άρχισε να κυλά πιο ήρεμα καθώς έχουν καταστα-λάξει τώρα πια τα χαρακτηριστικά των «ηρώων του δράματος»: ο κ. **Κόκκινος**, ο κ. **Τσοβόλας**, ο κ. **Γαλανός**, ο κ. **Πέτσος** —όλοι είναι πια γνωστοί και οικείοι και δεν προσφέρουν κάποια έκπληξη. Όλα τα αναμενόμενα, από τους μάρτυρες. Πολλοί από αυτούς δεν προσθέτουν κάποιο «δραματικό» στοιχείο και καταντούν πληκτικοί σε μια δίκη που όλοι κάθε λεπτό θέλουν νέες κορυφώσεις. Μερικοί πάντως από τους μάρτυρες συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον και οι καταθέσεις τους σχολιάζονται δεόντως*.

Αλλά και το δεκαπενθήμερο που έκλεισε —και σημαδεύτηκε με τη διακοπή «για τα μπάνια των δικαστών»— είχε τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του.

Τις τελευταίες ημέρες είχε την τιμητική του ο «λάθρα βιώσας» Γιώργος Πέτσος αφού αρκετός χρόνος καταναλώθηκε για τις δραστηριότητες των ΕΛΤΑ, της ΔΕΚΟ δηλαδή που επόπτευε ο υπηρετήσας στα υπουργεία Συγκοινωνιών, Δημ Τάξεως, Οικονομικών, Εθνικής Άμυνας κ.λπ.

Αλλά βέβαια ο κ. Τσοβόλας παρέμεινε ο μεγάλος σταρ της διαδικασίας. Η αναφορά

Ο εκδότης της ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ κ. Χρ. Τεγόπουλος καταθέτων εκφραστικά στο Ειδικό Δικαστήριο.

στον ΟΑΕδεν ήταν η μόνη στον ανομολόγητο υπερασπιστή του Ανδρέα να ασκήσει τη «δικανική του δεινότητα».

Η έκδοση του πρηγούμενου τεύχους δεν πρόλαβε να καλύψει την πιο ενδιαφέρουσα μέχρι στιγμής —μετά εκείνη του Κοσκωτά— εμφάνιση στο Ειδικό Δικαστήριο: Την κατάθεση του εκδότη της «Ελευθεροτυπίας» κ. **Χρήστου Τεγόπουλου.**

Ο κ. Τεγόπουλος αποτέλεσε τη μεγάλη έκπληξη —και ας το πάρετε όπως θέλετε. Ας πούμε καθαρά τη δική μας γνώμη: η παρουσία του κ. Τεγόπουλου απογοήτευσε. Όχι βέβαια γιατί *«ο Κίτσος τα 'στριψε»*. Στο κάτω - κάτω μέχρι και να αλλάξει γνώμη μπορούσε και να *«μεταπεισθεί εκ των υστέρων»*. Γι αυτό άλλωστε γίνονται οι δίκες και η όλη διαδικασία δεν εξαντλείται στην προδικασία. Αυτό που αποτέλεσε οδυνηρή έκπληξη ήταν το ύφος του κ. Τεγόπουλου. Θα περίμενε κανείς από τον εκδότη της «Ελευθεροτυπίας» μια εντελώς διαφορετική συμπεριφορά και στάση. Και όμως ήταν τόσο απογοητευτικός και τόσο πολύ εξετέθη ο ίδιος ώστε τα καυστικά σχόλια ακόμα και του «Ελεύθερου Τύπου» έμειναν αναπάντητα και πνίγηκαν με την «έξυπνη» και διακριτική σιωπή.

Αλλά και ως προς το περιεχόμενο της κατάθεσής του, ο κ. Τεγόπουλος ήταν επίσης αναπάντεχος. Την πρώτη ημέρα απάλλαξε όλους τους κατηγορουμένους ενώ την επομένη —αφού συνειδητοποίησε ή του θύμισαν τί είπε— προσπάθησε να ανατρέψει τις εντυπώσεις και να εξισοροπήσει την εικόνα της προηγουμένης.

Βέβαια για μερικούς η παρουσία του κ. Τεγόπουλου ήταν πλήρως εναρμονισμένη με την εικόνα που επιδιώκεται να μείνει τελικώς για τη δίκη και για το λόγο αυτή τη βρήκαν ικανοποιητική. Για άλλους πάλι —και αυτό αφορά κυρίως μερικούς από τους παράγοντες της δίκης— ήταν η εξιδανίκευση της ειλικρίνειας. Αν πιστέψουμε τα «παραπολιτικά» της «Ελευθεροτυπίας» —και έτσι έχουν όντως τα πράγματα— ο κ. Τεγόπουλος αναγορεύτηκε από τον πρόεδρο του Αρείου Πάγου σε Καραϊσκάκη. Αλλά, άνθρωπος αυτός πεπαιδευμένος, δεν φοβήθηκε μήπως και του θυμίσουν ρήσεις και καμώματα του Καραϊσκάκη;

Πολλοί μάρτυρες, «τεχνικοί» των τραπεζικών και λοιπών συναλλαγών, έδωσαν μια πολύ πιστή και... διδακτική εικόνα της λειτουργίας των δημοσίων υπηρεσιών και του τραπεζικού μας συστήματος. Στη «μητέρα όλων των δικών» δεν είναι ενδιαφέρουσα μόνον η παρακολούθηση αυτής καθαυτής της διαδικασίας για την ανάμειξη συγκεκριμένων πολιτικών με τον Κοσκωτά. Είναι και ένα μάθημα ανατομίας του πολιτικοκοινωνικού μας συστήματος. Αλλά και μια ευκαιρία να παρακολουθήσει κανείς καθεμιά ξεχωριστά ατομικές συμπεριφορές. Μειωμένη η μνήμη ή μεταλλαγμένη και οπωσδήποτε συντονισμένη με εξαρτήσεις και δουλείες των εξεταζόμενων μαρτύρων. Και πρόκειται για μάρτυρες του κατηγορητηρίου. Στο τέλος του μηνός θα αρχίσει η εξέταση των μαρτύρων υπεράσπισης και τότε θα εμπλουτισθεί η πείρα μας.

Θα μπορέσουμε μέσα στο λαβύρινθο αυτό να εξαγάγουμε επιτέλους κάποια διδακτικά συμπεράσματα; □

---

*Θα ήταν παράλειψη μεγάλη αν δεν μνημονεύσουμε και μεις, από τη σελίδα αυτή, τον κ. Αντωνη Βγόντζα, παλαιόθεν σύμβουλο του Σοσιαλιστικού Κινήματος στα τηλεοπτικά και νομικά και συνεργάτη πολλών αφεντάδων. Ο κ. Βγόντζας, με την στήλη του που μονίμως πια κρατεί στα «ΝΕΑ», με ύφος και στυλ κριτικού χοροδράματος, καταγράφει καθημερινώς τις αισθητικονομικές παρατηρήσεις του και κοντεύει να φάει το «ψωμί» των παιδιών του τραστ του δικαστικού. Τί μένει να γράψουμε εμείς;

Τα παλιά προβλήματα και η αναπαλαιωμένη αντιμετώπισή τους

του Αλέκου Βυζάντιου

Είναι λάθος της κυβέρνησης να αναφέρεται στη χαμένη δεκαετία του ΠΑΣΟΚ, γιατί έτσι διακρίνει μερικά μόνο δένδρα από το δάσος των προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας. Το σωστό είναι να μιλάμε για τέσσερις χαμένες δεκαετίες ώστε να εντοπισθούν τα βαθιά διαρθρωτικά προβλήματα που μαστίζουν τη χώρα.

Δεν υπάρχει δυστυχώς καμιά αμφιβολία ότι τα οικονομικά προβλήματα της Ελλάδας δεν πρόκειται να λυθούν από την κυβέρνηση του κ. Μητσοτάκη.

Οι οικονομικοί στόχοι που έχει θέσει η παρούσα κυβέρνηση, σε συνεργασία με τους τεχνοκράτες της ΕΟΚ αλλά και με τις υποδείξεις του Ο.Ο.Σ.Α. και του Δ.Ν.Τ., έχουν ήδη παρεκκλίνει της πορείας τους.

Με εξαίρεση τον πληθωρισμό που μειώθηκε σε σχέση με πέρυσι λόγω της στενότητας χρήματος, όλοι οι άλλοι οικονομικοί δείκτες μόνο σκεπτικισμό, απογοήτευση και πανικό μπορούν να προκαλέσουν.

Το δημόσιο έλλειμμα ξεπέρασε όχι μόνο τις προβλέψεις της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης αλλά και κάθε προηγούμενο. Η βιομηχανική παραγωγή μειώνεται, οι εξαγωγές εξακολουθούν να καλύπτουν μικρό μέρος των εισαγωγών, η τουριστική κίνηση είναι σαφώς πεσμένη, το εμπόριο έχει «καθήσει» και η ανεργία και η απασχόληση πήραν την άγουσα. Ακόμα, οι καταθέσεις μειώνονται, τα ομόλογα δεν αποδίδουν λόγω έλλειψης ρευστότητας, η κίνηση στο χρηματιστήριο συγκρατείται από τις τράπεζες, το πρόγραμμα αποκρατικοποίησης δεν προχωρά και, το χειρότερο, οι επενδύσεις που αναμενόντουσαν ώστε να πραγματοποιηθεί και το δεύτερο σκέλος του στόχου «σταθεροποίηση - ανάπτυξη» δεν έρχονται.

Είναι όμως αυτό το τελευταίο, το χειρότερο; Όχι, δυστυχώς.

Το χειρότερο από όλα είναι ότι από την κυβέρνηση, όπως και από πολλές άλλες προηγούμενες, λείπουν η φαντασία, ο σχεδιασμός, η πρωτοβουλία κινήσεων, η επιμονή στην επίτευξη των επιμέρους στόχων, οι εναλλακτικές λύσεις διεξόδου από την κρίση.

Ό,τι έλειπε δηλαδή —σε βαθμό κακουργήματος— από πολλές άλλες κυβερνήσεις και δεν είναι καθόλου άσχετο το γεγονός ότι πολλές αναφορές που γίνονται σήμερα για την οικονομία, από κυβερνώντα και μη πρόσωπα, αν τα αποδώσεις στη δημοτική γλώσσα, από την καθαρεύουσα στην οποία είχαν διατυπωθεί, είναι οι ίδιες με εκείνες του 1950 και μετά. Το γεγονός αυτό δεν «ερμηνεύει» τίποτα άλλο από το ότι τα οικονομικά προβλήματα της χώρας είναι τα ίδια με εκείνα που αντιμετώπιζε η χώρα στην κρίσιμη πρώτη μεταπολεμική περίοδο, τηρουμένων φυσικά των αναλογιών.

•

Συγκρίσεις

Για παράδειγμα, το παρακάτω απόσπασμα τι σας θυμίζει;

«Για την Ελλάδα οι εξελίξεις αυτές (σ.σ. εννοεί ο ομιλών τις εξελίξεις στο δυτικοευρωπαϊκό χώρο) σημαίνουν περαιτέρω σύνδεση της οικονομίας μας με το ενδοευρωπαϊκό εμπόριο(...) θα πρέπει να αναπτυχθούν ορισμένες εξαγωγικές βιομηχανίες(...) να αξιοποιήσουμε τη διευρυνόμενη ευρωπαϊκή αγορά για τις εξαγωγές των κυριότερων γεωργικών μας προϊόντων...».

Το απόσπασμα δεν είναι όμως από πρόσφατη πρωθυπουργική ομιλία, ούτε δηλώσεις του υπουργού Εθνικής Οικονομίας, ούτε ομιλία του προέδρου του ΣΕΒ. Πρόκειται για ομιλία του Ι. Πεσμαζόγλου όταν ήταν ακόμα οικονομικός σύμβουλος της Τράπεζας της Ελλάδος (1958).

Αλλά και ο κ. Πεσμαζόγλου δεν ανέφερε τίποτα άλλο από όσα στην πραγματικότητα «ένιωθε» ο παραγωγικός κόσμος και σημείωνε στα Δελτία του ο ΣΕΒ αμέσως μετά τό Β' παγκόσμιο πόλεμο.

Άλλο παράδειγμα:

«Ο προϋπολογισμός καταρτίστηκε με στόχους(...) την εξυπηρέτηση του υψηλού δημόσιου χρέους(...), την ανάγκη εφαρμογής του υγιούς προγράμματος κρατικών επενδύσεων(...), τη συμπλήρωση του εισοδήματος των αγροτών».

Το παραπάνω απόσπασμα δεν έχει... κλαπεί από την εισηγητική έκθεση του προϋπολογισμού για το 1992... Αλλά από εκείνη του 1967.

Ένα τρίτο παράδειγμα:

«Επιβάλλεται άμεσος κινητοποίηση των επιχειρηματικών δυνάμεων του τόπου για την ταχεία εκτέλεση νέων βιομηχανικών έργων τα οποία θα συμβάλουν στην προώθηση της εκβιομηχάνισης και την εξασφάλιση ανταγωνιστικής βιομηχανικής διάρθρωσης της χώρας».

Ίσως η παραπάνω αναφορά να σας θύμιζε τον καθηγητή κ. Ξ. Ζολώτα. Πράγματι έτσι είναι, αλλά δεν πρόκειται για κάποιο απόσπασμα συνέντευξής του στην τηλεόραση ή σε κυριακάτικη εφημερίδα, αλλά για άρθρο του που δημοσίευσε η Τράπεζα της Ελλάδος το 1975.

Ακόμα συγκρίνετε τις αναφορές για την κατάσταση στην ελληνική βιομηχανία στο βιβλίο *«Η μορφολογία της ελληνικής βιομηχανίας»* του Γ. Κουτσουμάρη που κυκλοφόρησε το ΚΕΠΕ (Κέντρο Οικονομικών Ερευνών) όταν επικεφαλής ήταν ο Α. Παπανδρέου (1963) με τις πρόσφατες ομιλίες εκπροσώπων του ΣΕΒ, και θα διαπιστώσετε ότι —τηρουμένων πάντα των αναλογιών— τα προβλήματα παραμένουν τα ίδια.

Πρόκειται δηλαδή για τα «κλασσικά» διαρθρωτικά προβλήματα που έχουν όμως οξυνθεί τα τελευταία χρόνια και λόγω της αναγκαιότητας ενσωμάτωσης της χώρας στη νέα διαμορφούμενη Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Και τα προβλήματα αυτά δεν λύνονται πια με απλές συνταγές (επιβολές φόρων, απελευθέρωση τιμών κ.λπ.) αλλά με ριζοσπαστικές - επαναστατικές λύσεις που φυσικά δεν είναι δυνατόν να τις εφαρμόσει μια συντηρητική κυβέρνηση. □

Το τελευταίο στοίχημα...

του Αλέκου Βυζάντιου

Στα Σ.Π.Α. συμπεριλαμβάνονται έργα όπως το μετρό Αθηνών, το αεροδρόμιο των Σπάτων, ο Αχελώος, οι μεγάλοι αυτοκινητόδρομοι, τα ειδικά προγράμματα ανάπτυξης της Χίου και της Φωκίδας και τα προγράμματα κοινοτικών πρωτοβουλιών για το περιβάλλον (*ENVIREG*), για την έρευνα (*STRIDE*), για τη διασυνοριακή συνεργασία (*INTERREG*), κ.λπ.

Πολιτική υποκρισία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η στάση που τηρεί η αντιπολίτευση, μέσα και έξω από τη Βουλή, σε ό,τι αφορά το περιβόητο θέμα των Σχεδίων Περιφερειακής Ανάπτυξης (γνωστών και ως Σ.Π.Α.) και μάλιστα σε μια περίοδο που οι ενέργεις της κυβέρνησης πάνω στο ίδιο θέμα είναι το λιγότερο αντιφατικές.

Τόσο η στάση της αντιπολίτευσης όσο και οι ενέργειες της κυβέρνησης δεν θα είχαν χρείαν εξετάσεως ή αναλύσεως (δεδομένου ότι και τα δύο είναι συνήθη πλέον φαινόμενα) αν από αυτές δεν εξαρτιόταν σε ένα μεγάλο βαθμό η οικονομική ανάπτυξη της χώρας και η πλήρης ενσωμάτωσή της στη νέα διαμορφούμενη Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Υπερβολές; Καθόλου αν αναλογισθεί κανείς ότι μέχρι το τέλος του 1993 ο συνολικός προϋπολογισμός για τα Σ.Π.Α. ανέρχεται σε 14.342 εκατομμύρια *ECU*, δηλαδή 2.900 δισεκατομμύρια δραχμές περίπου ή 2,9 τρισεκατομμύρια δραχμές...

Μιλάμε δηλαδή για οικονομικά μεγέθη που ούτε θα μπορούσε να φανταστεί κανείς μέχρι πριν από λίγα χρόνια στην Ελλάδα που αγωνιά τώρα να διατηρήσει τη θέση της μέσα στην ΕΟΚ την ίδια περίοδο που οι υποψήφιες χώρες για να ενταχθούν συνωστίζονται στους προθαλάμους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Χώρες όπως η Αυστρία, η Κύπρος, η Σουηδία και η Μάλτα αναζητούν «μια θέση στον ήλιο της ΕΟΚ» ενώ μετά το 2000 σειρά θα έχουν η Νορβηγία και η Φινλανδία και, ποιος ξέρει, ίσως και η Ουγγαρία και η Τσεχοσλοβακία.

Για να διατηρήσει όμως τη θέση της μέσα στην ΕΟΚ, η Ελλάδα πρέπει να απορροφήσει από τα κοινοτικά ταμεία όλα όσα δικαιούται και να υλοποιήσει όλα τα έργα που έχουν συμφωνηθεί μεταξύ της κυβέρνησης και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης - Κ.Π.Σ.) ώστε στη συνέχεια να αναπτυχθούν η «πολιτική υποκρισία» της αντιπολίτευσης και οι «αντιφατικές ενέργειες» της κυβέρνησης.

Από τα 14.342 εκατ. *ECU* που προβλέπεται να δαπανηθούν μέχρι το τέλος του 1993 η κοινοτική συμμετοχή θα ανέλθει σε 1.440 δισ. δρχ. (7.193 εκατ. *ECU*) και η «εθνική συμμετοχή» σε 1.430 δισ. δρχ. (7.149 εκατ. *ECU*).

Και γράφουμε «εθνική συμμετοχή» και όχι εθνική συμμετοχή διότι, θεωρητικά τουλάχιστον, τα 1.430 δισ. δρχ. χορηγοί μέσω του δανείου η πρώτη δόση του οποιου έχει δοθεί στην Ελλάδα, η δε επόμενη θα δοθεί εφόσον επιτευχθούν οι στόχοι που συμφωνήθηκαν μεταξύ κυβέρνησης και Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Αυτά βέβαια είναι γνωστά. Εκείνα όμως που δεν είναι ευρέως γνωστά και δεν έχουν εμπεδοθεί κατά τη γνώμη μας είναι τα εξής:

Πρώτον, ότι η απορρόφηση των κοινοτικών κεφαλαίων για τα έργα περιφερειακής ανάπτυξης πρέπει να ολοκληρώνεται κατά τακτά χρονικά διαστήματα. Για το λόγο αυτό, όσα έργα δεν ολοκληρωθούν μέσα στο πλαίσιο που έχει συμφωνηθεί θα αντικατασταθούν από άλλα. *Μέχρι το τέλος του 1991 η κυβέρνηση και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα συναποφασίσουν τη σχετική αναθεώρηση των έργων.*

Δεύτερον, ότι πέραν των προβλεπομένων κεφαλαίων που θα χορηγηθούν από την ΕΟΚ υπάρχει και ένα αποθεματικό, ύψους εκατοντάδων εκατ. *ECU*, από το οποίο μπορεί να εισπράξει ένα μεγάλο μέρος η Ελλάδα εφόσον προωθήσει τα έργα που προβλέπονται στα Σ.Π.Α.

Τρίτον, ότι η Κοινότητα, πέραν όλων των άλλων έχει δεχθεί να χορηγήσει τεχνική βοήθεια προς την Ελλάδα, ύψους 7 δισ. δρχ. (και εδώ είναι ο καυγάς για το πάπλωμα).

Τέταρτον, ότι αν τα έργα αυτά όλων των Σ.Π.Α. δεν προχωρήσουν και δεν προκύψουν από την υλοποίησή τους τα λεγόμενα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι η Ελλάδα «θέτει εαυτόν εκτός της Κοινότητος» όπως έχει πει χαρακτηριστικά στέλεχος της κυβέρνησης.

Επειδή λοιπόν υπάρχουν αυτά τα προβλήματα και επειδή έχει αποδειχθεί ήδη ότι δεν είναι δυνατόν η δημόσια διοίκηση να αντεπεξέλθει το βάρος των διαδικασιών και να συμπτήξει το χρόνο υλοποίησής τους, αποφασίστηκε να εμπλακεί και ο ιδιωτικός τομέας.

Κατά έναν περίεργο τρόπο, η αντιπολίτευση υποστηρίζει άλλοτε ότι αυτό είναι παράτυπο, άλλοτε αντι-κοινοτικό και άλλοτε αντισυνταγματικό, κατά πάσα πιθανότητα για λόγους εντυπωσιασμού και στο πλαίσιο της γενικής αντιπολιτευτικής τάσης. Δεν είναι άσχετο το γεγονός ότι σε «κατ' ιδίαν» συζητήσεις δύο πρώην κυβερνητικά στελέχη του ΠΑΣΟΚ εξομολογούνταν ότι δεν είναι αντίθετη η ανάθεση έργων και στον ιδιωτικό τομέα.

Πρέπει να σημειωθεί εξάλλου ότι οι σχετικοί κανονισμοί του Συμβουλίου υπουργών της ΕΟΚ (αρ. 2052/88 της 24/6/1988 και 4254/88 της 19/12/88) αναφέρουν μεταξύ άλλων και τα εξής:

- Η χρηματοδοτική παρέμβαση των διαρθρωτικών ταμείων μπορεί να ενισχύεται μέσω ενδιαμέσου φορέα *που ορίζεται από το κράτος μέλος* σε συμφωνία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο οποίος εξασφαλίζει την κατανομή σε επιμέρους επιχορηγήσεις προς τους τελικούς δικαιούχους.
- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μπορεί να αναθέσει σε κατάλληλους ενδιάμεσους φορείς, τη διαχείριση των συνολικών επιχορηγήσεων.

Με βάση λοιπόν τους κοινοτικούς κανονισμούς η κυβέρνηση θέλησε να θεσμοποιήσει την λειτουργία ενδιαμέσων φορέων, ώστε να επιταχυνθούν οι διαδικασίες απορρόφησης κεφαλαίων αλλά και να χρησιμοποιηθεί η τεχνική βοήθεια ύψους 7 δισ. δρχ.

Οι αντιδράσεις στην απόφαση αυτή της κυβέρνησης είναι γνωστές, όπως και τα δημοσιεύματα της μορφής «1,3 τρισ. δρχ. εκχωρούνται στον ΣΕΒ».

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι ο αρμόδιος υφυπουργός κ. Αρ. Τσιπλάκος κατάγγειλε στη Βουλή ότι οι αντιδράσεις ξεκινούν από το γεγονός ότι σε ορισμένες ελληνικές επιχειρήσεις ανετίθεντο από την ΕΟΚ διάφορες εργασίες, μελέτες κ.λπ. και ότι τώρα η ανάθεση αυτή θα γίνεται υπό τον έλεγχο του δημοσίου. Την καταγγελία αυτή δεν την ακολούθησε καμιά μήνυση εκ μέρους των επιχειρήσεων που είχαν αναλάβει εργασίες απ' ευθείας από την ΕΟΚ.

Αλλά και η στάση της κυβέρνησης σε ένα τόσο σοβαρό θέμα δεν είναι καλύτερη και χαρακτηρίζεται από αντιφατικές ενέργειες. Για παράδειγμα, οι αρμόδιες υπηρεσίες για την επίτευξη ενός τόσο σημαντικού στόχου δεν μπορούν να ενισχυθούν για εξειδικευμένα στελέχη. Το υπουργείο Προεδρίας από τη μια απορρίπτει πρόταση του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας για την πρόσληψη 30 μάνατζερ που θα παρακολουθούν την πορεία των έργων και από την άλλη πλευρά εγκρίνει την πρόσληψη υπαλλήλων στους Ο.Τ.Α. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Το υπουργείο Εθνικής Οικονομίας προσπαθεί να ολοκληρωθούν τα έργα μέσα στα χρονικά όρια για τα οποία έχει αυτοδεσμευθεί, αλλά δεν προωθεί κανένα νόμο ή Προεδρικό Διάταγμα που να απλοποιεί τις διαδικασίες για την επίτευξη του στόχου.

Έτσι, όμως, άλλα κράτη μέλη, όπως η Ιρλανδία και η Πορτογαλία, «στήνουν» ενδιάμεσους φορείς και απορροφούν ολοένα και περισσότερα χρήματα για τα δικά τους Σ.Π.Α. που όταν φυσικά τα ολοκληρώσουν θα έχουν όλο το χρόνο για να «βάλουν χέρι» και στο αποθεματικό κεφάλαιο.

Στο μεταξύ, στην Ελλάδα, η κυβέρνηση και η αντιπολίτευση εξαπολύουν μύδρους η μία εναντίον της άλλης. Άραγε από ποιους θα ζητηθούν ευθύνες όταν βρεθούμε «εκτός ΕΟΚ»; Τότε φυσικά η μια θα ρίχνει το βάρος στην άλλη.

Αιωνία Ελλάς.. □

Τώρα και στην Ελλάδα

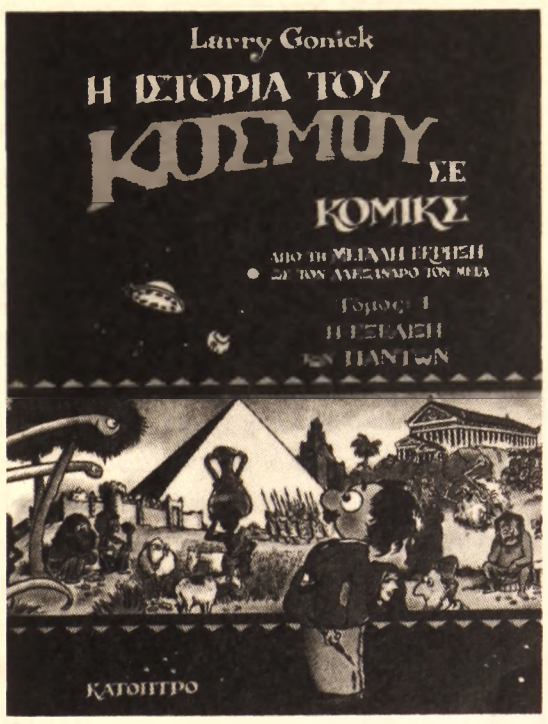

Larry Gonick

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΣΕ ΚΟΜΙΚΣ

Από τη Μεγάλη Έκρηξη ώς τον Αλέξανδρο τον Μέγα

Ο Lary Gonick απέκτησε διδακτορικό δίπλωμα στα μαθηματικά από το Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ και στη συνέχεια επιχείρησε το πιο φιλόδοξο έργο στην ιστορία των κόμικς: τη σύμπτυξη δεκαπέντε δισεκατομμυρίων ετών σε 400 σελίδες.

Σχεδιάζοντας τα πρώτα *εκπαιδευτικά κόμικς*, ο Gonick περιγράφει τη δημουργία και την εξέλιξη της ζωής και του πολιτισμού στον πλανήτη μας με επιστημονική εγκυρότητα και ανεπανάληπτο χιούμορ.

Κυκλοφόρησαν ήδη οι δύο πρώτοι τόμοι:

- **Η εξέλιξη των πάντων**: *Πώς από την κοσμική σούπα φτάσαμε σε πιθήκους με στερεοσκοπική όραση.* (Μεγάλη Έκρηξη, εξέλιξη των ουρανίων σωμάτων, εμφάνιση της ζωής στον πλανήτη μας, καταγωγή του σεξ, εξέλιξη της ζωής διαμέσου των διαφόρων γεωλογικών περιόδων μέχρι την εποχή των θηλαστικών και των ανθρωποειδών).

- **Ξύλα και πέτρες**: *Το ξεκίνημα του ανθρώπινου είδους.* (Εξέλιξη των πρωτόγονων ανθρώπων, ανάπτυξη του εγκεφάλου και δημιουργία των πρώτων γλωσσών, ανακάλυψη της φωτιάς, κατασκευή των πρώτων εργαλείων και κατοικιών, δημιουργία των πρώτων πόλεων).

Η σειρά των 7 πρώτων τόμων θα έχει ολοκληρωθεί μέχρι τα Χριστούγεννα του '91

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ***κάτοπτρο*** Ισαύρων 10 και Δαφνομήλη, 114 71 Αθήνα τηλ. 3643272, fax. 3641864

ΜΕΤΑ ΤΙΣ ΔΙΑΓΡΑΦΕΣ ΤΩΝ «ΑΝΑΝΕΩΤΙΚΩΝ»

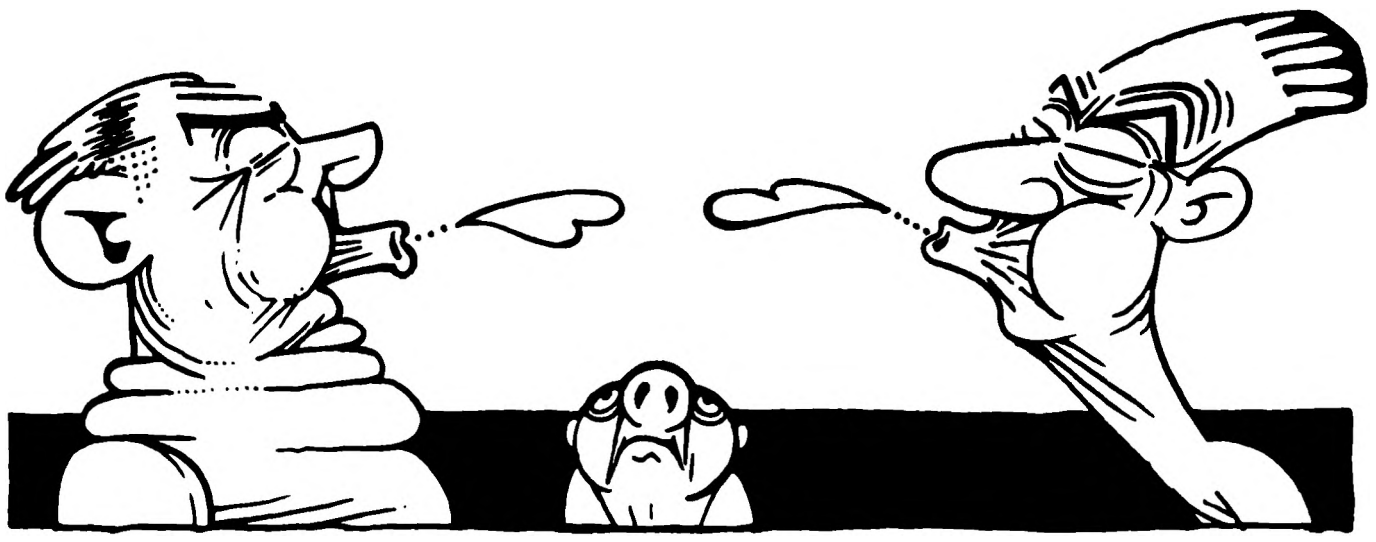

Καθώς το ΚΚΕ βαδίζει στο 14ο Συνέδριό του το φθινόπωρο, πιστεύοντας ότι έχοντας πλέον «εκκαθαρίσει» τις γραμμές του, ότι θα ξεπεράσει την κρίση και θα «δυναμώσει» κατά την παλαιά συνταγή, νέα όξυνση σημειώνεται στις σχέσεις του με την κίνηση των μελών του ΚΚΕ που μετείχαν στον ΣΥΝ, η *Συντονιστική Επιτροπή* της οποίας απηύθηνε στις 5/8 ανοιχτή επιστολή προς τα μέλη του ΚΚΕ. Στην επιστολή αυτή

●*Καλούνται* τα μέλη του ΚΚΕ να επιδείξουν στάση ευθύνης και τόλμης μέσα στη νέα πραγματικότητα που έχει δημιουργηθεί στο χώρο της Αριστεράς και να συμβάλλουν στο αύριο μιας σύγχρονης και ριζοσπαστικής Αριστεράς μέσα στον ΣΥΝ.

●*Κατηγορείται* η ηγεσία του ΚΚΕ ότι έχει διαμορφώσει μια κατάσταση που ισοδυναμεί με διάσπαση και ότι την ιστορική ευθύνη φέρει «ο διευθυντικός πυρήνας της οριακής πλειοψηφίας της Κ.Ε.» που επιχειρεί μια φυγή προς τα πίσω, προς τα «εικονίσματα» και τον παραμορφωμένο μαρξισμό, προς τον απόλυτο συγκεντρωτισμό και τον κομματικό αυταρχισμό. «Το βαθύτερο κίνητρο είναι η διατήρηση του μονοπωλίου της εξουσίας».

●*Κατηγορείται* η ηγεσία του ΚΚΕ ότι «συνειδητά και συστηματικά» προετοίμασε τη ρήξη, δημιούργησε πριν από το συνέδριο (13ο) «μυστικό κέντρο μέσα στο ΚΚΕ» και επιδόθηκε σ' ένα «όργιο φατριασμού», απορρίπτοντας κάθε ενωτική πρόταση.

●*Καταγγέλλεται* το γεγονός ότι το ΚΚΕ αρνείται να βγάλει συμπέρασμα από την χρεωκοπία των γραφειοκρατικών καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού», ότι οπισθοδρομεί σε ξεπερασμένα πρότυπα και στερεότυπα κι ότι δημιουργεί μια μουσειακή Αριστερά, περιχαρακωμένη και ακίνδυνη για τις κατεστημένες πολιτικές δυνάμεις του τόπου.

●*Υπογραμμίζεται* ότι στο ΚΚΕ συγκρούονται δύο λογικές: η μία που θεωρεί το κόμμα «κτήμα της κομματικής ολιγαρχίας» Η άλλη που θέλει να αντιμετωπίσει την πρόκληση της ανανέωσης και του επαναπροσδιορισμού του ανθρωπιστικού επαναστατικού χαρακτήρα του κινήματος και να ανοίξει νέους δρόμους «στη σκέψη και στην πράξη του σοσιαλισμού».

●*Τονίζεται* ότι η διάσπαση δεν ήταν αναπόφευκτη.

●*Χαρακτηρίζεται* το έκτακτο συνέδριο, που προετοιμάζεται, ως πλαστό, *συνέδριο ενταφιασμού οραμάτων και ιδεών, συνέδριο ιερής εξέτασης, με προειλημμένες αποφάσεις.*

●*Επισημαίνεται* ότι δεν έχει κανένα νόημα η συμμετοχή σ' αυτές τις παρακομματικές διαδικασίες με τα κατασκευασμένα αποτελέσματα.

●*Καλούνται* τα μέλη να ενισχύσουν αποφασιστικά τον ΣΥΝ, ως ενιαίο πολυκομματικό οργανισμό και χώρο συνάντησης όλων των αριστερών και

●*Δηλώνεται* ότι η συμβολή της Κίνησης στην Αριστερά έχει σήμερα προϋπόθεση την *αυτοτελή ύπαρξη και οργανωμένη δράση της, σε συναγωνιστική σύμπλευση με τις άλλες συνιστώσες του ΣΥΝ.* Έτσι, οι ανανεωτικοί του ΚΚΕ *ξεκαθαρίζουν οριστικά τους λογαριασμούς τους μ' ένα παρελθόν που φεύγει και κάνουν τις οριστικές τους επιλογές.* Από την πλευρά του, το ΚΚΕ οξύνει την αντιπαράθεση βαδίζοντας στα παλιά χνάρια της διάσπασης του 1968, χρησιμοποιώντας το ίδιο λεξιλόγιο και τα ίδια ιδεολογικά και πολιτικά επιχειρήματα. Το ΑΝΤΙ, για να έχει μια αυθεντική και πρωτογενή τοποθέτηση επί του θέματος, υπέβαλε στον κ. **Τάκη Τσίγκα**, μέλος του ΠΓ της ΚΕ του ΚΚΕ, τέσσερις σχετικές ερωτήσεις:

Ασκούν

Ο Τάκης Τσίγκας μέλος του Π.Γ. του ΚΚΕ μιλά στο ΑΝΤΙ για:

- **τις σχέσεις με τους «ανανεωτικούς»**
- **τον τίτλο του ΣΥΝ**
- **τα οικονομικά ΚΚΕ-ΣΥΝ**
- **τις σχέσεις με το ΠΑΣΟΚ**

ΑΝΤΙ: Τα μέλη της ΚΕ και τα στελέχη του ΚΚΕ που βρίσκονται στο Συνασπισμό καταγγέλλουν το 14ο Συνέδριο. Το ΚΚΕ τι απαντά; Θα προχωρήσει χωρίς να πάρει υπόψη του την άποψη της μισής σχεδόν ΚΕ του;

ΑΠ: Η τελευταία εμφάνιση και τοποθέτηση των στελεχών που αναφέρεστε, κάνει πολύ καθαρό –εκτός των άλλων– πως διαχωρίζουν πλέον, με δική τους επιλογή, τη θέση τους από το ΚΚΕ. Το γεγονός της επίσημης εμφάνισης ως συγκροτημένη και οργανωμένη δύναμη με καθοδηγητικό όργανο, με πολιτικές θέσεις εχθρικές προς το ΚΚΕ, η αναζήτηση νέας ιδεολογικής και πολιτικής ταυτότητας και αρκετά ακόμα κάνουν φανερό πως αποφάσισαν πλέον να τραβήξουν το δρόμο τους και να διακόψουν την όποια κομματική σχέση με το ΚΚΕ. Θα 'λεγα μάλιστα πως μόνοι τους διαμορφώνουν μια σχέση εχθρική, σχέση που σφραγίζεται από τη συκοφαντία και την παραχάραξη των θέσεων και της πολιτικής του ΚΚΕ. Το περιεχόμενο της λεγόμενης «ανοιχτής επιστολής» είναι χαρακτηριστικό δείγμα. Ασκούν μια σκληρή μάλιστα πολεμική όχι στο ΚΚΕ, αλλά στην καρικατούρα, το σκιάχτρο που οι ίδιοι κατασκευάζουν.

Άλλωστε στην ίδια τοποθέτηση δηλώνουν κατά λέξη: «Δεν έχει κανένα νόημα... η οποιαδήποτε συμμετοχή σε παρακομματικές του διαδικασίες (σημείωση: του ΚΚΕ)...».

Μιλώντας επομένως επί της ουσίας, δεν έχουμε νομίζω να κάνουμε πλέον με στελέχη και μέλη του ΚΚΕ.

Ανεξάρτητα όμως από όλ' αυτά, η προσφυγή στο 14ο Συνέδριο ήταν και είναι η πλέον δημοκρατική, ουσιαστική και αποτελεσματική διέξοδος στην κρίση που αντιμετωπίζει σήμερα το ΚΚΕ. Αποτελεί την πρακτική έκφραση και υλοποίηση της κατεύθυνσης του 13ου Συνεδρίου για ένα κόμμα των μελών του. Ειδικά σε τόσο σοβαρές

...τική σε μια καρικατούρα...

και κρίσιμες στιγμές και προβλήματα, τα δικαιώματα αυτά των μελών του κόμματος αποκτούν ακόμα μεγαλύτερη σημασία και κανείς δεν μπορεί να το αρνηθεί ή να το ακυρώσει.

ΑΝΤΙ: Άρθρα στελεχών του Π.Γ. του ΚΚΕ θέτουν θέμα τίτλου του Συνασπισμού. Θα διεκδικήσει το ΚΚΕ τον τίτλο και πιστεύετε ότι αυτό ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα που διαμορφώνεται τώρα στο χώρο της Αριστεράς; Μήπως πάτε πίσω στο «ένα είναι το Κόμμα, ένας ήταν και ο ΣΥΝ»;

ΑΠ: Εμείς έχουμε τίτλο στο Κόμμα μας και δεν διεκδικούμε κάποιον άλλο, ούτε για μας, ούτε για να τον χρησιμοποιήσουμε κατά πως νομίζουμε. Ο τίτλος «Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου», όπως και το αντίστοιχο γνωστό σήμα, έκφραζαν την πολιτική συνεργασία και κοινή δράση των γνωστών σε όλους κομμάτων, κινήσεων και προσωπικοτήτων.

Αυτός ο τίτλος δεν εκφράζει τη σημερινή πραγματικότητα. Στο νέο φορέα δεν μετέχει πλέον το ΚΚΕ αλλά και άλλες δυνάμεις που μετείχαν πριν σ' αυτόν. Η ιδεολογική, πολιτική και οργανωτική ταυτότητα του νέου φορέα είναι ριζικά διαφορετική, από αυτή του Συνασπισμού που ξέρουμε. Υπάρχει επομένως η ανάγκη της αντιστοίχισης της πραγματικότητας με την τυπική έκφρασή της. Ο τίτλος και το σήμα νομίζω πως δεν είναι ιδιοκτησία κανενός ή αν προτιμάτε είναι ιδιοκτησία όλων μας. Επομένως κανένας δεν έχει δικαίωμα να αξιοποιεί μονομερώς τα σύμβολα αυτά κι όλα όσα αυτά σημαίνουν. Συνασπισμοί μπορεί να δημιουργηθούν πολλοί. Ο καθένας όμως πρέπει να έχει το δικό του τίτλο, σήμα κ.λπ. όπως θα έχει και τις δικές του πολιτικές θέσεις, πρόγραμμα κ.λπ.

ΑΝΤΙ: Έχει τεθεί επίσης θέμα οικονομικών, τόσο στο ΚΚΕ, όσο και της ενίσχυσης του ΣΥΝ. Ποια είναι τελικά η θέση του ΚΚΕ;

ΑΠ: Το μοναδικό –υπογραμμίζω το μοναδικό, γιατί λέγονται και γράφονται πολλά– σημείο τριβής στο ζήτημα αυτό είναι αυτό της κρατικής οικονομικής επιχορήγησης και ορισμένα ακόμα, που αφορούν σχετικές δραστηριότητες του Συνασπισμού ως κοινοβουλευτική δύναμη (π.χ. αγορά αυτοκινήτων στο όνομα βουλευτών, με χρήματα όμως του ΚΚΕ). Το πλέον σοβαρό όμως είναι το πρώτο και για μας έχει πρώτα και κύρια πολιτική σημασία. Είναι φανερό πως η αναπόφευκτη και αναγκαία πλέον κατανομή της οικονομικής επιχορήγησης θα έχει, με τον ένα ή άλλο τρόπο, πολιτικές επιδράσεις και συνέπειες.

Για μας το ζήτημα είναι απόλυτα καθαρό. Σύμφωνα με τους υπάρχοντες νόμους και τον Κανονισμό της Βουλής, η επιχορήγηση μοιράζεται ανάλογα με την εκλογική δύναμη των κομμάτων. Αυτό το κριτήριο δεν υπάρχει στη δική μας περίπτωση και ούτε μπορεί να το αντικαταστήσει κάποιος άλλος, με την όποια αυθαίρετη απόφασή του. Το μόνο που υπάρχει είναι η συμφωνία όλων των πολιτικών δυνάμεων, που αποτελούσαν το Συνασπισμό και πρόβλεπε την κατανομή της επιχορήγησης ανάμεσά τους. Αυτή η συμφωνία (που έγινε μάλιστα στα τέλη του 1990 και κατατέθηκε στο προεδρείο της Βουλής) είναι και το μόνο στοιχείο, που μπορεί να χρησιμεύσει σαν κριτήριο για την τελική απόφαση. Εννοείται βέβαια πως η κατανομή αυτή θα ισχύσει μέχρι τις επόμενες βουλευτικές εκλογές. Από κει και πέρα θα ισχύει η απόφαση των ψηφοφόρων.

ΑΝΤΙ: Διαφαίνεται μια τάση έντονης αντιπαράθεσης ΚΚΕ - Συνασπισμού. Μια τέτοια πολιτική, πιστεύετε πως βοηθά την Αριστερά ή ενισχύει το δικομματισμό; Πώς ορίζει τώρα το ΚΚΕ την πολιτική του απέναντι στο Συνασπισμό και στο ΠΑΣΟΚ;

ΑΠ: Η σχέση του ΚΚΕ με τον ΣΥΝ, πριν την πανελλαδική του συνέλευση ακόμα αλλά και μέχρι σήμερα με το νέο φορέα που προέκυψε από αυτήν, σφραγίζεται από το γεγονός πως ορισμένα στελέχη του ΚΚΕ τον χρησιμοποίησαν και τον χρησιμοποιούν ως μοχλό πίεσης και εκβιασμού του κόμματος. Αξιοποίησαν τις ηγετικές θέσεις, που το κόμμα τους είχε εμπιστευθεί, για να επιβάλλουν ετσιθελικά και αντιδημοκρατικά τις απόψεις και τις αντιλήψεις τους, που έφταναν μέχρι την αλλοίωση του χαρακτήρα και της φυσιογνωμίας του ΚΚΕ ή και την κατάργησή του. Είναι χαρακτηριστικό πως ακόμη και σήμερα, ενώ δηλώνουν πως δεν έχει κανένα νόημα η παραπέρα συμμετοχή τους στο ΚΚΕ, ενώ συκοφαντούν και διαβάλλουν το κόμμα μας, ενώ καμιά σχέση δεν έχουν πλέον με το ΚΚΕ, υπογράφουν και εμφανίζονται σαν στελέχη του ΚΚΕ.

Όπως καταλαβαίνετε, όσο αυτό συνεχίζεται, θα ρίχνει τη βαριά του σκιά στη σχέση του ΚΚΕ με το νέο φορέα.

Θα ήταν άλλωστε παράλογο και κωμικοτραγικό συνάμα να γίνει συνάντηση αντιπροσωπειών του ΚΚΕ και του νέου φορέα και να συζητά ο εκπρόσωπος του ΚΚΕ με κάποιον που να ισχυρίζεται πως είναι ταυτόχρονα μέλος της ΚΕ του Κόμματος ή

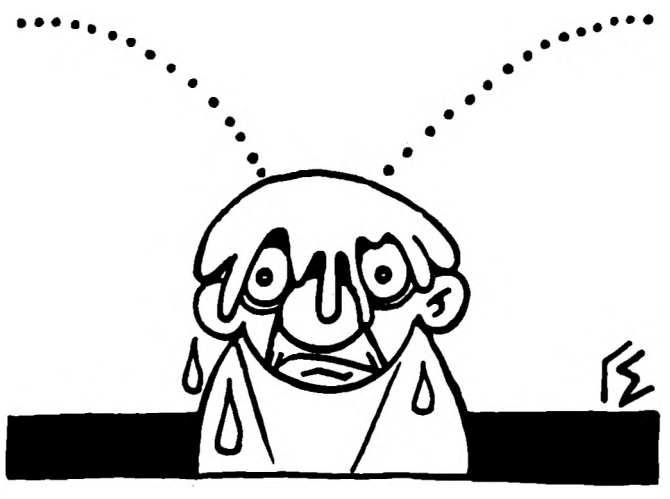

απλά έστω μέλος του.

Είναι δικαίωμα των πρώην συντρόφων να αναζητήσουν την όποια καινούρια ιδεολογική και πολιτική ταυτότητα θέλουν. Η ταυτότητα όμως και ο τίτλος του μέλους ή του στελέχους του ΚΚΕ δεν φταίει σε τίποτε και κανένας δεν έχει δικαίωμα να μεταχειρίζεται με τέτοιο τρόπο. Όλα αυτά είναι φανερό πως ζημιώνουν το ΚΚΕ. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία. Γι' αυτό και είναι ιδιαίτερα βαριές οι ευθύνες των πρώην στελεχών του κόμματος που διάλεξαν αυτό το δρόμο.

Η πολιτική μας απέναντι στο ΠΑΣΟΚ καθορίζεται από δύο βασικούς παράγοντες. Την αντικειμενική ανάγκη συνεργασίας όλων των δυνάμεων που επιθυμούν μια πολιτική προοδευτικής εναλλακτικής διεξόδου στη σημερινή κατάσταση και την εκτίμηση πως οι αναγκαίες και απαραίτητες προϋποθέσεις γι' αυτό δεν έχουν ωριμάσει – τουλάχιστον στον απαιτούμενο βαθμό. Γι' αυτό και η τακτική μας σφραγίζεται από την προσπάθεια διαμόρφωσης και ωρίμανσης των προϋποθέσεων αυτών. Δεν μας διαφεύγουν και ούτε υποτιμούμε την επιστροφή της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ σε λογικές αυτοδυναμίας και δικαίωσης της θητείας, ούτε τις σχετικές ασαφείς – και αντιφατικές τουλάχιστον – θέσεις του για «κοινωνικό συμβόλαιο», για την πορεία της ΕΟΚικής ολοκλήρωσης κ.λπ. Ξέρουμε όμως καλά πως την τελική σφραγίδα στις όποιες εξελίξεις, θα τη βάλει το μαζικό λαϊκό κίνημα, ο βαθμός ανάπτυξής του, ο προσανατολισμός και η πολιτική του ωριμότητα. Γι' αυτό και το βάρος μας πέφτει στην ανάπτυξη και ολόπλευρη ενίσχυση των ενωτικών μαζικών αγωνιστικών εκδηλώσεων των εργαζομένων, χωρίς βέβαια να αρνούμαστε ή να υποτιμούμε την ανάγκη και χρησιμότητα του οποιουδήποτε διαλόγου στο πολιτικό επίπεδο. □

Όταν η μια κορυφή είναι χαμηλότερη από την άλλη...

του Στέλιου Κούλογλου

Δεν είναι τυχαίο ότι ο **Τζωρτζ Μπους** διάλεξε να δώσει τη διάλεξή του, στο πλαίσιο της πρόσφατης συνάντησης κορυφής στην Μόσχα, στο Ινστιτούτο Διπλωματικών Σπουδών της ΕΣΣΔ. Πρόκειται για το ίδιο Ινστιτούτο, το ίδιο ακροατήριο, που μερικές εβδομάδες πριν είχε αποθεώσει τη **Μάργκαρετ Θάτσερ**. Σε ιδιωτική επίσκεψη στη σοβιετική πρωτεύουσα, η «σιδηρά κυρία» είχε ακούσει φιλοφρονήσεις που ούτε καν τολμάει να ονειρευθεί ότι θα ακούσει ποτέ στη Μεγάλη Βρετανία.

«Είναι τόσο αχάριστοι οι Άγγλοι ώστε να σας βγάλουν από πρωθυπουργό;»... «Πολιτικοί της εμβέλειάς σας βγαίνουν ένας τον αιώνα»... «Αν βάλετε υποψηφιότητα στην Σοβιετική Ένωση θα εκλεγείτε 10 φορές συνέχεια», ήταν μερικές από τις εκδηλώσεις θαυμασμού των σπουδαστών που πρόκειται να επανδρώσουν την αυριανή σοβιετική διπλωματία. Ο Αμερικανός πρόεδρος διάλεξε λοιπόν το Ινστιτούτο Διπλωματικών Σπουδών γιατί, καλύτερα απ' οτιδήποτε άλλο, συμβολίζει το τέλος της εποχής όπου υπήρχαν δύο υπερδυνάμεις οι οποίες διεκδικούσαν η μια απ' την άλλη την πρωτοκαθεδρία στη δύναμη, στην ευημερία και στην ευτυχία της ανθρωπότητας.

Η νέα γενιά των Σοβιετικών πολιτών, και δη η αφρόκρεμά της, αυτή που κατά τεκμήριο έπρεπε να υπερασπίζει την υπεροχή του σοσιαλιστικού συστήματος επί του καπιταλιστικού, είναι παράφορα ερωτευμένη με την εκπρόσωπο του πιο «άγριου» καπιταλισμού. Τι καλύτερη απόδειξη μπορεί να υπάρξει για τη νέα εποχή που διανύουμε, στην οποία η μοναδική υπερδύναμη έρχεται από έναν νικηφόρο πόλεμο που απέδειξε την ανωτερότητά της, ενώ η τέως δεύτερη υπερδύναμη γνωρίζει μια ελεύθερη πτώση, που κανείς δεν ξέρει πώς, πότε και πού θα σταματήσει.

Στο πλαίσιο αυτού του νέου παγκόσμιου συσχετισμού των δυνάμεων, τα ίδια περιθώρια διαπραγματεύσεων είναι περιορισμένα.

Μιά εβδομάδα πριν από την 46η επέτειο από τη ρίψη της πρώτης ατομικής βόμβας, πραγματοποιήθηκε η υπογραφή της συμφωνίας για τον περιορισμό των στρατηγικών πυρηνικών όπλων ανάμεσα στις ΗΠΑ και στην ΕΣΣΔ. Η συμφωνία αυτή καθαυτή είναι από τα περισσότερο ελπιδοφόρα αποτελέσματα των διεθνών εξελίξεων της τελευταίας διετίας· έγινε όμως στο πλαίσιο μιας συγκυρίας όπου νέες ανακατανομές δρομολογούνται. Είτε πρόκειται για την Κούβα, είτε για τη Σοβιετική Ένωση.

Σαφέστατα, ο πρόεδρος Μπους έθεσε θέμα Κούβας, Βαλτικών, περιορισμού της σοβιετικής πολεμικής βιομηχανίας και των τεσσάρων ιαπωνικών νησιών που κατέλαβε η Μόσχα μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο, γιατί ξέρει ότι, αργά ή γρήγορα, ο **Μιχαήλ Γκορμπατσώφ** θα αναγκασθεί να κάνει παραχωρήσεις.

Με αντάλλαγμα υποσχέσεις για οικονομική βοήθεια και επενδύσεις, επέβαλλε ουσιαστικά τη συμφωνία *START* για τον περιορισμό των στρατηγικών πυρηνικών όπλων μετά από έναν χειμώνα όπου το Κρεμλίνο φλερτάριζε με την ιδέα να ξαναγυρίσει σε κάποια μορφή ψυχρού πολέμου. Με το μέλλον του Γκορμπατσώφ αβέβαιο και μια επικράτηση των σκληρών να μην αποκλείεται, ο Αμερικανός πρόεδρος μείωσε τον κίνδυνο οι πύραυλοι να πέσουν στα χέρια κάποιων κόκκινων γερακιών. Για να μην υπάρχει δε καμία αμφιβολία για το ποιος ελέγχει την παγκόσμια τάξη, την προσεχή διεθνή διάσκεψη για το Μεσανατολικό που θα πραγματοποιηθεί με κοινό αμερικανοσοβιετικό *sponsoring* ανέλαβε να την οργανώσει ο **Τζαίημς Μπέηκερ**.

Για να ενισχύσει τη διαπραγματευτική του θέση, ο Σοβιετικός πρόεδρος θέλησε από την πλευρά του να δείξει ότι είναι κύριος της κατάστασης. Κάλεσε τον **Γιέλτσιν** καθώς και τον **Ναζαρμπάγιεφ**, πρόεδρο της σημαντικής δημοκρατίας του Καζακστάν, να παρακαθήσουν σε μια φάση της συνάντησης κορυφής για να δείξει τη σύμπνοια μεταξύ των 9 δημοκρατιών που θέλουν τη νέα ΕΣΣΔ. Παράλληλα, έβαλε τους συμβούλους του να προπαγανδίζουν πριν από την συνάντηση ότι είναι έτοιμος να κόψει τα πόδια του πανίσχυρου σοβιετικού στρατιωτικο-βιομηχανικού συμπλέγματος.

Το σχέδιο δεν πήγε τόσο καλά. Εκτός από τους Ουκρανούς που σνόμπαραν τις συνομιλίες, ο Ρώσος πρόεδρος αρνήθηκε και αυτός να συμμετάσχει υπογραμμίζοντας τη δύναμή του και τις διαφωνίες του με το Σοβιετικό πρόεδρο. Και την ίδια την ημέρα της υπογραφής της συμφωνίας *START*, ενώ ο Αμερικανός πρόεδρος υποστήριζε τις Βαλτικές και ο Ρώσος ομόλογός του αναγνώριζε την ανεξαρτησία της Λιθουανίας, οι «μαύροι συνταγματάρχες» σκότωναν μερικούς Λιθουανούς για να δείξουν ότι δεν έχουν πει ακόμη τον τελευταίο τους λόγο.

Μοιάζει παράδοξο λοιπόν, αλλά το ουσιαστικό διαπραγματευτικό όπλο που διαθέτει ο ηγέτης τής άλλοτε υπερδύναμης για να πείσει τον αρχηγό της υπάρχουσας είναι η αδυναμία του. Το ατού που κρατάει στα χέρια του απέναντι στον αμερικανικό συνομιλητή του είναι ότι, αν δεν βοηθηθεί, όλες οι εξελίξεις είναι πιθανές στην παραπαίουσα ΕΣΣΔ. Πρόκειται ασφαλώς για σοβαρό επιχείρημα: μόνο που δεν είναι επιχείρημα μιας υπερδύναμης, αλλά μιας καταρρέουσας αυτοκρατορίας που κουνάει το σκιάχτρο της —άτακτης— διάλυσής της. □

ΚΕΝΤΡΟ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ & ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΟΠΤΕΥΕΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ:
NEW YORK COLLEGE

ΤΟ ΚΕΝΤΡΟ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΝΑΚΟΙΝΩΝΕΙ ΤΗΝ ΕΝΑΡΞΗ ΕΓΓΡΑΦΩΝ ΣΤΑ ΤΜΗΜΑΤΑ:

1. ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

(Μονοετής φοίτηση)

● ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ● ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ● ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ● ΔΡΑΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ● ΕΚΦΡΑΣΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΗ ● ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ● ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ● ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΚΗΝΟΘΕΣΙΑΣ ● ΠΑΙΔΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ ● ΣΚΗΝΟΓΡΑΦΙΑ

2. ΣΕΝΑΡΙΟΥ

(Μονοετής φοίτηση)

● ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟΝ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟ ● ΣΕΝΑΡΙΟ (Στοιχεία, Τεχνικές δόμησης) ● ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ● ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΡΧ. ΕΛΛ. ΚΩΜΩΔΙΑΣ, ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ● ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΩΝ ● ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ● ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛ. ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΥ ● ΣΧΕΣΗ ΣΕΝΑΡΙΟΥ ΠΡΟΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΟ ή ΘΕΑΤΡΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ● ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ (Έρευνα - Δόμηση).

3. ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

(Μονοετής φοίτηση)

● ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ● ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΑΙΔΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ ● ΔΡΑΜΑΤΟΥΡΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ● ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΠΑΡΑΣΤΑΣΕΩΝ ● ΘΕΩΡΙΑ ΘΕΑΤΡΙΚΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ ● ΚΙΝΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΦΡΑΣΗ ● ΠΑΡΑΣΤΑΣΗ (ΟΡΓΑΝΩΣΗ - ΕΚΤΕΛΕΣΗ) ● ΚΟΥΚΛΟΘΕΑΤΡΟ ● ΘΕΑΤΡΟ ΣΚΙΩΝ.

Πρόκειται για αυτοτελείς κύκλους σπουδών που απευθύνονται σε άτομα που ειδικεύονται στο χώρο του θεάτρου ή του κινηματογράφου καθώς και σε εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων.

Παρέχεται Βεβαίωση σπουδών του NEW YORK COLLEGE - S.C.E.

Το ΚΕΝΤΡΟ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ βρίσκεται στον δεύτερο χρόνο της λειτουργίας του και έχει ήδη συνεργασθεί με επώνυμα και καταξιωμένα πρόσωπα του χώρου της τέχνης όπως τους:

Ι. ΚΑΜΠΑΝΕΛΛΗ Θεατρ. Συγγραφέα - Σεναριογράφο
Π. ΜΑΡΚΑΡΗ Θεατρικό Συγγραφέα,
Ε. ΒΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Κριτικό Θεάτρου,
Μ. ΚΥΝΗΓΟΥ - ΦΛΑΜΠΟΥΡΑ Χορογράφο,
Π. ΜΑΥΡΟΜΟΥΣΤΑΚΟ Ph. D. Θεατρολογίας,
Δ. ΚΑΓΓΕΛΑΡΗ Θεατρολόγο - Κριτικό Θεάτρου,
Β. ΑΡΔΙΤΗ Σκηνοθέτη - Θεατρολόγο
Σ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗ Σκηνοθέτη Κιν/φου
Ρ. ΣΕΙΡΑΔΑΚΗ Ψυχολόγο
Α. ΠΑΡΟΥΣΗ Κουκλοθέατρο

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ - ΕΓΓΡΑΦΕΣ:
ΧΑΛΚΟΚΟΝΔΥΛΗ 9, 2ος ΟΡΟΦΟΣ, ΠΛ. ΚΑΝΙΓΓΟΣ. ΤΗΛ. 3617073, 3645301, 3645294.
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Ν.Δ. ΤΗΣ 3/10/35

Εμείς, οι Σέρβοι, τα Βαλκ

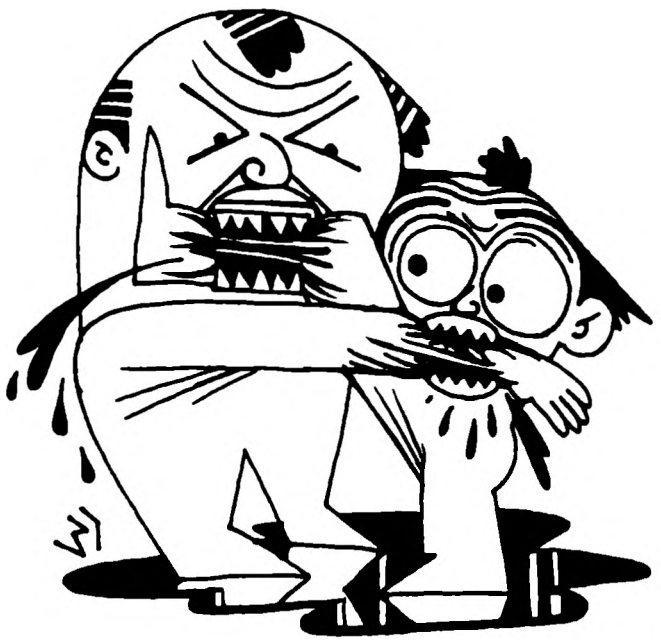

ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ, Αύγουστος

Η κρίση της Γιουγκοσλαβίας έδωσε μια μοναδική ώς σήμερα ευκαιρία να σπάσουμε τη διανοητική «εσωστρέφεια» της Ελλάδας και να αρχίσουμε να στοχαζόμαστε τον εαυτό μας, όχι σαν... «μακρινό πλανήτη» που δεν επηρεάζεται άμεσα από τις διεθνείς εξελίξεις, αλλά σαν οργανικό τμήμα μιας περιοχής, που η μοίρα των λαών της (για το «καλύτερο» ή για το «χειρότερο», για την ανάπτυξη ή για την... αλληλοσφαγή) είναι κοινή...
Φυσικό ήταν στη δημόσια συζήτηση που άρχισε να εμφανίζονται διάφορες «σχολές σκέψης».
Φυσικό ήταν, ακόμα, οι διάφορες απόψεις που εμφανίστηκαν να προσπαθούν να οριοθετηθούν μεταξύ τους.
Φυσικό ήταν, τέλος, αυτή η διαδικασία παραγωγής απόψεων και αμοιβαίας οριοθέτησής τους, να πάρει, σε ορισμένες περιπτώσεις, χαρακτήρα πολεμικής.

Για το ζήτημα της Γιουγκοσλαβίας και για τη (...ζητούμενη) ελληνική πολιτική απέναντι στην κρίση της, μου δόθηκε η ευκαιρία να γράψω μια σειρά άρθρων στην «*Αυγή*». Κι η άποψη που προσπάθησα να διατυπώσω με τα άρθρα εκείνα έτυχε της εξαιρετικής τιμής να γίνει αντικείμενο κριτικών αναφορών ου μην αλλά και στόχος πολεμικής, από διάφορους εκλεκτούς συναδέλφους, μεταξύ των οποίων θα ήθελα να ξεχωρίσω σήμερα και το άρθρο του *Γιώργου Ριτζούλη*, στο προηγούμενο «Αντί» (με τίτλο: «*Στη Γιουγκοσλαβία δοκιμάζεται η τύχη της Ευρώπης*»...).

Ξεχωρίζω το άρθρο του Γ.Ρ., όχι μόνο διότι κατά το μεγαλύτερο μέρος του προσπαθεί να αντικρούσει την άποψη για τα γιουγκοσλαβικά που τυχαίνει να έχω υποστηρίξει κι εγώ, όχι μόνο γιατί έχει την καλωσύνη να μου αποδώσει... «*ρηχότητα*» ευρωπαϊκής συνείδησης, αλλά —και κυρίως— διότι αποτελεί ένα *ολοκληρωμένο* κείμενο, αντιπροσωπευτικό μιας άποψης, που θα ήθελα, κι εγώ με τη σειρά μου, να *αντικρούσω*.

Αναπόφευκτη η διάλυση της Γιουγκοσλαβίας

Ας οριοθετήσουμε, κατ' αρχήν, το «πεδίο» της συζητήσεως:

Πριν δούμε *πού* και *γιατί* διαφωνούμε, είναι πολύ χρήσιμο να επισημάνουμε μια *κοινή* αφετηρία. Και εγώ, και ο Γιώργος Ριτζούλης, υποστηρίζουμε ότι η διατήρηση της *σημερινής* ομοσπονδιακής δομής στη Γιουγκοσλαβία είναι πλέον *αδύνατη*.

Η *κοινή* αυτή διαπίστωση έχει τη σημασία της, διότι, έως πρόσφατα, η μεν ελληνική κυβέρνηση φαινόταν να εμμένει στην πάση θυσία διατήρηση του γιουγκοσλαβικού «στάτους-κβο», κι όταν επιτέλους άρχισε να αποκολλάται από την πολιτική αυτή, ο κ. *Παπανδρέου* την... *έψεξε* αυστηρότατα *εμμένοντας* στην διατήρηση της Γιουγκοσλαβικής Ένωσης.

Εν πάση περιπτώσει, η κατάρρευση της Γιουγκοσλαβικής Ένωσης, όπως την ξέραμε, είναι αναπόφευκτη και σ' αυτό *συμφωνούμε* με τον Γ.Ρ.

Η διαφωνία μας έγκειται, όχι στο *αναπόφευκτο* της κρίσης, αλλά στο *επέκεινα* της κρίσης —κυρίως στο *τι* πρέπει να «αντικαταστήσει» την καταρρέουσα ομοσπονδιακή δομή της χώρας αυτής, *πού* πρέπει να κατατείνουν οι επιδιώξεις της *ελληνικής* εξωτερικής πολιτικής, *ποια* έκβαση της σημερινής κρίσης εκτιμούμε ότι έχει περισσότερες προοπτικές *σταθεροποίησης* και ποια «λύση» θα δημιουργούσε τους μεγαλύτερους *κινδύνους* για το μέλλον...

Και στα ουσιώδη αυτά ζητήματα, η *διαφωνία* μου με τον Γ.Ρ. είναι *απόλυτη*, ενώ οι απόψεις μας είναι πλήρως *αντιδιαμετρικές*.

Χαλαρή Συνομοσπονδία ή Μείζων Σερβία;

Εκείνος υποστηρίζει διακριτικά «λύσεις που αρχίζουν από μία χαλαρή ομοσπονδία κυρίαρχων κρατών και φθάνουν (υπό ορισμένες προϋποθέσεις) μέχρι και πλήρες συναινετικό διαζύγιο που θα απέδιδε νέα αυτοτελή κράτη, *συνδεμένα όμως επαρκώς μεταξύ τους με σταθερούς ευρωπαϊκούς δεσμούς συνεργασίας*» (οι υπογρμ. του Γ.Ρ.).

Από την άλλη πλευρά θεωρεί ότι πλέον «επικίνδυνη» και «αντιευρωπαϊκή» λύση θα ήταν να αποσχιρτήσουν Σλοβενία και Κροατία στο Βορρά και να δημιουργηθεί «Μεγάλη Σερβία» στο Νότο.

Εγώ, αντίθετα, έχω υποστηρίξει κατ' επανάληψιν, ότι *ασφαλέστερη* για τα Βαλκάνια και από κάθε άποψη *πιο συμφέρουσα* για την Ελλάδα προοπτική, είναι να φτιαχθεί «Μείζων Σερβία» στο Νότο (μετά την αποσχίρτηση Σλοβενίας και Κροατίας), με απορρόφηση μέσα στο *ενιαίο* πλέον Σερβικό εθνικό κράτος, των *Σκοπιανών* και των *Μαυροβουνίων* (και ενδεχόμενο διαμελισμό της Βοσνίας - Ερζεγαβίνης, μεταξύ Σερβίας και Κροατίας).

Η προοπτική αυτή είναι (*αντίθετα* απ' ό,τι πιστεύει ο Γ.Ρ.) και η πλέον *ευρωπαϊκή*, όπως θα δούμε παρακάτω.

Παράλληλα, υποστήριζα ότι η προοπτική *χαλαρής συνομοσπονδιακής* ένωσης των σημερινών γιουγκοσλαβικών κρατιδίων (εκτός του ότι είναι μάλλον *δύσκολο* να αντέξει τις φυγόκεντρες δυνάμεις που προκάλεσαν την διάλυση της Ομοσπονδίας), θα επιτείνει την *αστάθεια* στα Βαλκάνια και θα μεγιστοποιήσει τις *απειλές* κατά της Ελλάδας. Δέκα φορές πιο *αποσταθεροποιητική* για τα Βαλκάνια και χίλιες φορές πιο *επικίνδυνη* για την Ελλάδα είναι η... «*μπακλαβαδοποίηση*» της Γιουγκοσλαβίας —ο κατακερματισμός της σε ανεξάρτητα κρατίδια —προοπτική προς την οποία αποβλέπει με τόσες... ελπίδες ο Γ.Ρ.

Όσον αφορά τους «ευρωπαϊκούς δεσμούς συνεργασίας» που προσδοκά ο αρθρογράφος ανάμεσα στα τεχνητά εν πολλοίς κρατίδια της Νότιας Γιουγκοσλαβίας θα ήθελα να παρατηρήσω ότι μάλλον *δεν* αντιλαμβάνεται σε ποια χώρα και σε ποια κρίση αναφέρεται. Πιστεύει στ' αλήθεια ο Γ.Ρ. ότι οι Σκοπιανοί και οι Σέρβοι, ή οι Κροάτες και οι Σέρβοι, μπορούν σήμερα να συμφωνήσουν σε «συναινετικό διαζύγιο» και από αύριο το πρωί να αναπτύξουν, μεταξύ τους, δεσμούς... «ευρωπαϊκής συνεργασίας»;

...ια και η Ευρώπη

του Χρύσανθου Λαζαρίδη

Ιστορικοί διαμελισμοί και τεχνικά κρατίδια...

Όποιος *αυτό* πιστεύει, *δεν* καταλαβαίνει *τίποτα* από την κρίση της γειτονικής μας χώρας.

Η Γιουγκοσλαβία στη *μεσοπολεμική* της μορφή υπήρξε *τεχνητό* «κατασκεύασμα», και τα σύνορα που χωρίζουν τα ομόσπονδα κρατίδια υπήρξαν εν πολλοίς (με μιαν εξαίρεση, τη Σλοβενία, ίσως) *τεχνητά* σύνορα. —Ιστορικά έθνη, όπως η Σερβία, *διαμελίστηκαν!*

—Εθνικοί πληθυσμοί με εδαφική συνέχεια, *αποκόπηκαν* από τον εθνικό τους κορμό με *τεχνητά* σύνορα, κι έγιναν «μειονότητες» σε άλλες ομόσπονδες δημοκρατίες. (Τέτοια παραδείγματα είναι οι Σέρβοι της Κροατίας, οι Κροάτες και οι Σέρβοι της Βοσνίας, οι Σέρβοι του Κοσσυφοπεδίου —που έχουν μετατραπεί σε *πρόσφυγες* μέσα στην ίδια τους την πατρίδα κ.λπ.).

Τέλος, *γεωγραφικές* περιοχές, δίχως οποιαδήποτε εθνική ομοιογένεια πληθυσμών ή ιδιαίτερη εθνική συνείδηση, αναδείχθηκαν σε «εθνικά» ομοσπονδιακά κρατίδια όπως η Βοσνία - Εργοβίνη, που κατοικείται από Σέρβους, Κροάτες και Μουσουλμάνους δίχως ενιαία εθνική ταυτότητα.

Έτσι πλέον οι περιοχές αυτές, μέσα από το *διοικητικό* διαχωρισμό τους σε διαφορετικά κρατίδια, *κατακερμάτισαν* την ενιαία *αγορά* της χώρας και μεγιστοποίησαν τις μεταξύ τους ανισότητες μέχρι το σημείο η Σλοβενία να ξεπερνάει το μέσο επίπεδο της ΕΟΚ και το Κοσσυφοπέδιο να *υπολείπεται* πολλών τριτοκοσμικών κρατών (όπως παραδέχεται και ο Γ.Ρ.).

Πιστεύει κανείς, στα σοβαρά, ότι μπορούν τα *σημερινά* κρατίδια της Γιουγκοσλαβίας να πάρουν «συναινετικό διαζύγιο» μεταξύ τους, δίχως να αμφισβητήσουν τα τεχνητά σύνορα που κατά μέγα μέρος πυροδότησαν τις μεταξύ τους συγκρούσεις και πολλαπλασίασαν τις μεταξύ τους διαφορές στην ομοσπονδιακή Γιουγκοσλαβία;

Ας το πούμε καθαρά: Χαλαρή Συνομοσπονδία ανάμεσα σε διαμελισμένα έθνη και τεχνητά κρατίδια *δεν* αναιρεί ούτε τις *εδαφικές* διαφορές μεταξύ τους ούτε τις φοβερές *ανισότητες* ανάμεσά τους.

Πάρτε για παράδειγμα τα Σκόπια, που αποτέλεσαν ώς το Β′ Παγκόσμιο Πόλεμο ιστορικό έδαφος της Σερβίας (χωρίς να αμφισβητήσει κανείς ώς τότε την *σερβική* συνείδηση του πληθυσμού) και που μέσα στην ιδρυτική τους πράξη, ως αυτόνομου κρατιδίου, υπάρχει η φιλοδοξία *ακρωτηριασμού* της γειτονικής Ελλάδας (και της Βουλγαρίας).

Πώς είναι δυνατόν να αναπτύξουν οι Σέρβοι «ευρωπαϊκούς δεσμούς συνεργασίας» με τους Σκοπιανούς όταν θεωρούν τα Σκόπια (και *σωστά*) τμήμα του δικού τους, σερβικού εθνικού χώρου;

Κι ακόμα περισσότερο: Πώς είναι δυνατόν να αναπτύξουν τα Σκόπια «ευρωπαϊκούς δεσμούς συνεργασίας» με την *Ελλάδα*, της οποίας τον εθνικό χώρο επιδιώκουν με αξιοθαύμαστη... συνέπεια να *ακρωτηριάσουν;*

Μέσα στον υπερεχχειλίζοντα «ευρωπαϊσμό» του, ο Γ.Ρ. θεωρεί την «ευρωπαϊκή αντίληψη» ως μια *μαγική* λεξούλα που μπορεί να λύσει περίπλοκα ιστορικά προβλήματα και να εκτονώσει συσσωρευμένα εθνικά αισθήματα δεκαετιών.

Η ευρωπαϊκή αντίληψη, ωστόσο, *δεν* είναι «άμπρα κατάμπρα».

Μεταφυσικός και ρεαλιστικός ευρωπαϊσμός

Υπάρχει, ωστόσο, και μια άλλη ένδειξη, για τις *μεταφυσικές* διαστάσεις που έχει ο «ευρωπαϊσμός» στην προβληματική του Γ.Ρ. (και όχι μόνο).

Κατηγορεί, λοιπόν, όσους υποστηρίζουν την προοπτική της «Μείζονος Σερβίας», ότι *δεν* «ευθυγραμμίζονται» με την «ευρωπαϊκή άποψη».

Ποια είναι, όμως, η «ευρωπαϊκή άποψη» για το γιουγκοσλαβικό πρόβλημα; Απλούστατα, τέτοια άποψη *δεν* υπάρχει.

Οι «άμεσα ενδιαφερόμενες» χώρες της Κοινοτικής Ευρώπης προωθούν τα *ιδιαίτερα* συμφέροντά της η καθεμία στην περιοχή. (Το αναγνωρίζει άλλωστε, σε άλλο σημείο του άρθρου του ο Γ.Ρ. για τις περιπτώσεις της Γερμανίας και της Ιταλίας...). Κάτι σπουδαιότερο: Αυτή η συμπεριφορά *δεν* είναι «απόκλιση» από το ευρωπαϊκό μοντέλο. *Αυτός* είναι, ακριβώς, ο τρόπος με τον οποίο *λειτουργεί* το ευρωπαϊκό μοντέλο. Οι διάφορες χώρες προωθούν τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους, κι όλες μαζί προσπαθούν να βρουν τρόπο *σύγκλισης* των διαφορετικών τους επιδιώξεων, μεγιστοποιώντας το όφελος για όλους.

Κι εδώ ως... *Ευρωπαίος* προς *Ευρωπαίο* θα ήθελα να ρωτήσω τον Γ.Ρ.:

Γιατί, τάχα, η *ευρωπαϊκότατη Γερμανία* έχει το δικαίωμα να προωθεί την πλήρη ανεξαρτησία της *Σλοβενίας* (την οποία θεωρεί «προέκταση» της *Αυστρίας* προς Νότον), γιατί τάχα, η —επίσης ευρωπαϊκότατη— *Ιταλία*, έχει το δικαίωμα να προωθεί την ανεξαρτησία της *Καθολικής Κροατίας* και δεν μπορεί η ευρωπαϊκή *Ελλάδα* να προωθήσει, κι αυτή με τη σειρά της, την προοπτική της *(ορθόδοξης) «Μείζονος Σερβίας»* που απαλλάσσει και ολόκληρη την περιοχή από το «χαρκίνωμα» των Σκοπιανών ψευτομακεδόνων;

Ξέρω την πιθανή απάντηση στο ερώτημα αυτό. Αν οι Γερμανοί και οι Ιταλοί επέδειξαν στο γιουγκοσλαβικό θέμα «ιδιοτελή εθνικιστική συμπεριφορά», είναι «αντιευρωπαϊκό» να διεκδικήσει η Ελλάδα το δικαίωμά της στην «εθνική ιδιοτέλεια».

Όσοι αυτά υποστηρίζουν, μάλλον *δεν* έχουν καταλάβει δύο πολύ ουσιώδη πράγματα:

- *Πρώτον*, ότι η Ελλάδα έχει κάθε δικαίωμα και *υποχρέωση* προς τον εαυτό της να επιδιώκει την «*απορρόφηση*» των Σκοπιανών στη Σερβία. Τούτο δεν είναι «εθνική ιδιοτέλεια» της Ελλάδας, είναι αυτονόητο καθήκον προστασίας και ασφάλειας των συνόρων της. *Δεν* επιδιώκει η Ελλάδα εδαφική επέκταση. Απλά έχει υποχρέωση να υποστηρίζει την *εξουδετέρωση* όσων, πέραν των συνόρων της, επιδιώκουν εδαφική επέκταση *σε βάρος της*. Ποιο «πολιτισμένο» ευρωπαϊκό κράτος, στη θέση της Ελλάδας, *δεν θα έκανε ακριβώς το ίδιο;*
- *Δεύτερον*, ο Γ.Ρ μάλλον *δεν* έχει καταλάβει *τι* ακριβώς είναι αυτό το πράγμα που συνεχώς επικαλείται η *Ενωμένη Ευρώπη*.

Η Κοινοτική Ευρώπη οικοδομείται ως η *η πρώτη δημοκρατική ένωση εθνών* της σύγχρονης ιστορίας.

Στο παρελθόν έχουν υπάρξει υπερεθνικές *αυτοκρατορίες* (που δημιουργήθηκαν με την δια πυρός και σιδήρου επιβολή ενός έθνους επί των υπολοίπων), έχουν υπάρξει *εθνικά* κράτη, αλλά υπερεθνική ένωση εθνικών κρατών, *δημοκρατικά και οικειοθελώς, δεν έχει προηγούμενο.*

Η Κοινοτική Ευρώπη είναι η *πρώτη* τέτοια απόπειρα (και το σημερινό πείραμα δημοκρατικής μετεξέλιξης στη Σοβιετική Ένωση, η δεύτερη). Τούτο σημαίνει ότι η «ταυτότητα» της Ενωμένης Ευρώπης θα προκύψει από την *σύγκλιση - υπέρβαση* των εθνοτήτων που τη συναποτελούν, των ιδιαίτερων συμφερόντων και πολιτικών που εκφράζονται στους κόλπους της.

Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας η γερμανική «οπτική» έχει εκφραστές —και δεν είναι αντιευρωπαϊκή «ιδιοτέλεια», είναι «*συνιστώσα*» του ευρωπαϊκού παιγνίου «*σύγκλισης*»...

Η *ιταλική* οπτική, το ίδιο. Γιατί, τάχα, να μην διατυπωθεί ολοκληρωμένα και η *ελληνική «οπτική»*;

Αν δεν έχει η Ελλάδα το δικαίωμα να διατυπώσει τη δική της «οπτική» για το θέμα της Γιουγκοσλαβίας (με την οποία η ίδια κυρίως, απ' όλες της ευρωπαϊκές χώρες *συνορεύει*) τότε *πότε* και *πώς* και σε *ποιο* ζήτημα θα συμβάλει στη «*συνδιαμόρφωση*» της ευρωπαϊκής πολιτικής;

Όσοι αληθινά νιώθουν *Ευρωπαίοι* στην Ελλάδα (και δεν θεωρούν τους εαυτούς τους... φτωχοσυγγενείς της Ευρώπης) οφείλουν να αναδείξουν ως ελληνική «οπτική» στο γιουγκοσλαβικό πρόβλημα τη συγκρότηση της Μείζονος Σερβίας στο Νότο, και να την *προωθούν* ως αναγκαίο «συμπλήρωμα» της ευρωπαϊκής πολιτικής στην περιοχή.

«Μείζων Σερβία»: Φυσική λύση...

Είναι δυνατή η σύγκλιση μιας τέτοιας ελληνικής «οπτικής» με τις αντίστοιχες πολιτικές άλλων ενδιαφερόμενων ευρωπαϊκών χωρών;

Ασφαλώς και είναι!

Διότι αυτό που προτείνεται ως ελληνική «οπτική» για τη γιουγκοσλαβική κρίση —τη συγκρότηση της «Μείζονος Σερβίας» στο νότο— είναι απολύτως *συμπληρωματικό* με όσα επιθυμούν οι Γερμανοί (ανεξάρτητη Σλοβενία) και οι Ιταλοί (ανεξάρτητη Κροατία), καθώς και με τις επιθυμίες της μεγάλης πλειοψηφίας των *λαών* στη σημερινή Γιουγκοσλαβία.

Οι τρεις σημαντικότερες *εθνότητες* (προσοχή *εθνότητες* —όχι εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες) της Γιουγκοσλαβίας είναι οι *Σλοβένοι*, οι *Κροάτες* και οι *Σέρβοι*.

Τι το φυσικό, αφού δεν θέλουν και δεν μπορούν να ζήσουν μαζί να δημιουργήσουν τρία *βιώσιμα* εθνικά κράτη προχωρώντας σε αναδιαμόρφωση συνόρων όπου χρειάζεται, και παραχωρώντας πλήρη μειονοτικά δικαιώματα προς τις αλλοεθνικές ή αλλόθρησκες μειονότητες των εδαφών τους.

- Τη λύση αυτή την αποδέχονται πλήρως οι *Σλοβένοι*.
- Μια τέτοια λύση είναι η μόνη που μπορεί να *ανατρέψει* τον εμφύλιο Κροατών και Σέρβων και να γίνει αμοιβαία αποδεκτή μεταξύ τους.

Ταυτόχρονα την αποδέχονται πλήρως και οι *Μαυροβούνιοι*. Τέλος, μια τέτοια λύση ικανοποιεί πλήρως τα συμφέροντα και τις ανησυχίες των *Γερμανών*, των *Ιταλών* και των *Ελλήνων*.

Τη λύση αυτή *δεν* τη θέλουν οι Αλβανοί οι οποίοι προσβλέπουν σε *προσάρτηση* του Κοσσυφοπεδίου όπου η πλειοψηφία του πληθυσμού είναι αλβανόφωνη.

Και λοιπόν; Ας *μην* τη θέλουν! Αναγνωρίζουμε το δικαίωμα στους Αλβανούς να προσαρτήσουν το Κοσσυφοπέδιο;

Αντιλαμβανόμαστε *τι* σημαίνει αυτό; Δεν αναγνωρίζεται αυτόματα και το *δικό* μας δικαίωμα να προσαρτήσουμε τη Βόρειο Ήπειρο, μετατρέποντας τα Βαλκάνια σε *πυριτιδαποθήκη;*

Η Ελλάδα οφείλει να *προειδοποιήσει* τους Αλβανούς να *μην* αντιδράσουν στην πλήρη ενσωμάτωση του Κοσσυφοπεδίου στη Σερβία.

Να είστε σίγουροι, ότι οι Αλβανοί *δεν* μπορούν να υποτιμήσουν μια τέτοια ελληνική προειδοποίηση, εφ' όσον το Βορειοηπειρωτικό παραμένει ανοικτό.

Ταυτόχρονα η Ελλάδα οφείλει να ζητήσει από τους Σέρβους την πλήρη *προστασία* των *μειονοτικών* δικαιωμάτων των Αλβανών στο Κοσσυφοπέδιο. Και οι Σέρβοι *δεν* μπορούν παρά να ικανοποιήσουν ένα τέτοιο αίτημα μετά την ουσιαστική βοήθεια που θα τους έχει προσφέρει η Ελλάδα.

Οι μόνοι που έχουν σοβαρά προβλήματα με μια τέτοια λύση είναι οι *Σκοπιανοί*. Ε, *τόσο το χειρότερο* για τους Σκοπιανούς. *Ουδείς* αναγνωρίζει, σοβαρά, την ύπαρξη «Μακεδονικού Έθνους»! Αφού δεν έχουν, λοιπόν, ιστορική υπόσταση οι Σκοπιανοί ας αντιμετωπίσουν τη *μοίρα* τους. Όποιος ζει ακονίζοντας το ξίφος ενός ψεύτικου «εθνικισμού», είναι φυσικό να πέσει θύμα από το ξίφος ενός *αληθινού* εθνικισμού· του σερβικού στην περίπτωση των Σκοπίων.

Στα Βαλκάνια του 2000, στα Βαλκάνια της σταθερότητας και της ανάπτυξης, *δεν* έχουν θέση τέτοιοι «ταραχοποιοί».

Ή όχι;

- Η δημιουργία τριών βιώσιμων εθνικών κρατών στη θέση της σημερινής Γιουγκοσλαβίας (του Σλοβενικού, του Κροατικού και της «Μείζονος Σερβίας»), η δημιουργία τριών τέτοιων εθνικών κρατών με σταθερά και αμοιβαία αποδεκτά σύνορα και με ομοιογενείς λίγο ώς πολύ πληθυσμούς, που να αντιστοιχούν στις τρεις εθνότητες της Γιουγκοσλαβίας, αποτελεί τη μόνη σταθερή, τη μόνη «δημοκρατική» λύση, από *ιστορική* άποψη.

Η αποσταθεροποιητική λύση

Ο Γ.Ρ. συγκεντρώνει τα «πυρά» του *ενάντια* στη λύση αυτή, από δυο διαφορετικές πλευρές:

—Πρώτον, η διαμόρφωση της «Μεγάλης Σερβίας» είναι «αποσταθεροποιητική», γιατί αν θα γίνει, θα συντελεστεί μέσα από ένα «όργιο αίματος» με αυτουργούς τους Σέρβους και θύματα τους Σκοπιανούς και τις μειονότητες της Σερβίας —τους αλβανόφωνους του Κοσσυφοπεδίου και τους Ούγγρους της Βοϊβοδίνας.

—Δεύτερον, ότι η διαμόρφωση της «Μεγάλης Σερβίας» θα δημιουργήσει... «σινικό τείχη» στα Βαλκάνια ανάμεσα στον «Ευρωπαϊκό Βορρά» και τον Νότο αποκόπτοντας και την Ελλάδα.

Τα επιχειρήματα αυτά ισχύουν μάλλον από την *ανάποδη*.

Η λύση που προτείνει ο Γ.Ρ. —της «χαλαρής συνομοσπονδίας» ή της πλήρους ανεξαρτησίας των σημερινών γιουγκοσλαβικών κρατιδίων— είναι εκείνη που διαιωνίζει και *επιτείνει* την αποσταθεροποίηση στη Νότια Βαλκανική.

Ενώ η λύση της «Μείζονος Σερβίας» —από μια πρώτη «κρίσιμη» και ενδεχομένως αιματηρή φάση, που θα υπάρξει *έτσι κι αλλιώς και δεν* αποφεύγεται με «ευρωπαϊκά» ευχολόγια— σταθεροποιεί την κατάσταση στα Βαλκάνια.

Προσέξτε. Αν ισχύσει αυτό που επιθυμεί Γ.Ρ. (και που όχι συμπτωματικά, όπως θα δούμε το επιθυμούν —ακριβώς *το ίδιο*— και οι Αμερικανοί) θα μεγιστοποιηθούν μείζονες *αποσταθεροποιητικοί* παράγοντες που θα «*δηλητηριάζουν*» κατά μείζονα λόγο (ως *ανεξάρτητο* κρατίδιο, πλέον) τις σχέσεις Ελλάδας, Βουλγαρίας και Σερβίας, «παίζοντας» πότε με τους μεν, πότε με τους δε, ίσως και καθ' υπόδειξιν της Άγκυρας (που προχωρά τελευταία σε τολμηρά «ανοίγματα» προς τους Σκοπιανούς).

Αν μέχρι στιγμής είχαμε την κεντρική κυβέρνηση του Βελιγραδίου να *χαλιναγωγεί* τις επιδιώξεις των Σκοπιανών, η *χαλάρωση* της κεντρικής εξουσίας στο Βελιγράδι ή η πλήρης *ανεξαρτησία* των Σκοπιανών θα καταργούσαν αυτό τον χαλινό επί του ψευτομακεδονικού εθνικισμού.

Από κει κι ύστερα περιμένει το *χάος*.

Δεύτερον, αν χαλαρώσει η κεντρική εξουσία ή υπάρξει πλήρης ανεξαρτησία των κρατιδίων, θα διευρυνθούν τα περιθώρια για *αποσταθεροποιητική παρέμβαση της Τουρκίας* στις μουσουλμανικές μειονότητες της σημερινής Γιουγκοσλαβίας.

Ήδη η αγορά μιλάει για τα *τέσσερα* μουσουλμανικά κρατίδια που προωθούν στη θέση της Γιουγκοσλαβίας.

Τη *Βοσνία - Ερζεγοβίνη* (όπου πληθυσμιακά το μουσουλμανικό στοιχείο υπερτερεί, αλλά *δεν* έχει καμία *φυλετική* σχέση με τους Τούρκους), το *Κόσσοβο* (αλβανόφωνοι μουσουλμάνοι), τη Βοϊβοδίνα (ουγγρικής καταγωγής μουσουλμάνοι) και τα *Σκόπια*, όπου επίσης έχει δημιουργηθεί κόμμα της μουσουλμανικής αντιπολίτευσης που φέρει τον τίτλο «*Τουρκική Δημοκρατία*».

Αντιλαμβάνεστε *τι* θα σημαίνει για την Ελλάδα η δημιουργία *τεσσάρων* μουσουλμανικών κρατιδίων υπό την άμεση επιρροή

της *Άγκυρας* στα βόρεια σύνορά μας (με *πέμπτο*, τη φιλική προς την Άγκυρα *Αλβανία*), εκ των οποίων τα δύο —Αλβανία και Σκόπια— έχουν διακηρυγμένες *εδαφικές* βλέψεις κατά της Ελλάδας;

Πολύ περισσότερο, αν γίνει κατορθωτό, *επαρχία* μιας χώρας (της Γιουγκοσλαβικής Σερβίας), όπου κυριαρχεί το μουσουλμανικό στοιχείο (όπως το σημερινό *Κόσσοβο* και η *Βοϊβοδίνα*), να ανακηρυχθούν σε αυτόνομα κρατίδια, αντιλαμβάνεσθε τι ολέθριο «*προηγούμενο*» δημιουργείται για την ελληνική *Δυτική Θράκη* και για την *Νότια Βουλγαρία*, όπου υπάρχουν επίσης μουσουλμανικές μοιονότητες.

Να καταλαβαίνουν άραγε, όσοι εις τα καθ' ημάς υποστηρίζουν μια τέτοια «λύση» ότι, μεταξύ άλλων δεινών, ανοίγουν το δρόμο στα *παντουρκικά σχέδια της Άγκυρας για ολόκληρα τα Βαλκάνια;*

Η πανευρωπαϊκή λύση

Υπάρχει, τέλος, η άλλη αντίρρηση του Γ.Ρ.. Ότι η δημιουργία της «Μείζονος Σερβίας» δημιουργεί «σινικά τείχη» ανάμεσα στο «Βαλκανικό Νότο» (άρα και την Ελλάδα) με τον «Ευρωπαϊκό Βορρά».

Μάλλον το αντίθετο ισχύει.

Η ανεξαρτητοποίηση όλων των σημερινών (τεχνητών) κρατιδίων της Γιουγκοσλαβίας (με ή χωρίς χαλαρούς δεσμούς συνομοσπονδίας μεταξύ τους) *επιτείνει όλα* τα προβλήματα σύνδεσης των χωρών της Βαλκανικής μεταξύ τους.

Διότι ενδυναμώνει τα *πολλαπλά σύνορα* που διακόπτουν τους δυτικούς εμπορικούς δρόμους. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, μεταξύ άλλων *πολλαπλασιάζει* (δεν απλοποιεί, όπως αφελώς προσδοκά ο Γ.Ρ.) τα προβλήματα «σύνδεσης» της Ελλάδας με την υπόλοιπη ΕΟΚ.

Διότι τα μεγάλα εμπόδια για τη σύνδεση αυτή υπήρξαν ιστορικά τα *Σκόπια* —όχι οι Σέρβοι.

Κι όταν τα Σκόπια έκλειναν τα σύνορα με την Ελλάδα, οι εναλλακτικές δίοδοι προς τις ευρωπαϊκές αγορές που αναζητούσαμε οδικώς πορεύονταν από *Βουλγαρία* και *Σερβία* προς Βορράν. (Πράγμα που προκάλεσε πολλαπλές καταγγελίες της ημιεπίσημης εφημερίδας των Σκοπίων «*Νόβα Μασεντόνια*»).

● Το πρόβλημα αυτό ο Γ.Ρ. θέλει να το «λύσει» *επιτείνοντας* το: προτιμώντας την ανεξαρτητοποίηση των Σκοπίων ή τη χαλάρωση της κεντρικής κυβέρνησης του Βελιγραδίου.

● Το πρόβλημα αυτό, κατά την πρόταση που υποστηρίζω εγώ, επιδιώκει να το λύσει *εξαλείφοντας* τις αιτίες που το δημιουργούν ενθαρρύνοντας τη «Μείζονα Σερβία», προοπτική που θα θέσει υπό εθνικό σερβικό έλεγχο την περιοχή των Σκοπίων και θα ανοίξει, μια και καλή, τους μεγάλους εμπορικούς δρόμους δια του ενιαίου σερβικού εδάφους, από και προς την Ελλάδα, από και προς την Κεντρική Ευρώπη.

Επίσης, η δημιουργία χαλαρής συνομοσπονδίας μέσα στα σημερινά (τεχνητά εν πολλοίς) γιουγκοσλαβικά κρατίδια *δυσκολεύει* —*δεν* διευκολύνει— την επέκταση της Κοινοτικής Ευρώπης προς Νότον.

● Πρώτα - πρώτα είναι *παραλογισμός*, όταν ολόκληρη η Ευρώπη εξελίσσεται *από* τη σημερινή συνομοσπονδιακή της διάρθρωση *προς* την *Ομοσπονδία* της «Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης» να ζητάμε από τα γιουγκοσλαβικά κρατίδια να κάνουν ακριβώς το *αντίθετο*. Να «μετεξελιχθούν» *από* Ομοσπονδία *σε Συνομοσπονδία*.

Είναι ωστόσο *ευρωπαϊκότατο* να προωθούμε την υποκατάσταση των σημερινών *τεχνητών* κρατιδίων της Γιουγκοσλαβίας με *βιώσιμα* εθνικά κράτη. Διότι η Κοινοτική Ευρώπη ως *ένωση* τέτοιων εθνικών κρατών έχει δημιουργηθεί.

● Δεύτερον, η χαλαρή συνομοσπονδιακή ένωση στη Γιουγκοσλαβία θα οδηγήσει σε έναν *τραγέλαφο*, όπου τα διάφορα κρατίδια που συμμετέχουν σ' αυτή θα αναζητούν δεσμούς πολύ *ισχυρότερους* με την *Ομόσπονδη* Κοινοτική Ευρώπη (όπου θα επιθυμούν να μπουν), απ' ό,τι θα έχουν μεταξύ τους στη χαλαρή *συνομοσπονδιακή* τους ένωση.

Αντιφάσεις (και όχι μόνο)...

Καταλήγει το άρθρο του Γ.Ρ. με μια χαρακτηριστική *ειρωνεία:*

«Για μια ακόμα φορά η σκιά των ομόσπονδων φίλων της Ευρώπης πέρα από τον Ατλαντικό φαίνεται να χαμογελά με ευχαρίστηση. Βλέποντας πόσο δύσκολο είναι να υπάρχει ευρωπαϊκή συνείδηση».

Δεν ξέρω πώς χαμογελούν οι... σκιές. Σίγουρα, πάντως, αν διάβαζαν το κείμενό του οι Αμερικανοί θα γελούσαν *χαιρέκακα.*

Δεν θα χαμογελούσαν απλώς. Διότι εμφανίζεται, στο όνομα του «ευρωπαϊσμού» να υποστηρίζει ατόφια την αμερικανική άποψη για την κρίση στη Γιουγκοσλαβία και να *καταπολεμά* εκείνο ακριβώς που οι ίδιοι οι Αμερικανοί απεύχονται ολόψυχα και φοβούνται περισσότερο —τη λύση της *Μείζονος Σερβίας.*

Υπάρχει όμως κι ένα ακόμα σημείο που δεν προκαλεί γέλωτες, ούτε καν χαμόγελα —μόνο *θλίψη.*

Ο Γ.Ρ. (μας) προτείνει το πρόβλημα των Σλαβομακεδόνων από τα Σκόπια να το αντιμετωπίσουμε στο πλαίσιο μιας «*πανευρωπαϊκής προοπτικής*».

Αναφέρει χαρακτηριστικά:

«*Αντί όμως να αντιμετωπίσουμε τις σκιές του λεγόμενου μακεδονικού ζητήματος(...) μέσα σε μια πανευρωπαϊκή προοπτική, όπως π.χ. αντιμετωπίζουν σήμερα οι Γερμανοί και οι Γάλλοι το ιστορικό θέμα της Αλσατίας και της Λωραίνης(...) κινδυνεύουμε να δώσουμε και εμείς οι ίδιοι πάλι ζωή στις σκιές αυτές, να τις φέρουμε στο προσκήνιο ως νέους παράγοντες σύγκρουσης στο βαλκανικό και ευρωπαϊκό χώρο, αντιμετωπίζοντας ως Βαλκάνιοι τις βαλκανικές κινήσεις των Σκοπίων*».

Κάποιο *σοβαρό λάθος* κάνει ο Γ.Ρ.! Σε αντίθεση με το πρόβλημα της Αλσατίας και της Λωραίνης που είναι *πραγματικό*, το πρόβλημα που δημιουργούν τα Σκόπια είναι ιστορικά *ανύπαρκτο*, είναι «*κατασκευασμένο*», είναι πολιτικά *εμπρηστικό*. Ακόμα και ο Γκορμπατσώφ το χαρακτήρισε τελευταία «*παρανοϊκό*».

Ο ίδιος, μάλιστα, ο Γ.Ρ., το θεωρεί «*λεγόμενο* Μακεδονικό ζήτημα», σε αντίθεση με το «*ιστορικό* θέμα της Αλσατίας» (οι υπογραμμίσεις δικές μου).

Πώς είναι δυνατόν να αντιμετωπίσουμε σε «πανευρωπαϊκή προοπτική ένα ανύπαρκτο πρόβλημα;

Επίσης, τους Σκοπιανούς *δεν* τους φέραμε εμείς «στο προσκήνιο», *δεν* τους «δίνουμε εμείς ζωή». Τους Σκοπιανούς τους ενισχύει και τους φέρνει στο προσκήνιο —με ρόλο «*πρωταγωνιστή*», μάλιστα —η πρόταση που υποστηρίζει ο Γ.Ρ., για χαλαρή συνομοσπονδία ή πλήρη ανεξαρτησία των σημερινών βαλκανικών κρατιδίων.

Αντίθετα τους Σκοπιανούς τους *εξουδετερώνει* η λύση της «Μείζονος Σερβίας».

Στην προκειμένη περίπτωση, όσον αφορά την ελληνική πολιτική, *δεν* χρειάζεται να είσαι «Βαλκάνιος» για να «συμμαχήσεις» με τους Σέρβους (που και από ιστορική άποψη έχουν απόλυτα δίκιο) για να εξουδετερώσεις τους Σκοπιανούς.

Αντίθετα, αρκεί να έχεις στοιχειώδη άποψη εθνικού συμφέροντος και να διαθέτεις τα στοιχειώδη ανακλαστικά *εθνικής επιβίωσης* (που είναι ιδιαίτερα *ανεπτυγμένα σ' όλες τις χώρες της Κοινοτικής Ευρώπης, πολύ πέραν της Βαλκανικής).*

—Πότε θα αντιληφθούμε, επιτέλους, ότι το μεγάλο πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε στα Βαλκάνια *δεν* είναι ο *ιστορικός εθνικισμός των Σέρβων*, αλλά ο *υστερικός ψευτοεθνικισμός των Σκοπίων;*

Πότε θα αντιληφθούμε, επίσης, ότι η διαμόρφωση εθνικής «οπτικής» για το πρόβλημα της «γειτονιάς» μας *δεν* είναι «*εμπόδιο*» για τον εξευρωπαϊσμό μας, είναι *προϋπόθεση* για τη συμμετοχή μας στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Πώς θα αποκτήσουμε ολοκληρωμένη εθνική στρατηγική για τα Βαλκάνια, αν δεν συνειδητοποιήσουμε το πρώτο;

Και πώς θα συμμετάσχουμε στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής πολιτικής για τα Βαλκάνια, αν δεν κατανοήσουμε το δεύτερο; □

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΝΩΣΗ»
ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΞΕΧΩΡΙΖΟΥΝ

ΝΙΚΟΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΕΛΕΤΗΜΑ (1930-1989) ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

Μόλις Κυκλοφόρησε

Τό *Βιβλιογραφικό μελέτημα (1930-1989) Δημήτρη Χατζῆ* ἐπιχειρεῖ νά καταγράψει καί ὡς ἕνα βαθμό νά ἀποκαταστήσει τήν πορεία αὐτοῦ τοῦ συγγραφέα μέσα στά πενήντα χρόνια τοῦ πνευματικοῦ βίου του.
Ἕνα ὁδοιπορικό πού προσπαθεῖ νά «χαρτογραφήσει» τήν πνευματική δραστηριότητα τοῦ Δημήτρη Χατζῆ στήν Ἑλλάδα καί στό ἐξωτερικό.

ἐκδόσεις «γνώση»

Ιπποκράτους 31, 106 80 Αθήνα, τηλ. 36 20 941 - 36 21 194 Γρηγ. Αυξεντίου 26, 157 71 Ιλίσια, Αθήνα, τηλ. 77 86 441

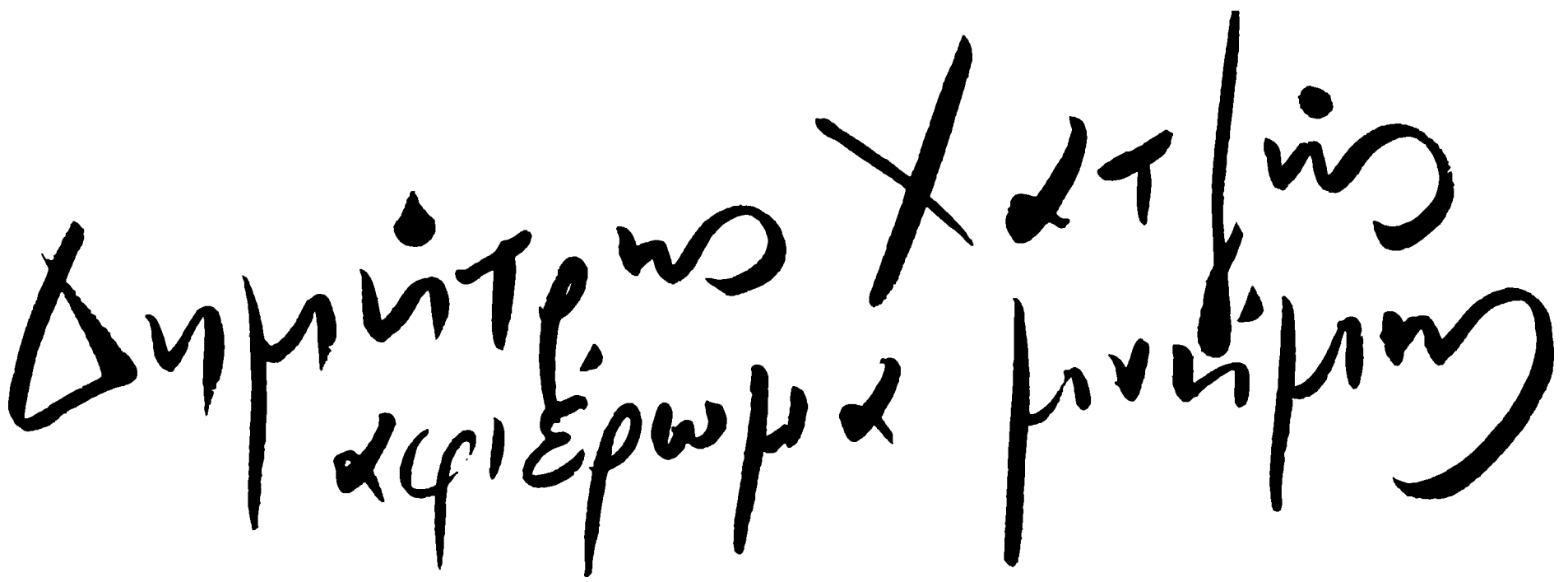

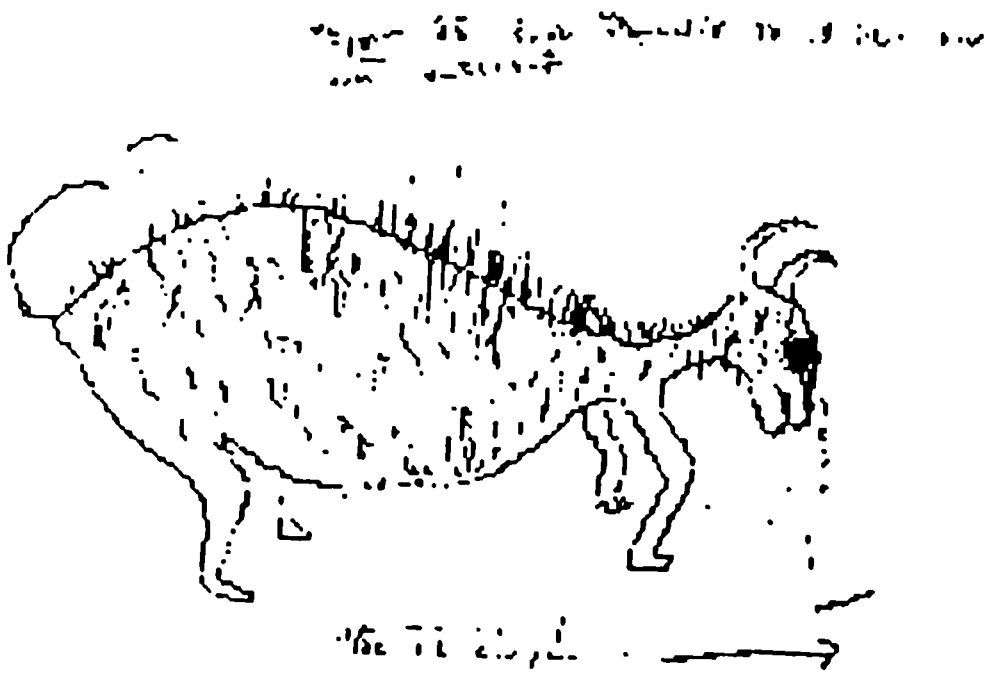

Τραγοκέφαλος ὁ μονήρης

Ἔργον δέ ἐμοῦ Δημητρίου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων καί ταπεινοῦ!

Ἐξήγησις

Τό θηρίον τοῦτο εἶναι ἄκακον λίαν διά τούς ἀνθρώπους, καθώσπερ καί διά τά ἄλλα θηρία, μικρά τε καί τά μεγάλα. Διότι οὐδέποτε τρώγει τάς σάρκας τῶν ἄλλων ζώων. Τρέφεται ἀποκλειστικῶς μέ φυτόν ὀνομαζόμενον κοινῶς κουτόχορτον. Ὁσάκις τό εὑρίσκει εἶναι λίαν εὐτυχές. Ὅταν ὅμως δέν εὑρίσκεται, τότε ἀνοίγει μίαν τρύπαν εἰς τό ἰδικόν του τό σῶμα καί πίνει τό ὑγρόν τό ὁποῖον ἐξέρχεται ἀπό τήν τρύπαν. Καί τό ὑγρόν τό ὁποῖον ἐξέρχεται δέν εἶναι τό αἷμα τῶν ἄλλων ζώων. Εἶναι τό ὑγρόν τοῦτο πράσινον καί πικρόν, ὅπως ἡ χολή τῶν ἄλλων ζώων. καί τρέφεται μέ αὐτό καί τότε εἶναι λίαν δυστυχές. Δι' αὐτό λέγουν ὅτι μελαγχολεῖ. Εἶναι ζῶον λίαν ἄσχημον καί διά τοῦτο οὐδείς τό ἀγαπᾶ καί ἄς εἶναι καί ἄκακον. Ὀνομάζεται ὑπό τῶν σοφῶν τραγοκέφαλος ὁ μονήρης. Ἐνίοτε κλαίει ὅπως εἴς τήν εἰκόνα.

Σκαρίφημα του Δημήτρη Χατζή και «εξήγησις» του από τον ίδιο. Αναδημοσιεύεται από το «Βιβλιογραφικό Μελέτημα (1930-1989) Δημήτρη Χατζή» του Νίκου Γουλανδρή.

10 ΧΡΟΝΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΘΑΝΑΤΟ ΤΟΥ

Το αναμνηστικό των 10 χρόνων από το θάνατο του Δημήτρη Χατζή τεύχος, έρχεται να συμπληρώσει την σειρά των αφιερωμάτων του ΑΝΤΙ σε ένα φίλο που με τη συνεργασία του τίμησε το περιοδικό μας.

Δεν είναι όμως μόνο η ιδιαίτερη σχέση και φιλία του Δημήτρη Χατζή με το περιοδικό που μας παρακίνησε για το αφιέρωμα αυτό ούτε το ορόσημο της δεκαετίας από την ώρα του θανάτου του. Είναι η αντοχή στον χρόνο του έργου του και η παρουσία του πνευματικού ανθρώπου στα τεκταινόμενα της εποχής του.

Το έργο του Δημήτρη Χατζή δεν έχει βέβαια ούτε και αυτό —όπως και άλλων άξιων εργατών των γραμμάτων— αποτιμηθεί. Αλλά μπορούμε, στο πλαίσιο αυτού του συνοπτικού προλογικού στο αφιέρωμα σημειώματος, να παρατηρήσουμε ότι παρά το ολιγόγραφο, ο Δημήτρης Χατζής κατάφερε με μοναδική πιστότητα και ευαισθησία τις μεταμορφώσεις της σύγχρονής του Ελλάδας, έτσι που η θέση του να είναι ξεχωριστή στη γραμματεία μας.

Στα πρώιμα γραπτά του και ιδίως στη *Μικρή μας Πόλη* απέδωσε τις μεταλλαγές μέχρι την εμφυλιακή περίοδο, ενώ στο *Διπλό Βιβλίο* του αλλά και σε άλλα μεταγενέστερα και μικρότερα κείμενά του (όπως στο *Ρεμβασμό του Δεκαπενταύγουστου* και το *Θείο Πολυκράτη από την Ουγκάντα* που μάλιστα πρωτοδημοσιεύτηκαν σ' αυτό εδώ το περιοδικό) παρακολουθεί την πραγματικότητα των ημερών που ακόμα διατρέχουμε. Όλο αυτό το έργο αποτελεί μια ενότητα με συνοχή και είναι απόκτημα για την εθνική μας αυτογνωσία.

Ο Δημήτρης Χατζής δεν είναι επίκαιρος μόνο για το σημαντικό λογοτεχνικό του έργο. Ο Γιαννιώτης συγγραφέας ήταν ένας πνευματικός άνθρωπος με έντονη κοινωνική παρουσία. Παλιότερα, μαχόμενος δημοσιογράφος της Αριστεράς και, πιο κατοπινά, στα ύστερα του βίου του, στη *Θητεία* του στην Ελλάδα ήταν πάντα παρών και εν εγρηγόρσει, ανάμεσα στους φοιτητές, στους νέους, με τους ανθρώπους του Τύπου, για να μεταφέρει τις αγωνίες και τις ιδέες του που εκπήγαζαν από την πείρα μιας πικρής ζωής και τη σοφία της βαθιάς γνώσης του ελληνισμού.

Ώρες βαθύτατης κρίσης, όπως οι τωρινές, μας ξαναφέρνουν κοντά στον Τάκη Χατζή που διορατικός, πικραμένος αλλά και αθεράπευτα αισιόδοξος, δεν το έβαζε κάτω αλλά επέμενε και μας καλούσε *να ξαναρχίσουμε πάλι, να ξαναρχίσουμε πάλι από την αρχή, από των Ψαρών την ολόμαυρη ράχη.*

Ο ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ ΣΤΟ «ΑΝΤΙ»

Μεγάλη υπήρξε η συνεισφορά με κείμενα του Δημήτρη Χατζή στο ΑΝΤΙ. Στενός φίλος και στενός συνεργάτης του περιοδικού μας, ο συγγραφέας.

Ο κατάλογος που ακολουθεί περιλαμβάνει όλες τις δημοσιεύσεις του Δημήτρη Χατζή στο ΑΝΤΙ.

- τχ. 11 (25.1.75) Ο Κώστας Βάρναλης
- τχ. 16 (5.4.75) Έρευνα για τη γλώσσα. Το νέο Σύνταγμα, αποτέλεσμα της διγλωσσίας.
- τχ. 17 (19.4.75) Μικρή αναδρομή στην ιστορία της διγλωσσίας μας.
- 19 (17.5.75) Η λύση: αποβολή της καθαρεύουσας.
- τχ. 31 (1.11.75) Η ΕΔΑ, το ΚΚΕ, ο δρόμος της νέας Αριστεράς.
- τχ. 42 (6.3.76) Έρευνα για το Λαϊκό Πολιτισμό (εισαγωγή - επιμέλεια).
- τχ. 48 (26.6.76) Η νεοελληνική ιδεολογία (κλείσιμο του α΄ μέρους της παραπάνω έρευνας).
- τχ. 50 (24.7.76) Πνευματική ελευθερία και εκδοτική επιχείρηση.
- τχ. 75 (9.7.77) «Υπήρξε μεγαλύτερος από το έργο του» (Για τον Σεραφείμ Μάξιμο).
- τχ. 119 (17.2.79) Εκκλησία και κράτος.
- τχ. 123 (14.4.79) Ο θείος Πολυκράτης από την Ουγκάντα (απόσπασμα από μυθιστόρημα).
- τχ. 124 (28.4.79) Αρχαιοκαπηλεία, εθνοκαπηλεία και άλλες διάφορες καπηλείες.
- τχ. 134 (14.9.79) Από τη Λευκάδα στο νησί του Σκορπιού.
- τχ. 137 (26.10.79) Από την «εξέγερση» των Μεγάρων ώς το δεύτερο βραβείο Νόμπελ.
- τχ. 141 (21.12.79) Χριστουγεννιάτικο αντιδιήγημα σύγχρονης ηθογραφίας.
- τχ. 146 (29.2.80) Από το Σολωμό στη νέα ποίηση (Για τον Οδυσσέα Ελύτη).
- τχ. 147 (14.3.80) Από το Σολωμό στη νέα ποίηση (Για τον Οδυσσέα Ελύτη).
- τχ. 153 (6.6.80) Τέλος η «Μεταπολίτευση».
- τχ. 162 (10.10.80) Ρεμβασμός του Δεκαπενταύγουστου.
- τχ. 170 (30.1.81) Η κάθαρση της Ραδιοφωνίας Τηλεόρασης και η διανόησή μας.
- τχ. 172 (27.2.81) Αυτοκριτική (απάντηση σε έρευνα για την τηλεόραση).
- τχ. 179 (5.6.81) Αποσπάσματα από το «Τέλος της Μικρής μας πόλης» (αφιέρωμα στα Γιάννενα).
- τχ. 297 (15.8.85) Η πισίνα (απόσπασμα από το «Θείο Πολυκράτη...»), Ρεμβασμός του Δεκαπενταύγουστου (νέα επεξεργασμένη μορφή), Το τραγούδι της νεκρής αδερφής (σχεδίασμα διηγήματος), Το πρόσωπο του νέου ελληνισμού. Η λογία παράδοσις (κείμενο ομιλίας), Το ιδεολογικό περιεχόμενο των Μονωδιών (κεφάλαιο από ευρύτερη διατριβή), Η γυναίκα του Μαστρο-Κελεμέν (απόσπασμα μελέτης), Νεοελληνική Λογοτεχνία και Νεοελληνική Ιδεολογία (μάθημα στο Πανεπιστήμιο Πατρών), Ο θρυμματισμός στο έργο του Σολωμού (απόσπασμα από ομιλία).
- Το ΑΝΤΙ έχει αφιερώσει άλλες τρεις φορές τις σελίδες του στον Δημήτρη Χατζή, στα τεύχη 183, 210 και 297.

ΖΙΖΗ ΜΑΚΡΗ

Μικρὴ, γεμάτη ζωὴ

Ο Μέμος και η Ζιζὴ Μακρὴ στάθηκαν οι πιο κοντινοί φίλοι του Δημήτρη Χατζῆ. Η φιλία τους ρίζωσε στα χρόνια της υπερορίας στην Ουγγαρία. Από τη Ζιζὴ Μακρὴ ζητήσαμε και μας έστειλε το κείμενο που ακολουθεί και περιγράφει, με τον άμεσο τρόπο της, τη «μικρὴ» ζωὴ του Τάκη.

«*Είμαι μικρός άνθρωπος*» έλεγε συχνά ο Χατζῆς. Και ήτανε μικρὸς άνθρωπος ο Τάκης.
Φοβιτσιάρης, φοβερά σχολαστικός, σχεδόν ενοχλητικά ταπεινός, μανιακός, σκλάβος των συνηθειών...
«*Ανίκανος να βγάζω λεφτά*», έλεγε ο ίδιος, ήταν άνθρωπος του μισθού. Όνειρα, απαιτήσεις, επιθυμίες, περιορισμένα όλα αυτά στα όρια των δυνατοτήτων που είχε. Ζωὴ σχεδόν φτωχική. Ζούσε σε ένα μικρούτσικο δυάρι με την γυναίκα του και την πεθερά του σε μία από τις πιο άσκημες περιοχές της πόλης. Πολύ σεμνή, περιορισμένη ζωή, παράπονα όμως ποτέ!
Καθημερινὴ ζωή, ωρολόϊ. Σηκωνότανε στις 5· πρώτος καφές, πρώτο τσιγάρο, δουλειά ώς τις 9. Τηλέφωνο δεν είχε, αυτοκίνητο ούτε το ονειρεύτηκε ποτέ. Έτσι ξεκίναγε κατά τις 10 με τα πόδια ή με τη συγκοινωνία να ταχτοποιήσει όλες τις δουλειές. Σπίτι το μεσημέρι, έτρωγε ό,τι έβρισκε, μικρὸς μεσημεριανὸς ὑπνος, καφές, καμιά ωρίτσα δουλειά, μετά ξεκινούσε για βολτίτσα, καμιά επίσκεψη, συνήθως σε μας, και ας μην ήτανε πολλές φορές καθόλου σίγουρος ότι θα μας έβρισκε σπίτι. «*Τι να κάνω ρε Ζιζή. Είμαι σαν τον γάϊδαρο. Μια που έχω συνηθίσει ένα δρομολόγιο, δεν μπορώ να το αλλάξω*», μου είπε μια φορά. Σπίτι μας, πολλές φορές δεν άνοιγε το στόμα. Έριχνε καμιά «πασιέντσα», σηκωνότανε και έφευγε λέγοντας: «*Τι ωραία που πέρασα*»! Σπίτι στις 8. Η μέρα του Τάκη τελείωσε. Εξαιρέσεις ήταν όταν είχαμε επισκέψεις από Έλληνες της Ελλάδος «του εξωτερικού» που όλοι τους ήθελαν να συναντήσουν τον Τάκη, ε, τότε έκανε και μια προσπάθεια και έμενε ώς τις 10 το πολύ. Σεμνή, οργανωμένη, μικρὴ ζωή, τα ίδια και τα ίδια, χρόνια ολόκληρα.
Ταχτικός σε όλα ο Τάκης. Να μην απαντήσει σε ένα γράμμα, και στο πιο ασήμαντο; Να μην πάει ή να αργήσει σε ένα ραντεβού με όποιον και να είναι; Αποκλειόταν! Όχι μόνον από ευγένεια, πιο πολύ από τον φόβο να δημιουργήσει άσχημη εντύπωση στους άλλους.
Ασήμαντη και η εξωτερική του εμφάνιση. Κοντός, με πρόωρη φαλάκρα, κοιλίτσα, ούτε ωραίος ούτε άσκημος, πρόσωπο χωρίς ιδιαίτερα χαρακτηριστικά εκτός από τα μάτια του που ακτινοβολούσαν μια έντονη εσωτερικὴ ζωή, δεν είχε τίποτα που να τραβάει την προσοχή.
Ο πιὸ καθημερινός, συνηθισμένος άνθρωπος, ο Τάκης.
Κι όμως.
Την ίδια τη σχολαστικότητα, τάξη, πειθαρχία, ο Τάκης τη χρησιμοποιούσε σε όλους τους τομείς.
Σαν το μυρμήγκι που βρίσκεται αδιάκοπα σε κίνηση, διεκπεραίωνε πειθαρχικά τις υποχρεώσεις του, ο Τάκης, μη περιφρονώντας και τις πιο μικρές και ασήμαντες δουλειές, καθημερινά, χρόνια και χρόνια πρόσφερε τις δυνάμεις του, τις τεράστιες γνώσεις του και μόρφωση σε όλους, για ό,τι αφορά την Ελλάδα.
Για τους πρόσφυγες στην Ουγγαρία; Να μάθουν ελληνικά τα παιδιά. Να φροντίζει τους ανθρώπους, να τους ακονίζει την όρεξη να μάθουν περισσότερα πράγματα για την πατρίδα τους, την ιστορία, την λογοτεχνία.
Για την Ουγγαρία;
Τις σπουδές που έκανε για να γίνει φιλόλογος τις χρησιμοποίησε για να γνωρίσει στην Ουγγαρία την ελληνικὴ λογοτεχνία. Μάζεψε ένα σπουδαίο επιτελείο από ποιητές και λογοτέχνες που έκαναν, υπό την επίβλεψή του, μεταφράσεις, από τα πιο σημαντικά έργα που έχουν γραφτεί από το Βυζάντιο μέχρι σήμερα. Πράγματι, χάρη στον Τάκη οι Ούγγροι έχουν πια μια γενικὴ εικόνα της ελληνικής φιλολογίας.
Έφτιαξε ένα δίκτυο ολόκληρο με τους Έλληνες της Ελλάδος και του εξωτερικού, αλληλογραφούσε με όλους για να του στείλουν βιβλία, δεν άφηνε ούτε μια ευκαιρία να γράψει κανένα άρθρο, σχόλιο, δημοσίευε, έγραφε, ενημερωνόταν με υπομονὴ και επιμονή, και μακριά από την Ελλάδα, και με πολύ μικρὴ ελπίδα, τότε, να την ξαναδεί την πατρίδα του που αγαπούσε τόσο πολύ.
Καθημερινές, μικρὲς προσπάθειες του «μικρού ανθρώπου», σχημάτισαν όμως μια ζωὴ ολοκληρωμένη, γεμάτη. Και τελείως αφοσιωμένη στην Ελλάδα. Ζωὴ ενός σπουδαίου συγγραφέα και Έλληνα.

Βουδαπέστη, Ιούλιος 1991.

Πρέπει να αρχίσουμε πάλι...

'Η ἀντίληψή του γιά τόν 'νέο ἑλληνισμό', *'Ο δικός μου ὁ νεοελληνισμός, ὅπως τόν ἔφτιαξα καί ὅπως τόν ἔζησα, μέσα ἀπό τά σημερινά καί μέσα ἀπό μία ἀπέραντη ἀγάπη τῆς ἱστορίας καί τῆς παράδοσής του* [...]' –ὅπως ἔχει πεῖ ἀλλοῦ– εἶναι δυνατό νά ἀποτελεῖ ἕνα πολύ σημαντικό 'κλειδί' γιά τήν ἀνάγνωση τῶν ἔργων, τοῦ ἔργου συνολικά, τοῦ Δημήτρη Χατζῆ. Τήν ἀντίληψή του αὐτή *–σοῦ ἔγραψα —ὄχι ἕνα κήρυγμα— μιάν ἐξομολόγηση. Μέσα στήν ἀπέραντη —θελληματική— μοναξιά μου, ἡ 'Ελλάδα, ὁ καημός της, ἡ ἀληθινή θέληση νά τήν ὑπηρετήσω, γίνεται, ἔγινε πιά ἡ ζωή μου, ἡ μοναδική μου ζωή. Τίποτα ἄλλο δέν ἔχω'* – ἀπευθύνει σάν ἕνα εἶδος 'βιογραφικοῦ σημειώματος', στόν, προσωπικά, ἄγνωστό του, τότε, Στέφανο Ροζάνη. Τό κύριο, ἴσως, χαρακτηριστικό τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς εἶναι, ὁ συνδυασμός αὐτός πνευματικῆς 'αὐτοβιογραφίας' –*'καί ἐμεῖς, [...], ἡ δική μας ἡ γενιά δέν εἴμασταν μιά γενιά γιά πέταμα — καί βουλιάξαμε* [...]', *'σοῦ ἔγραψα* [...] *μιάν ἐξομολόγηση.'*– καί ταυτόχρονα ἔκθεσης τῆς ἀντίληψης του γιά τό νέο ἑλληνισμό –τή *'Νεοελληνική Ἰδεολογία'* του. Ἄν πραγματικά, ἡ 'Νεοελληνική Ἰδεολογία' ἀποτελεῖ ἕνα 'κλειδί' γιά τήν ἀνάγνωση τῶν ἔργων τοῦ Δημήτρη Χατζῆ –ἴσως καί αὐτῶν ἀναφομοίωτων ἀκόμα 'στό ἐθνικό ἰδεολογικό τους περιεχόμενο'– τό γράμμα στόν Στέφανο Ροζάνη θά ἐπιτρέψει, μαζί μέ ἄλλα κείμενα, τήν ἐπεξεργασία ἑνός καλύτερου ἐργαλείου γιά τήν προσέγγισή της καί μέσω αὐτῆς γιά τήν προσέγγιση τῶν τελειωμένων ἔργων τοῦ συγγραφέα.

ΝΙΚΟΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ

... από το μηδέν, από των Ψαρών την ολόμαυρη ράχη

ΜΙΑ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ ΣΤΟΝ ΣΤΕΦΑΝΟ ΡΟΖΑΝΗ

Βουδαπέστη (Τετάρτη)
20.12.1972

Αγαπητέ φίλε,

Σας χρωστάω τις πιο θερμές ευχαριστίες που με θυμηθήκατε να μου στείλετε το βιβλίο σας για τον Σκαρίμπα. Και σας χρωστάω κι άλλες ευχαριστίες: Το βιβλίο που μου στείλατε είναι ένα ωραίο βιβλίο, που το διάβασα με μεγάλη ευχαρίστηση. Θα ήθελα να σας πω, αν είχε κάποια αξία, πως η γενική σας «χαρακτηριολογία» για τον ελληνικό μεσοπόλεμο με βρίσκει εντελώς σύμφωνο. Είναι σκέψεις που από χρόνια και γω τις βασάνισα στο μυαλό μου και τις σκέψεις αυτές έχω τώρα διάθεση —και ίσως ανάγκη— να τις κουβεντιάσω μαζί σας: Το «αποπνιχτικό σχήμα» της σκιάς του Παλαμά, «ένας Σικελιανός που συμπληρώνει την καταστροφή και στραγγαλίζει τα τελευταία απομεινάρια εκφραστικής γνησιότητας», η «φιλολογικότητα», και η καλλιτεχνική αποτυχία των άλλων, που, έτσι ή αλλιώς, συνέχιζαν αυτή την «παράδοση» (—και τι παράδοση;—) εγώ τουλάχιστον νομίζω πως δεν είναι μόνο η σωστή κριτική θεώρηση ενός κόσμου, μιας εποχής. Νομίζω πως είναι

και πως πρέπει να είναι ο κυριότερος γνώμονας για την εκτίμηση ολόκληρης της λογοτεχνικής (και γενικότερα της πνευματικής) μας κληρονομιάς. Και προς τα πίσω —ώς το Σολωμό και τον θρυμματισμό του έργου του, περισσότερο από μια εθνική πνευματική νομοτέλεια και λιγότερο από τις δικές του υποκειμενικές δυσκολίες. Και προς τα μπρος επίσης —μέσα από το μοιραίο βούλιαγμα του Δημοτικισμού στην πιο στείρα τυπολατρεία— ώς το μεγάλο γεγονός που σημαδεύεται με κείνο που ονομάζουμε Νέα Ποίηση. Η —περισσότερο από κάθε τι άλλο— ιδεολογική σημασία του γεγονότος αυτού βρίσκεται ακριβώς στην απάρνηση της νόθας αυτής παράδοσης —όχι μόνο σε κείνο που είναι φυσιολογικά παρωχημένο μα κυριότατα σε κείνο που από γεννησιμιού της έχει μέσα της ψεύτικο και σαθρό.

Υπάρχουν, θέλω να πω, αρκετές κιόλας καταβολές σε πολλούς και διάφορους τομείς για να αρχίσει να θεμελιώνεται συστηματικότερα και μεθοδικότερα μια γενική αντίληψη του νεοελληνισμού. Μα δεν πρόκειται βέβαια για τη γνώση και για τη μέθοδο —μα, ξεκινώντας από τη μέθοδο και την γνώση— την αυτεπίγνωση— να γεμίσουμε με όλο της το περιεχόμενο τη Νεοελληνική Ιδεολογία μας: Από πού ερχόμαστε με την ωραία μας μεσαιωνική διγλωσσία, τις σπασμένες μας συνέχειες, τους «ελλείποντες κρίκους» του Ραυτόπουλου, τις ατέλειωτα «τμηματικές συνθέσεις» του Κνέσς, με τις χαμένες γενιές μας (—τι γενιά ήταν εκείνη του 1520-1550 στη Βενετιά— και βούλιαξε μέσα σε είκοσι χρόνια· και τι ποιητές ήταν εκείνοι της Κρήτης —και ο σπόρος τους δεν έπεσε πουθενά· τι γενιά ήταν και κείνη του Λούκαρη —και κατέληξε κι αυτή να δει το ωραίο του κεφάλι πεταγμένο στο Βόσπορο και τα έργα της σκορπισμένα και αφορισμένα· και τι γενιά ήταν εκείνη από το 1700 και ύστερα, τι άντρες «αρρενωποί και σφηκώδεις» —για να καταλήξει κι αυτή να ιδεί προδομένο το Εικοσιένα της, την καθαρεύουσα, το συμβιβασμό και τα άλλα· και ο Δημοτικισμός είχε κι αυτός γενναίους άντρες, σοφούς ανθρώπους —και δεν πήγε πουθενά· και εμείς, Ροζάνη, η δική μας η γενιά δεν είμασταν μια γενιά για πέταμα —και βουλιάξαμε και μεις, όχι μονάχα στην ήττα και τον κατατρεγμό που μας κάναν οι άλλοι, μα και στην ντροπή γι' αυτά που κάναμε ή που δεν κάναμε εμείς οι ίδιοι...) ποιοί είμαστε, τι πραγματικά έχουμε στο σακκούλι μας, έξω από τον κοπανιστόν αέρα των «μεγάλων εθνικών παραδόσεων» και του «γαλανού μας Αιγαίου» (το ξέρεις: η παλιά φρουρά στο Καπιτώλιο της μεγαλοσύνης μας και της μοναδικότητάς μας έχει ενισχυθεί, την ίδια ώρα που το έθνος έκανε ακόμα μια προσπάθεια να φτάσει σε κάποια αυτεπίγνωση, από μια γενναία διμοιρία αριστερές χήνες —και δεν εννοώ αυτόν μονάχα τον αλήτη τον Πουλιανό, που μας έστειλε η σοβιετική ανθρωπολογία) που πάμε, ποιες δυνατότητες έχουμε για το μέλλον; Αυτό είναι που λέω Νεοελληνική Ιδεολογία και λέω πως το «γέμισμά» της σε όλο της το περιεχόμενο θα είναι το έργο μιας νέας γενιάς —με περισσότερα εφόδια, περισσότερη γνώση— και περισσότερο σεβασμό στη γνώση και στη μέθοδο —και περισσότερο απ' όλα: μεγαλύτερη αυτεπίγνωση —της δικής σας γενιάς.

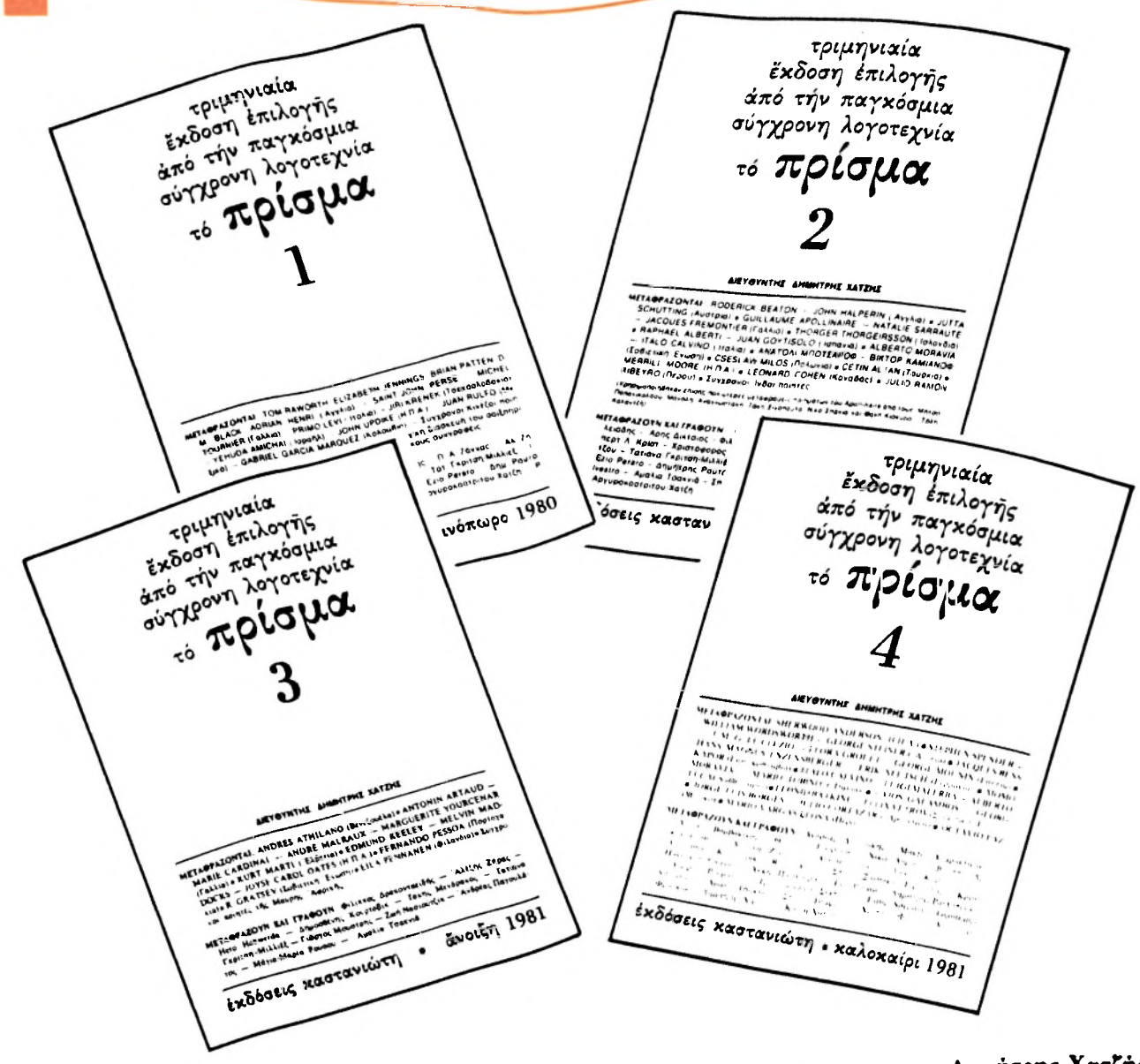
τριμηνιαία
έκδοση επιλογής
από την παγκόσμια
σύγχρονη λογοτεχνία
το πρίσμα
1
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΙ ΤΟΝ RAWORTH ELIZABETH JENNINGS BRIAN PATTEN D. M. BLACK ADRIAN HENRI (Αγγλία) • SAINT JOHN PERSE MICHEL TOURNIER (Γαλλία) PRIMO LEVI (Ιταλία) • JIŘI ORNEK (Τσεχοσλοβακία) • KEMUDA AMICHAI (Ισραήλ) JOHN UPDIKE (Η.Π.Α.) JUAN RULFO (Λα-
τινοι) • GABRIEL GARCIA MARQUEZ (Κολομβία) Συγχρονοι Κινέζοι ποιη-
τες Διάσημοι του σοσιαλιστι-
κους συνταρμους
ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1980
τριμηνιαία
έκδοση επιλογής
από την παγκόσμια
σύγχρονη λογοτεχνία
το πρίσμα
2
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΙ RODERICK BEATON • JOHN HALPERIN (Αγγλία) • JUTTA SCHUTTING (Αυστρία) • GUILLAUME APOLLINAIRE • NATALIE SARRAUTE • JACQUES FREMONTIER (Γαλλία) • THORGER THORGEIRSSON (Ισλανδία) • RAPHAEL ALBERTI • JUAN GOYTISOLO (Ισπανία) • ALBERTO MORAVIA • ITALO CALVINO (Ιταλία) • ΑΝΑΤΟΛΙ ΜΠΟΥΚΕΪΦΣΚΙ • BIRTOP KAMIANOFF (Σοβιετική Ενωση) • CSESI Ant MILOS (Πολωνία) • CETIN ALTAN (Τουρκία) • WEGRELI MOORE (Η.Π.Α.) • LEONARD COHEN (Καναδάς) • JULIO RAMON RIBEYRO (Περού) • Συγχρονοι Ινδοι ποιητες
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΚΑΝ ΚΑΙ ΤΡΑΦΗΚΑΝ
ΟΔΟΙ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ • ΚΑΛΟΧΑΙΡΙ 1981
τριμηνιαία
έκδοση επιλογής
από την παγκόσμια
σύγχρονη λογοτεχνία
το πρίσμα
3
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΙ ANDRES ATMILANO (Βενεζουέλα) ANTONIN ARTAUD • MARIE CARDINAL • ANDRÉ MALRAUX • MARGUERITE YOURCENAR (Γαλλία) KURT MARTI (Ελβετία) EDMUND KEELEY • MELVIN MADDOCKS • HUGH CAROL OATES (Η.Π.Α.) FERNANDO PESSOA (Πορτογαλία) R. GRATSEV (Σοβιετική Ενωση) EILA PEVNANEN (Φινλανδία Σατιρι-
στής Μικρός Αφρικη.
ΜΕΤΑΦΡΑΣΤΗΚΑΝ ΚΑΙ ΤΡΑΦΗΚΑΝ Φιλικός Δασκαλάκης — ΑΛΕΚΟΣ Σφαέρ — Hans Hatzenbühler — Γιάννης Κουτσιάκος — Σοφία Νικολαΐδου — Γιάννα Γαρίπη-Μιλλέρ — Γιάννης Μπαστέας — Σοφία Μπεκιάρη — Ανδρέας Πετσιλάς — Μάνια-Μαρία Ρουμπή — Αμαλία Τσαγκά
ΟΔΟΙ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ • ΑΝΟΙΞΗ 1981
τριμηνιαία
έκδοση επιλογής
από την παγκόσμια
σύγχρονη λογοτεχνία
το πρίσμα
4
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΣ
ΜΕΤΑΦΡΑΖΟΝΤΑΙ SHEIKHOU ANDERSON • GEORGE SEFERIS • WILLIAM WORDSWORTH • JOHN KEATS • PERCY BYSSHE SHELLEY • ROBERT SOUTHEY • ROBERT BURNS • GEORGE STEINER • ANDRÉ BRETON • ANTONIN ARTAUD • HENRI MICHAUX • ERIK AXEL KARLFELDT • ERIK AXEL KARLFELDT • ERIK AXEL KARLFELDT

ΝΙΚΟΣ ΓΟΥΛΑΝΔΡΗΣ

Τρία ανέκδοτα ποιήματα του Δημήτρη Χατζή

Σχέδιο της Ζιζής Μακρή για εικονογράφηση σε ποιήματα του Δημήτρη Χατζή.

Τα τρία ποιήματα που παρουσιάζονται εδώ ανήκουν στο αυτόγραφο τετράδιο με τον τίτλο «Δημήτρη Γ. Χατζή, Ύμνος, Αθήνα 1942». Το τετράδιο αυτό βρέθηκε από τον Μάνο Χαριτάτο και ανήκει στο Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ). Τα δύο ποιήματα «Τραγούδι για τον Κάσπαρ Χάουζερ, το μικρό αλήτη» και «Βράδι στη μικρή πόλη», ανήκουν στο σώμα του τετραδίου —στην ενότητα «Τραγούδι της ταπεινής ζωής» για το πρώτο, στην ενότητα «Δεύτερο Ιντερμέδιο» για το άλλο. Το ποίημα «Ηλιαχτίδα» περιλαμβάνεται στα «λυτά φύλλα» που βρέθηκαν μέσα στο τετράδιο. Εντούτοις φαίνεται να ανήκει και αυτό το ποίημα στην ενότητα «Δεύτερο Ιντερμέδιο», αφού οι πρώτες τρεις λέξεις «Χαρωπή ηλιαχτίδα χύμηξε» είναι γραμμένες στη σελίδα 47 του σώματος του τετραδίου.

Το κείμενο του ποιήματος αυτού, όπως καταχωρείται εδώ, προέρχεται από ένα δεύτερο αυτόγραφο του ποιήματος που βρίσκεται στην κατοχή του κυρίου Λέανδρου Βρανούση. Σε αυτό το δεύτερο αυτόγραφο αναγράφεται η ημερομηνία: Κορεσκάδες (Παρασκευή) 26/5/44, και έχει την υπογραφή: Τάκης Χατζής. Ο Λέανδρος Βρανούσης στο αντίγραφο που με ευγένεια μου διέθεσε, σημειώνει «Γραμμένο με στυλό μελάνης ώς την προτελευταία λέξη του 4ου στίχου. Από την τελευταία λέξη του 4ου στίχου (κεφάλι) ώς το τέλος γραμμένο με μελανί μολύβι. (...). Το Κορεσκάδες 26/5/44 και την υπογραφή τα πρόσθεσε (ο Δημήτρης Χατζής) «όταν μου το χάρισε για ενθύμιο». Η εικόνα που συνοδεύει το ποίημα «Βράδι στη μικρή πόλη» είναι έργο της Ζιζής Μακρή.

Το αντικείμενο αυτής της πολύ μερικής δημοσίευσης δεν είναι η αποτίμηση για την αισθητική αξία αυτών των ποιημάτων του Δημήτρη Χατζή. Όμως, τα κείμενα αυτά μπορούν να προσκομίσουν κάποια συμπληρωματικά στοιχεία για την «συνεχή γραμμή καλλιτεχνικής προσπάθειας για την μορφοποίηση του αισθήματος» του συγγραφέα. Για τον προσεκτικό αναγνώστη, όπως και για τους μελετητές των έργων του Δημήτρη Χατζή, το «Τραγούδι για τον Κάσπαρ Χάουζερ, το μικρό αλήτη», θα υποδηλώσει μία πηγή για τον πολύ υστερότερο «Κάσπαρ Χάουζερ στην έρημη χώρα» (κεφάλαιο τρίτο, «Το διπλό βιβλίο»). Και πέρα από την φιλολογική πηγή —σε αυτήν εδώ την περίπτωση τον Βερλαίν— και ίσως πολύ πιο σημαντικό για την ανάγνωση των τελειωμένων έργων, θα επιτρέψει να σκεφτούμε πως ο ρεαλισμός του Δημήτρη Χατζή είναι δυνατόν να πηγάζει όχι τόσο από την «πραγματικότητα» όσο από την —κυριότερη «πρώτη ύλη» για έναν λογοτέχνη— πραγματικότητα της λογοτεχνίας, τόσο εθνικής όσο και παγκόσμιας. Και το «Βράδι στη μικρή πόλη» πάλι για την συνεχή γραμμή καλλιτεχνικής προσπάθειας μας ενημερώνει στον βαθμό που πέρα από τον προφανή συσχετισμό του τίτλου με τον τίτλο της υστερότερης, σχεδόν κατά δέκα χρόνια, συλλογής «Το τέλος της μικρής μας πόλης» μπορεί να συσχετίζεται και με το μυθιστόρημα «Φωτιά» (το κεφάλαιο «Ο δρόμος»).

Σαν κατάληξη, θα ήθελα να θυμηθούμε τα λόγια: *«Η τέχνη είναι το τελειωμένο έργο —της τέχνης— και τίποτα απολύτως άλλο, ούτε η πρόθεση ούτε η διάθεση ούτε η σκέψη ούτε η ζωή του δημιουργού του. Και η συνείδηση τότε του καλλιτέχνη, περνώντας από τους πολλούς πολυδαίδαλους και συχνότατα αντιφατικούς δρόμους προσλήψεων προσθετικών και απορρίψεων αφαιρετικών —η συνείδησή του δεν είναι παρά το τελειωμένο του έργο και τίποτε απολύτως άλλο»*. Η παρουσίαση «αγνώστων» κειμένων του Δημήτρη Χατζή (και όποιου άλλου δημιουργού) —και θέλω να ελπίζω πως θα έχουμε την τύχη, τέτοια κείμενα και να βρεθούν και να κοινοποιηθούν— μόνο αυτή την έννοια, πιστεύω, μπορεί να έχουν: να μας βοηθούν να δούμε καλύτερα *«τους πολλούς πολυδαίδαλους και συχνότατα αντιφατικούς δρόμους προσλήψεων προσθετικών και απορρίψεων αφαιρετικών»* από τους οποίους πέρασε η συνείδηση του καλλιτέχνη για να φτάσει στο τελειωμένο έργο.

Νίκος Γουλανδρής

Σημειώσεις

● *Οι παρακάτω ερμηνευτικές παρατηρήσεις αφορούν τα ανέκδοτα ποιήματα του Δημήτρη Χατζή, που παρουσιάζουμε σ' αυτή τη σελίδα και παρατίθενται στις επόμενες:*

1. *Je suis venu, calme orphelin, / Riche de mes seuls yeux tranquilles, / Vers les hommes des grandes villes: / Ils ne m'ont pas trouvé malin* (...), στο *Paul Verlaine, SAGESSE, IV, Gaspar*

1. *Hauser chante: Oeuvres poétiques complètes, Bibliothèque de la Pléiade,* σελ. 279.

2. Επάνω δεξιά στη σελίδα με μολύβι, η σημείωση: «υπάρχει διόρθωση».

Χρώματα χωρίς σκέδιο

Βραδι στη μικρη πολη

Βράδι φθινοπωρινό
μέ τή βροχή χρεμασμένη στά σύννεφα.
Εἰκόνα τῆς μικρῆς πόλης πού ἑτοιμάζεται νά κλείσει.
Ἡ τελευταία ἀχτίδα τοῦ ἥλιου χαμογέλασε μιά στιγμή βιαστική
στά λουλούδια τῆς φούστας μιᾶς ὡραίας γυναίκας πού πέρασε
κι ὕστερα λοξοδρόμησε στήν ἀνοιχτή προθήκη τοῦ βιβλιοπωλείου.
(Στίχοι
«γιά κάποια μάτια πού φιλοψιχαλίζουν»,
κάτι ἄλλα βιβλία, μιά ὑδρόγειος σφαῖρα
πού δέ σημειώνει πουθενά τή μικρή τούτη πόλη
καί μιά στοίβα τετράδια γιά νά γράψουμε καινούργια τραγούδια
πού δέ θά διαβάσει κανένας).
Κι ἦταν τόσο ξεθωριασμένη, φτωχική καί δειλή
πού σέ λίγο ὅταν κατέβασαν τήν προβολή τῆς προθήκης
ἐνύχτωσε σόλον τόν τόπο.
Τά λαμπιόνια τῶν δρόμων ἀνάβουν σάν κατάπληκτα μάτια
πού κοιτοῦνε νά πέθαναν καί νά χάθηκαν ὅλα
αὐτοκτονώντας ἀπό ἀνία ἀκαταμάχητη.

Ὑπομονετικά, σκυφτά, βαλμένα στή γραμμή κι' ἀσάλευτα
κρατοῦν πιστά τό σινικό μελάνι τους τά δέντρα
κι αὐτά μονάχα ὑπάρχουν πού μποροῦν ἀκόμα
νά περιμένουν τή βροχή γιά ναρχίσουν νά κλαῖνε...

Χρώματα χωρίς σκέδιο

ΒΡΑΔΙ ΣΤΗ ΜΙΚΡΗ ΠΟΛΗ [1]

Βράδι φθινοπωρινό
μέ τή βροχή χρεμασμένη στά σύννεφα
Εἰκόνα τῆς μικρῆς πόλης πού ἑτοιμάζεται νά χλείσει.
Ἡ τελευταῖα ἀχτίδα τοῦ ἥλιου χαμογέλασε μιά στιγμή βιαστική
στά λουλούδια τῆς φοῦστας μιᾶς ὡραῖας γυναῖκας πού πέρασε
κι ὕστερα λοξοδρόμησε στήν ἀνοιχτή προθήκη τοῦ βιβλιοπωλεῖου.
(Στίχοι
«γιά κάποια μάτια πού φιλοψιχαλίζουν»,
κάτι ἄλλα βιβλία, μιά ὑδρόγειος σφαῖρα
πού δέ σημειώνει πουθενά τή μικρή τούτη πόλη
καί μιά στοίβα τετράδια γιά νά γράψουμε καινούργια τραγούδια
πού δέ θά διαβάσει κανένας).
Κι ἦταν τόσο ξεθωριασμένη, φτωχική καί δειλή
πού σέ λίγο ὅταν κατέβασαν τήν προβολή τῆς προθήκης
ἐνύχτωσε σόλον τόν τόπο.
Τά λαμπιόνια τῶν δρόμων ἀνάβουν σάν κατάπληκτα μάτια
πού κοιτοῦνε νά πέθαναν καί νά χάθηκαν ὅλα
αὐτοκτονώντας ἀπό ἀνία ἀκαταμάχητη.

Ὑπομονετικά, σκυφτά, βαλμένα στή γραμμή κι' ἀσάλευτα
κρατοῦν πιστά τό σινικό μελάνι τους τά δέντρα
κι αὐτά μονάχα ὑπάρχουν πού μποροῦν ἀκόμα
νά περιμένουν τή βροχή γιά ναρχίσουν νά κλαῖνε...

Ηλιαχτίδα

Χαρωπή ηλιαχτίδα χύμηξε απ' τα σύννεφα.
Στακροδάχτυλά της πού ἄγγιξαν τή γῆς
τάνυσε καί ζύγιασε τό λιγνό κορμί της.
Τίναξε τά πίσω τό ξανθό κεφάλι

καί στό ὀλόρθο στῆθος τῆς γυάλισαν οἱ ρόγες
καί τά φιλντισένια γυάλισαν τά γόνατα
κι ἔλαμψεν ἀκέραια μέσα στή γκρίζα μέρα,
χρυσαφιά - κεχριμπαρένια.

Κρόσσια ἀπ' τό ντέφι καί μαλλιά ἀνεμίσαν
στό γοργό στροβίλισμα καί τά συνεπῆρε
σπίτια, δέντρα, σύννεφα, ὁ χορός τῆς —ὅλα

Μιά στιγμή κι ἔφυγε πάλι.

★ ★ ★

Ἡ ζωή διαβαίνει, σκυθρωπή, σκυμένη
μέσα στήν ἀντάρα.
Σέ ζητοῦν τά μάτια. Ὁ νοῦς δέν ξεχωρίζει
ἤσουν ἤ δέν ἤσουν.

Μά ἡ ψυχή σέ γεύτηκε.

Τά σπασμένα χέρια
σέ κρατοῦν ἀκόμα,
σέ κρατοῦνε πάντα,
χαρωπή ἡλιαχτίδα,
λαγνική κι ἀγέρινη
ἄφθαρτη κι' ἀνύπαρχτη.

Κορεσκάδες (Παρασκευή) 25/6/44

Τάκης Χατζής

Τραγούδι για τον Κάσπαρ Χάουζερ, το μικρό αλήτη

(«Je suis venu calme orphelin»
Γράφει ο Βερλαίν[2] γι' αυτόν)

...Μά τό χειρότερο εἶν' ἀπ' ὅλα πού καμιά
δέν ξέρω νά μιλήσω γλώσσα ἀθρώπινη.
Κι ἀκόμα ἄν πεῖς καλά-καλά μῆτε μπορῶ
νά καταλάβω τί μιλοῦνε γύρα μου.

Μέσ' τό σκοτάδι ἡ σκέψη ἡ ὀρφανεμένη μου
παντοῦ σκοντάφτει καί γλυστράει σάν κινηθεῖ.
Γιά τοῦτο θέλω κι ἄλαλον κι ἀσάλευτον,
ἀσφαλισμένον πάντα νά μέ κλειεῖ τό βρόχι μου.

Μόνο καμιά φορά σά μέ παιδεύουν
πιότερο ἀπό ἄλλες μέρες καί μέ δέρουνε,
σάν νά σταλάζει μιά σταλιά καφτό μολύβι
γιά μιά στιγμή περνάει μέσ' ἀπ' τό νοῦ μου,

κάτι σά φῶς, σά σκίρτημα, σά ρώτημα,
κάτι πού ἀκούει καί μιλεῖ καί νοιώθει
καί μέ πονεῖ καί μέ πονεῖ κι ὅλο μέ καίει,
—τόσο πού τέλος κλαίω ἀπό χαρά...

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΟΤΖΙΑΣ

Τότε που ο Δημήτρης Χατζής πάλευε «με τους ξένους ήχους»

Την τελευταία δεκαετία της υπερορίας του —δε θυμάμαι πότε ακριβώς, πάντως μετά την αθηναϊκή έκδοση των διηγημάτων του τόμου *Το τέλος της μικρής μας πόλης* (1963) και πριν από την απριλιανή δικτατορία— ο Δημήτρης Χατζής αναδείχθηκε ξαφνικά στη συνείδηση των αναγνωστών της καλής λογοτεχνίας και κυρίως των ομοτέχνων του, σε ζωντανό σύμβολο της συμφοράς που έφερε στον τόπο μας ο Εμφύλιος.

★ ★ ★

Εκείνη πια την περίοδο άλλοι αξιόλογοι λογοτέχνες, που είχαν αποκλειστεί χρόνια στην ξενιτιά συνεπεία του Ηλίθιου Πολέμου —έτσι εύχομαι να καταχωρήσει η ιστορία την ολέθρια τετραετία 1946-1949— επιστρέφαν ο ένας μετά τον άλλο: η Έλλη Αλεξίου, η Μέλπω Αξιώτη, η Άλκη Ζέη. Εντούτοις, ο Μήτσος Αλεξανδρόπουλος και ο Δημήτρης Χατζής, καταδικασμένοι και οι δύο ερήμην εις θάνατον, αδυνατούσαν, αν και είχε λήξει πριν από τόσον καιρό η αιματοχυσία, να διαβούν τα σύνορα της πατρίδας.

Ο πρώτος δεν είχε ακόμη δώσει τις κριτικές βιογραφίες και τις μεταφράσεις, που αργότερα τον επέβαλαν και πέρα από τον κύκλο της ιδεολογικής συγγένειας ως συγγραφική παρουσία. Όμως ο δεύτερος, *χωρίς να λειτουργήσει κανένας μηχανισμός προβολής* (επιμένω σε ό,τι υπογράμμισα, τα μετέπειτα είναι άλλη ιστορία), μόνο χάρις στις αδιόρατες διεργασίες που έθεσε σε κίνηση η δημοσίευση απλώς των διηγημάτων του, αρχικά στην *Επιθεώρηση Τέχνης* και κατόπιν συγκεντρωτικά σε βιβλίο, κάποια στιγμή αιφνιδίως προσωποποίησε για ένα πολιτικά ετερογενές αλλά ομοιογενές στις ευαισθησίες του κοινό την πληγή, που μας είχε αφήσει η αλληλοσφαγή, ανοιχτή και φλεγμαίνουσα: ένας άξιος δημιουργός, και μάλιστα έξοχος τεχνίτης της γλωσσικής μας έκφρασης, εκπατρισμένος αναγκαστικά, αποκόβεται λίγο λίγο από τη γλώσσα του.

★ ★ ★

Δε γνωρίζω πόσοι εκείνη την εποχή ή αργότερα λογάριασαν, με αφορμή την περίπτωση του Δημήτρη Χατζή, πως όταν σε ένα έθνος, για οποιουσδήποτε λόγους, αφανίζονται τα κατά κανόνα περιορισμένα πνευματικά του κεφάλαια το πλήγμα είναι δυσίατο, κάποτε στις μεγάλες διαστάσεις του ανίατο. Πολλοί αντιθέτως συνειδητοποίησαν τότε πως για τον ίδιο τον συγγραφέα η κατάσταση όπου είχε εγκλωβιστεί ισοδυνα-

() Κώστας Βιδάλης, η Ηρώ Χατζή (συντρόφισσα του Θανάση Χατζή), ο Δημήτρης Χατζής, ένας Σοβιετικός και ο ζωγράφος Βάλιας Σεμερτζίδης.

μούσε περίπου με αργό αλλά αναπόφευκτο θάνατο. Νομίζω πως το προσωπικό του κυρίως δράμα συγκίνησε τότε, γιατί η καταγραφή της καταστροφής που προκάλεσε σε γενικότερο επίπεδο ο Εμφύλιος δεν έχει γίνει ακόμη —ούτε τίποτα δείχνει ότι θα αποκτήσουμε σύντομα την απαραίτητη ωριμότητα ώστε να προβούμε σε τέτοια αποτίμηση.

Οπωσδήποτε, αυτή την απόγνωση του ξεριζωμένου, την εξέφρασε αρκετά χρόνια αργότερα, το 1972, η Μέλπω Αξιώτη, στο τελευταίο βιβλίο της, το *Κάδμω*, μεταμορφώνοντάς τη σε ελεγειακή ποίηση υψηλής ποιότητας:

Αλλά το πιο σημαντικό ήταν ότι ξεχνούσες τις λέξεις, εκεί, στο εξωτερικό (...). Στο τέλος πια συλλογίστηκες να διάβαζες το λεξικό στη γλώσσα τη δική σου (...). Όταν θα στερηθείς τις λέξεις διαδοχικά, αυτό είναι το γήρας: ένα - ένα τα όργανά σου σ' αφήνουν, σ' αποχαιρετούν. Είναι του σώματος η αποσύνθεση. Μα δεν είναι και πολύ εύκολο να σε νικήσει ο χάρος: παλεύει το σώμα, αντιστέκεται. Κλείνεις το μυαλό σου με το μάνταλο, μέσα στα πλάτη του βορρά, να μη δεχτείς τους ξένους ήχους, να μην περάσουν λέξεις αλλότριες, όσο διάστημα οι δικές σου θα βρίσκονται σε αχρησία.

★ ★ ★

Έτσι λοιπόν «ανεπαισθήτως», το σύμβολο Χατζής άπλωσε ρίζες, αναπτύχθηκε αποκρυσταλλώνοντας στη συνείδηση ενός συνεχώς διευρυνόμενου καλλιεργημένου κύκλου μια απαράδεκτη πραγματικότητα και συνάμα μία αξίωση: ας αφήσουμε επιτέλους πίσω το ζοφερό μας παρελθόν, αρκεί!

Με τη δυσοίωνη τροπή που πήραν τα πολιτικά μας το 1965, και ιδίως μετά το Ιουλιανό βασιλικό πραξικόπημα, έγινε ευρύτατα αντιληπτό το κοντόθωρο και εγκληματικό παιχνίδι που εκάλυπτε ο συνεχώς συδαυλιζόμενος διαχωρισμός σε «υγιείς» Έλληνες και σε «μιάσματα». Το σύμβολο βρήκε πρόσφορο έδαφος, εξαπλώθηκε πολύ πέρα από τα στενά όρια των ενδιαφερομένων για τα Γράμματα.

Αποδείχθηκε μάλιστα αφάνταστα ανθεκτικό στο χρόνο. Τόσο, που, μετά την πτώση της στρατιωτικής δικτατορίας, όταν το μακροχρόνιο όνειρο πραγματοποιήθηκε,

«η επιστροφή του Χατζή στην Ελλάδα ύστερ' από εικοσάχρονο ξενιτεμό, από μια ορισμένη πολιτική παράταξη και τους ιδεολόγους του πολυκέφαλου "αριστερισμού", γιορτάστηκε σαν την είσοδο του Χριστού στα Ιεροσόλυμα».

Οι παρατηρήσεις, διατυπωμένες από τον Αντρέα Καραντώνη, εμπεριέχουν, φυσικά, άφθονο πολιτικό δηλητήριο. Παραταύτα, περιγράφουν με ακρίβεια τη φανταιζίστικη κατάσταση που έχει διαμορφωθεί μεταδικτατορικά σε μεγάλο τμήμα των μέσων μαζικής ενημέρωσης:

«Οι μεγάλες εφημερίδες του σύγχρονου πολιτικού και ιδεολογικού ακροβατισμού, η Τηλεόραση, τα λαϊκά περιοδικά, του παραδόθηκαν με ερωτικές ανατριχίλες. Ολόκληρος ο μηχανισμός της σύγχρονης «Publicité» μπήκε σε λειτουργία. Άρθρα για το Χατζή, συνεντεύξεις, ρωτήματα για όλα τα προβλήματα, παρουσιάσματα, αναδρομές στην ουγγρική ζωή του τον έκαναν πασίγνωστο στην Ελλάδα και διάσημο».

Αυτά όμως είναι πολύ μεταγενέστερα και υπάγονται σε θέμα διαφορετικό από του παρόντος. Ας επιστρέψουμε στα χρόνια της απόγνωσης του εκπατρισμένου πεζογράφου, τότε που αυθεντικά πνευματικές ζυμώσεις φούσκωναν κάτω από την επιφάνεια αθόρυβα.

Τα κιτάπια μαρτυρούν πως το έτος ήταν 1960. Και θυμάμαι τον εκρηκτικό ενθουσιασμό του Ρένου Αποστολίδη καθώς έσειε πάνω από το γραφείο του ένα αντίτυπο της *Επιθεώρησης Τέχνης* —είχε ανακαλύψει εκεί ένα υπέροχο διήγημα, σκόπευε να επικοινωνήσει με τον συγγραφέα εξάπαντος. Λίγο αργότερα, το «Με τη φυρονεριά» —όπως ήταν ο τίτλος του αρχικά· στον τόμο *Ανυπεράσπιστοι* το 1966 έγινε «Ώρα της φυρονεριάς»— αυτό το αληθινό διαμάντι της νεοελληνικής διηγηματογραφίας έκλεινε την τρίτομη σειρά *Το Διήγημα Ανθολογημένο* του Ρένου Ηρακλή Αποστολίδη. Και εν συνεχεία, ακούστηκε για πρώτη φορά Χατζής από τη Ραδιοφωνική Βιβλιοθήκη, που την επιμέλειά της είχε ο δημιουργός της Ντίμης Αποστολόπουλος.

Όλα τούτα, σίγουρα σήμερα ηχούν σαν σχολαστικές λεπτομέρειες σε όσους δεν τα έζησαν. Πώς να αναπλάσουν το αιχμηρό κλίμα των ημερών εκείνων όπου πρωτοβουλίες τέτοιες, οι οποίες κυριολεκτικά έστηναν γέφυρες πάνω από αβυσσαλέο χάσμα, ήταν γενικώς αδιανόητες. Ο Εμφύλιος δεν ήτανε στα Γράμματά μας λιγότερο άγριος. Γενικά τον χαρακτήριζε μια απεριόριστη στενοκεφαλιά και η ολοσχερής απόρριψη, όχι μόνο του ομοεθνούς (και ομότεχνου) αντίπαλου, αλλά και του απλώς μη «δικού μας».

Δεν επιτρέπεται να ξεχάσουμε τις παρασκηνιακές ενέργειες της ελληνικής κυβερνήσεως στη Στοκχόλμη για να *μη δοθεί* το βραβείο Νόμπελ 1950 στον Άγγελο Σικελιανό, που ο άκρατος ιδεαλισμός του, στο κάτω κάτω, είναι παντελώς άσχετος με το μαρξισμό. Η προσφυγή στην ωμή και γελοία λογοκρισία ήταν, βεβαίως, σπάνια (μόνον η Τετάρτη Αυγούστου την είχε ώς τότε επιβάλει), και, όταν έληξαν οι εκτοπίσεις της περιόδου των πολεμικών επιχειρήσεων (Γιάννης Ρίτσος, Γιάννης Αγγέλου, Άρης Αλεξάνδρου κτλ.) τα αστυνομικά μέτρα, όπως η δίωξη του Τάσου Λειβαδίτη το 1953 για το *Φυσάει στα σταυροδρόμια του Κόσμου*, ήταν πια σποραδικά. Το καθεστώς αντιδρούσε κυρίως με την οικονομική εξόντωση του «εχθρού» (απόλυση του Γιάννη Μπεράτη και του Κοσμά Πολίτη από τη δουλειά τους), με τον παραγκωνισμό, τη διά της σιωπής εξαφάνιση, την πλήρη περιφρόνηση προς το χώρο αυτό —ας είχε από τα μέσα της δεκαετίας του '50 τιμήσει το Ρίτσο με το Α΄ Κρατικό Βραβείο Ποιήσεως. Οι λοιποί, προπαντός οι ασυμβίβαστοι νεότεροι, δεν έπρεπε να ξεμυτίσουν από το περιθώριο. Τα περί διαιώνιου πνευματικού προορισμού του Έθνους και τα παρόμοια ηχηρά προορίζονταν για τα διαγγέλματα, για τους πανηγυρικούς και τους αφελείς.

Στην πλευρά πάλι της «προόδου και της ελευθερίας», όπου ανήκε και το κατά πολύ ευρύτερο τμήμα του αναγνωστικού κοινού, είχε επιβληθεί ένας τερατώδης σκοταδισμός. Με μία «κριτική» επιχειρηματολογία κατάλληλη για καθυστερημένα νήπια είχαν διαγραφεί όλα σχεδόν τα πιο σημαντικά ονόματα της λογοτεχνίας μας: Καβάφης, Καρυωτάκης, Μυριβήλης, Σεφέρης, κτλ. κτλ. Και ήταν ανεπίτρεπτο να διαβάζονται τα κείμενα τέτοιων παρακμιών ή ξεπουλημένων πρακτόρων —επί τάπητος όλη η δαιμονολογία, που, εξουσίας καταληφθείσης, αφάνισε τη σπουδαία ρωσική κουλτούρα των τριών πρώτων δεκαετιών του αιώνα μας. Αλίμονο προπαντός στους πρωτοεμφανιζόμενους ποιητές και πεζογράφους αν στις σελίδες τους δε χαμογελούσε το απτόητο παλικάρι του σοσιαλιστικού ρεαλισμού— μαύρο φίδι τους έτρωγε.

Ήταν ακόμη μακριά το 1968, που απέσπασε και πολιτικά από τη στραγγάλη του δογματισμού τη συντριπτική πλειονότητα των πνευματικών ανθρώπων της Αριστεράς και δημιούργησε, μέσα στη δικτατορία, κυριολεκτικά τελείως άλλη ατμόσφαιρα. Έτσι, τα «ανοίγματα» που αποτολμούσε, ύστερα από τα πρώτα χρόνια της, η *Επιθεώρηση Τέχνης* ήταν τόσο διστακτικά ώστε έμειναν ουσιαστικά ατελεσφόρητα· η «ανάσα» της *Κριτικής* του Μανόλη Αναγνωστάκη κράτησε λίγο· και μόνο τις παραμονές της βασιλείας των Απριλιανών εκδηλώθηκαν οι πρωτοβουλίες του Μίμη Δεσποτίδη, που σχεδίαζε μια πραγματικά πλουραλιστική πολιτική για το «Θεμέλιο» με επανεκδόσεις βιβλίων όπως η *Τριλογία* του Ρόδη Ρούφου και η *Πολιορκία* του υπογραφόμενου. Εν γένει ακόμη τότε ήτανε πολύ δύσκολο να κρατηθείς νηφάλιος και αδέκαστος μέσα σε τόσο κουρνιαχτό και σάλαγο.

Έχω, λογουχάρη, μπροστά στα μάτια μου ολοζώντανη τη σοβαρή έκφραση του Κ. Πορφύρη, που μετείχε στη συντακτική επιτροπή της *Επιθεώρησης Τέχνης*, καθώς, συνταξιδεύοντας τυχαία στο τρόλεϊ, με ευχαριστούσε για κάτι που, όπως μου δήλωσε, *πραγματικά δεν το περίμενε:* στη φιλολογική σελίδα της *Μεσημβρινής*, της οποίας είχα την ευθύνη, αναγγελλόταν η έκδοση κάθε νέου τεύχους του περιοδικού. Απίστευτο; Έτσι όμως ήταν τότε η κατάσταση. Και ας σημειωθεί πως χρειάστηκε να περάσει ένας ολόκληρος χρόνος από το Νοέμβριο του 1961, που είχε εγκαινιαστεί εκείνη η φιλολογική σελίδα, για να αποφασίσει το περιοδικό να στέλνει τεύχη του στη «μαύρη» εφημερίδα.

Κι ακόμη, στ' αυτιά μου αντηχεί η βαθιά βραχνή φωνή της Μέλπως Αξιώτη, που, κάποιο μεσημέρι του 1966, είχε επισκεφθεί στο δημοσιογραφικό μας γραφείο τον Αντρέα Φραγκιά, και με την παρρησία της, μόλις εκείνος μας σύστησε, μου περιέγραφε παραστατικά το ξάφνιασμά της όταν είχε διαβάσει εγκωμιαστική κριτική για *Το Σπίτι μου*, γραμμένη *από μένα* και δημοσιευμένη *σε τούτη* την εφημερίδα!... Πάλι καλά. Δυο χρόνια προτύτερα, ο Κοσμάς Πολίτης —μου είχαν πει— όταν είδε τη βιβλιοκρισία μου για το μυθιστόρημά του *Στου Χατζηφράγκου* την είχε σχολιάσει απλώς: «Πώς το 'παθε αυτός ο φασίστας!».

★ ★ ★

Με τον Αντρέα Φραγκιά γνωριζόμασταν από τα μέσα της δεκαετίας του '50, αλλά γίναμε φίλοι όταν από το 1960 βρεθήκαμε να δουλεύουμε μαζί, συχνά στο ίδιο γραφείο, πρώτα στις *Εικόνες* και εν συνεχεία και στη *Μεσημβρινή*. Εκείνος μου είπε τα σχετικά με τον παλιό του φίλο Τάκη Χατζή —για την απελπισία του καθώς, αποκλεισμένος στην ξενιτιά, ένιωθε μέρα με την ημέρα να χάνει τη γλώσσα, για το κουράγιο που του έδινε κάθε επαφή με την Ελλάδα, πώς λαχταρούσε το τυπωμένο ελληνικά χαρτί, όχι μόνο λογοτεχνικά βιβλία, οτιδήποτε, έστω και εφημερίδα!

Του ζήτησα τη διεύθυνση του Χατζή. Τύλιξα σε ένα δέμα τα τρία μυθιστορήματα που είχα γράψει ώς τότε και του τα έστειλα. Δεν άργησε να μου έλθει μία κάρτα:

Βερολίνο 25.10.1962
Αγαπητέ Κύριε Αλ. Κοτζιά,
Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για τα βιβλία που μου στείλατε. Θα έχω τη χαρά να τα διαβάσω. Μα και η χαρά πως θελήσατε να μου τα στείλετε δεν είναι μικρότερη.
Σας χαιρετώ με τιμή
και φιλία
Δ. Χατζής

Λίγους μήνες αργότερα κυκλοφόρησε *Το τέλος της μικρής μας πόλης*. Τη βιβλιοκρι-

Στην Αντίπαρο το καλοκαίρι του 1977. Η επιθυμία του Δημήτρη Χατζή να γυρίσει στην Ελλάδα, εκπληρώθηκε, έστω και αργά.

σία που έγραψα γι' αυτά τα διηγήματα στη *Μεσημβρινή* την πήρε μαζί του ο Φραγκιάς, που τότε πάνω κάτω πήγε στη Βουδαπέστη, όπου είχε στο μεταξύ εγκατασταθεί ο Χατζής. Του την έδωσε. Αμέσως έλαβα ευχαριστήρια κάρτα του —η δεύτερη γραπτή επικοινωνία μας.

Δε θυμάμαι πια πώς εξελίχθηκαν ακριβώς τα πράγματα. Δε βρίσκω στα χαρτιά μου απάντησή του για το τέταρτο μυθιστόρημα που, αμέσως μόλις εκδόθηκε στα τέλη του 1964, του το έστειλα. Βρίσκω όμως μια αχρονολόγητη πρωτοχρονιάτικη κάρτα από τη Βουδαπέστη που περιέχει την προσφώνηση: «*Χαίρε εκλεκτέ συνάδελφε και αγαπητέ φίλε*» —ο τόνος έχει αρχίσει να ξεφεύγει από τον τυπικό, άρα έχει μεσολαβήσει και άλλη ανταλλαγή μηνυμάτων.

Στα επόμενα χρόνια μαθαίνω από το Φραγκιά πως αναπτερώνονται οι ελπίδες του ότι θα επιστρέψει επιτέλους. Τόσοι και τόσοι πολιτικοί πρόσφυγες είχαν επαναπατριστεί. Περιμένει πως και για την περίπτωσή του θα ληφθεί κάποιο μέτρο, που θα του ελευθερώσει το δρόμο. Τις ελπίδες του αυτές μου τις ανέφερε και η Λένα Δουκίδου —τον είχε συναντήσει όταν ταξίδεψε στην Ουγγαρία και μου είχε διαβιβάσει τους πολύ θερμούς του χαιρετισμούς.

Έπειτα αιφνιδίως η πολιτική ατμόσφαιρα στον τόπο μας αναιτιολόγητα βάρυνε. Στα τέλη του 1966, τότε που κυκλοφόρησε το *Ανυπεράσπιστοι*, στον ορίζοντα ορθωνόταν απειλητικό το φάσμα του πραξικοπήματος. Αρχές Μαρτίου 1967, όταν έστειλα στο Χατζή την κριτική που είχα γράψει για το βιβλίο του, η *βοή των πλησιαζόντων γεγονότων* ήταν πια εκκωφαντική, μόνον οι παθολογικά αισιόδοξοι δεν την άκουγαν. Από αυτή την ασθένεια έπασχε και ο καλός κατά τα λοιπά πολιτικός συντάκτης με τον οποίο ο Φραγκιάς και εγώ στοιχηματίσαμε ότι εκλογές δεν πρόκειται να γίνουν στις 28 Μαΐου.

Είχε ακούσει την αποτρόπαια βοή και ο Χατζής στη Βουδαπέστη. Γιατί λίγες μέρες πριν από την αποφράδα 21η έλαβα το ακόλουθο σύντομο γράμμα του —ακόμη νιώθω την ανατριχίλα της απελπισίας που αναδίνεται ανάμεσα από τις γραμμές του:

Βουδαπέστη, 3.4.1967.

Αγαπητέ Αλέξανδρε,

Πρέπει, λοιπόν, για δεύτερη φορά, να σε ευχαριστήσω θερμά για όσα έγραψες για τη μικρή μου πνευματική προσπάθεια.

Μα πρέπει ακόμα να σου γράψω: Πολύ το έχω θελήσει να μπορούσα μια φορά να σου δείξω τα αισθήματα της αδελφικής αγάπης και της εκτίμησης που σου έχω. Ήταν —και μένει— από τις πιο τίμιες σκέψεις, τις πιο τίμιες επιθυμίες μου. Είμαστε ωστόσο κι εσύ κι εγώ φτασμένοι πια εκεί όπου μαθαίνουν πως τα καλύτερα και τα τιμιότερα πόχουμε σκεφτεί δεν πρόκειται ποτέ να τα εκπληρώσουμε...

Ας περιοριστούμε, λοιπόν, στην παράκλησή μου (—τυπικότητες;) να δεχτείς τις ταπεινές ευχαριστίες του κρινόμενου προς τον ευμενή κριτή.

Χαίρε,

Δημ. Χατζής

Χαιρετισμούς στη Λένα και τον Ανδρέα —αν είστε πάντα μαζί.

★ ★ ★

Διαφορετικά όμως τα όρισαν οι ανεξιχνίαστες δυνάμεις της μοίρας και κάποτε, έστω και αργά, η επιθυμία του Δημήτρη Χατζή εκπληρώθηκε. Έτσι μπορώ να ακούω ακόμη τη φωνή του και τώρα καθώς επαναλαμβάνω εδώ τα όσα έγραψα όταν πέθανε σχετικά με την τελευταία μας επικοινωνία, γύρω στα τέλη Μαρτίου 1981, τότε που η αρρώστια του ήτανε πια προχωρημένη:

«Μου τηλεφώνησε για κάποια συνεργασία στο "Πρίσμα", το περιοδικό που με τόσο κέφι έστησε και διηύθυνε ως τη στερνή πνοή του. Το βάρος που μου ζητούσε να επωμιστώ μου φάνηκε δυσβάστακτο. Του το δήλωσα μαζί με τους δισταγμούς μου. Και τότε από την άλλη άκρη του σύρματος αντήχησε μια ζωηρή, εγκάρδια, γελαστή φωνή:

"Καλέ μου φίλε, άσ' τα αυτά! Μουσικήν ποίει και εργάζου"».

□

HERO HOKWERDA

Οριστική πτώση του Βυζαντίου;

• *Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ ΚΑΙ ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ*

Το όνομα του Βυζαντίου το ψάχνει κανείς (σχεδόν) μάταια στο λογοτεχνικό έργο του πεζογράφου Δημήτρη Χατζή. Αυτό όμως που, μέσα στις αντιλήψεις του Χατζή, συγκεφαλαιώνεται στον όρο Βυζάντιο, βρίσκεται, έστω και συγκαλυμμένο, διάχυτα σε όλο το λογοτεχνικό έργο του, προπαντός στο μυθιστόρημα *Το Διπλό βιβλίο* (1976), όπου ενώνονται οι γραμμές της θεματικής που προσπάθησε ο Χατζής να εκφράσει με την πεζογραφία του.

Στο όγδοο —και τελευταίο «γνήσιο»— κεφάλαιο του *Διπλού βιβλίου*, ο Συγγραφέας, ένα πρόσωπο μέσα στο βιβλίο, βρίσκεται στους Μολάους· επισκέπτεται εκεί την Αναστασία, την αδερφή του πρωταγωνιστή Κώστα. Μαθαίνει από αυτήν πώς κύλησε η ζωή της ύστερα από το γάμο της στη Σούπη, που ήταν και η τελευταία συνάντησή τους. Αφού καθίσανε δύο ώρες σιωπηλοί μαζί, η Αναστασία σηκώνεται, φέρνει τις κομμένες πλεξούδες της και τις δίνει στο Συγγραφέα, λέγοντας:

— Άχρηστε ποιητή, που νικήθηκες μαζί μας. Πάρε την από μένα την άχρηστη ανταμοιβή σου. Την υπέρτατη —δεν έχει από αυτήν μεγαλύτερη. Εγώ η Αναστασία των σκοτωμένων πουλιών μου, εγώ σου τη δίνω. Για το βιβλίο μας —που δεν το 'γραψες... (2η έκδ. 1977, σ. 181).

Στο τελευταίο κεφάλαιο, «Επίλογοι στο πρώτο βιβλίο, μικρός πρόλογος για το δεύτερο», η Αναστασία διηγείται στον Κώστα, που γύρισε για λίγο από τη Γερμανία, τι έγινε ύστερα από κείνα τα λόγια της. Ο Συγγραφέας δέχτηκε τις πλεξούδες, έφυγε και:

Δεν πήγε στο σταθμό των λεωφορείων. Βγήκε από τους Μολάους, άφησε σε λίγο τη δημοσιά και τράβηξε δεξιά μέσα από τους δρόμους των χωραφιών, κατεβαίνοντας όλο τ' απόγεμα. Ο ήλιος έγερνε όταν έφτασε πια στην όχτη του Ευρώτα. Εκεί πήγαινε. Στάθηκε. Από πολλά χρόνια το 'χε σκεφτεί. Εδώ σ' αυτόν τον ίδιο τον τόπο εκείνος ο δεύτερος Φάουστ του Γκαίτε, νέος, γερός και γενναίος, την είχε βρει την Ελένη του για κείνο το εξαίσιο ζευγάρωμα των Νέων καιρών.

Έρημες είναι γύρω του οι όχτες του Ευρώτα. Γι' αυτό κατέβηκε εδώ. Όλα σταματημένα στην ερημιά. Πικρή είναι η ψυχή του, σωπασμένη η σκέψη του, το φίλημα του θανάτου, όπως του το 'δωσε εκείνη, πάνω στα χείλια του. Και, λοιπόν, αυτό το ζευγάρωμα απόμεινε μόνο. Αυτό —του θανάτου. Και σκοτεινιάζει. Φωνή δεν είναι καμία, ο θρήνος των δέντρων μονάχα —η τέχνη η δική του πεθαίνει. Άνοιξε τις χούφτες του και τα κομμένα μαλλιά της σκορπιστήκανε στον αέρα. Τέλος.

Κανένας δεν τον ξανάδε από τότε, δεν έμαθε τι απόγινε —πέθανε εκεί;— κρύφτηκε;— σώπασε; —για πάντα; (...). Στα χέρια της (της Αναστασίας) απόμεινε το μισοτελειωμένο βιβλίο του (...). (Ό.π., σ. 200).

Μαθαίνοντας τον Φάουστ

Αν ο Χατζής δε γνώριζε τον *Φάουστ* του Γκαίτε, τον γνώρισε οπωσδήποτε στα χρόνια που ζούσε στη Βουδαπέστη, μελετώντας μαζί με τον Ούγγρο δάσκαλό του *Gyula Moravcsik*. Εκείνος είχε, το 1929, δημοσιεύσει μια μελέτη «Για το ζήτημα του επεισοδίου της Ελένης στο *Φάουστ* του Γκαίτε» (στα γερμανικά)[1]· ο Χατζής αναφέρεται σε αυτή τη μελέτη στην ομιλία του για τις νεοελληνικές μελέτες του Μόραβχσικ, το 1974, με την ευκαιρία ενός επιστημονικού μνημόσυνου για το δάσκαλό του που είχε πεθάνει το 1973[2].

Ήδη ο *John Schmitt*, εκδότης του *Χρονικού του Μορέως*, είχε, στα 1904, επισημάνει το χρονικό αυτό ως ενδεχόμενη πηγή για τη συνάντηση του Φάουστ και της Ελένης στο *Φάουστ* του Γκαίτε· στο χρονικό βρίσκεται μια τέτοια «συνάντηση» με τη μορφή ενός γάμου, του Φράγκου Γουλιέλμου Β. Βιλλαρδουΐνου (1245-1278) με την Ελληνίδα Άννα, κόρη του Δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' (και, προσθέτει ο Χατζής, της Αγίας Θεοδώρας της Άρτας, η οποία υποστήριζε την ένωση, ενώ ο άντρας

Σημ. Ο *Hero Hokwerda* τελειώνει φέτος τη διατριβή του με τίτλο *Ανάμεσα παρελθόν και μέλλον. Νεοελληνική παράδοση και ιδεολογία στο έργο του Δημήτρη Χατζή* (στα ολλανδικά· ελπίζει ύστερα να επεξεργαστεί και μια ελληνική έκδοση). Το κείμενο που δημοσιεύεται εδώ, αποτελεί σύμπτυξη μιας μελέτης που δημοσιεύεται στον τόμο *Polyphonia Byzantina. Studies in Honour of W.J. Aerts* (*Groningen 1991?*), τιμητικό αφιέρωμα στον τώρα ομότιμο καθηγητή των Μεσαιωνικών και Νέων Ελληνικών του ίδιου Πανεπιστημίου.

Στο ακροατήριο εκδήλωσης για τον Γ. Σταύρου, στο θέατρο «Άλφα». Μπροστά του ο Σπ. Μουστακλής. Στη φωτογραφία, αριστερά, διακρίνεται και ο Γ. Ρίτσος.

της το αντίθετο). Ο Μόραβκσικ επισημαίνει —κι αυτό είναι η κυριότερη προσφορά της μελέτης του— μια άλλη, πιο πιθανή πηγή για τη συνάντηση του Φάουστ και της Ελένης, ένα χτυπητό χωρίο από το *Βιβλίον Ιστορικόν* με την εξής περιγραφή της Ελένης, αδελφής της Άννας: *ευμορφοτάτην και χαριτωμένην από κεφαλήν και όλον το κορμί, ως δευτέραν Ελένην του Μενελάου*. Ο Μόραβκσικ δεν μπορεί να το αποδείξει απόλυτα, αλλά είναι πολύ πιθανόν ο Γκαίτε —που μετά το 1821 άρχισε να μελετάει την Τέταρτη Σταυροφορία και την Πελοπόννησο— να ήξερε αυτό το χωριό και ότι από αυτό εμπνεύστηκε την οριστική μορφή που έδωσε στο επεισόδιο του Φάουστ και της Ελένης στο *Φάουστ Β΄*, που δημοσιεύτηκε τελικά το 1826.

Εμάς εδώ, σε σχέση με τα αποσπάσματα από το Διπλό βιβλίο που παραθέσαμε, μας ενδιαφέρει από την ομιλία του Χατζή για τον Μόραβκσικ ειδικά η εξής παρατήρηση: *Η συνάντηση των δύο νέων γίνεται στην Πελοπόννησο και ο Γκαίτε, που του άρεσε να ζωγραφίζει, σε ένα σκίτσο του που σώθηκε σχεδίασε αυτή τη συνάντηση. Πίσω από τους δύο νέους προβάλλει μια μεσαιωνική πόλη και ο Μόραβκσικ δέχεται χωρίς αμφιβολία (μαζί με τον Schmitt) πως είναι η σημερινή νεκρόπολη του Μυστρά, εκεί όπου ο μεσαιωνικός κόσμος συναντιέται με την Αναγέννηση: Αυτό ακριβώς που ήθελε και ο Γκαίτε να συμβολίσει με την συνάντηση του ιππότη Φάουστ με την Ελένη της αρχαιότητας* (σ. 37-8). Σε ποιο βαθμό ο ίδιος ο Χατζής είχε εμβαθύνει σε όλες τις όψεις της ερμηνείας του *Φάουστ* του Γκαίτε, δεν είναι γνωστό και δε μας ενδιαφέρει εδώ· βλέπουμε πολύ συνοπτική εδώ την ερμηνεία που τον ενδιέφερε αυτόν και την οποία θα χρησιμοποιούσε σε λίγο (σχεδόν ταυτόχρονα) στα πλαίσια του *Διπλού βιβλίου*.

Το απόσπασμα από *Το διπλό βιβλίο* που παραθέσαμε, αναφέρεται μόνο στο ζευγάρωμα των *Νέων Καιρών*· μ' αυτό όμως αναφέρεται έμμεσα και στην προηγούμενη περίοδο —του Μεσαίωνα— και, πιο έμμεσα ακόμα, στους «Αρχαίους Καιρούς», δηλαδή στην αρχαιότητα. Η περιοδοποίηση αυτή βρίσκεται περισσότερο ρητά στη μελέτη του Χατζή για τον Μόραβκσικ, όπου επίσης ταυτίζονται οι έννοιες Βυζάντιο (Μυστράς) και Μεσαίωνας. Μ' αυτόν τον, έστω εκ πρώτης όψεως αρκετά έμμεσο, τρόπο, έχουμε διαπιστώσει την παρουσία του Βυζαντίου στο *Διπλό βιβλίο*.

Με το όνομά του βρίσκουμε το Βυζάντιο —κι ιδιαίτερα το Βυζάντιο *μετά* το Βυζάντιο (*Byzance après Byzance*)— πολύ έντονα στο εξωλογοτεχνικό έργο του Χατζή, δηλαδή στις φιλολογικές του μελέτες για τη νεοελληνική παράδοση και στις πολλές του ομιλίες, συνεντεύξεις κτλ. για τη νεοελληνική ιδεολογία.

Πνευματικός και κοινωνικός διχασμός

Για τον Χατζή, η ουσία του Μεσαίωνα —κι άρα, στην ελληνική περίπτωση, του Βυζαντίου— είναι ο (πνευματικός, αλλά και κοινωνικός) διχασμός ανάμεσα λογίας και λαϊκής παράδοσης. Στις άλλες χώρες της Ευρώπης, αυτός ο μεσαιωνικός διχασμός ξεπεράστηκε με την Αναγέννηση (μαζί με τον Ουμανισμό, τη Μεταρρύθμιση και το Διαφωτισμό) και με τον αστικό και φιλε-

λεύθερο πολιτισμό, που έφτασε στην ακμή του τον 19ον αιώνα. Στον ελληνικό χώρο βρίσκονται από το δωδέκατο αιώνα διάφορα ξεκινήματα για μια νεοελληνική Αναγέννηση, αλλά ποτέ δεν ολοκληρώθηκε. Ο ελληνικός Μεσαίωνας της λογίας παράδοσης παρατείνεται μέχρι και στον εικοστό αιώνα και καθρεφτίζεται στην μεγαλοϊδεατική ιδεολογία και στην ιδεολογία της «Ελλάδας των Ελλήνων Χριστιανών», οι οποίες κάνουν το μεγάλο λάθος να μη διαχωρίζουν τη νεοελληνική παράδοση και ιδεολογία από την αρχαιότητα και το Βυζάντιο. Από την άλλη μεριά, είναι λάθος και η άλλη μεσαιωνική ιδεολογία, η λαϊκιστική, που κρατιέται από την άλλη μεσαιωνική παράδοση, τη λαϊκή.

Ο Χατζής αποστρέφεται, σχεδόν με βδελυγμία, την έξαρση του λαϊκισμού, όπως γενικά όλες τις τάσεις επιστροφής σε όποια άποψη του παρελθόντος (μυστικισμού, εξωτισμού, ρομαντισμού κτλ.). Αυτό που χρειάζεται η Ελλάδα, λέει ο Χατζής, είναι η ολοκλήρωση της Αναγέννησης, ένας νέος Διαφωτισμός —και γι' αυτόν, αυτό θα πει, στον εικοστό αιώνα, τελικά η μετάβαση σε μια σοσιαλιστική κοινωνία· αυτή ολοκληρώνει την παράδοση της Αναγέννησης μέσα στα πλαίσια πια του εικοστού αιώνα, τόσο για την Ελλάδα, όσο και για όλο τον κόσμο. Για τον Χατζή, όλα αυτά δε σημαίνουν καμία εισαγωγή από ξενόφερτα πράγματα· γιατί η παράδοση της Αναγέννησης είναι η σύγχρονη και ουσιαστική επεξεργασία της αρχαίας κληρονομιάς, μια διαδικασία όπου ο ελληνικός χώρος, από ιστορικές αιτίες, είχε μείνει απέξω και που πρέπει τώρα να αναπληρώσει. Τώρα, στον εικοστό αιώνα, είναι καιρός πια να διωχτεί επιτέλους ο Μεσαίωνας από την Ελλάδα, όπως ο Χατζής διακήρυξε επανειλημμένα στα γραπτά του και σε συνεντεύξεις.

(Αυτή η πολύ συνοπτική περίληψη έχει για μόνο σκοπό να διευκολύνει την κατανόηση όσων ακολουθούν, και δε δικαιώνει με κανέναν τρόπο τις απόψεις του Χατζή πάνω στο θέμα· εδώ λείπει ο χώρος να επεκταθώ. Η περίληψη βασίζεται σε ένα εκτεταμένο κεφάλαιο της διατριβής μου που ολοκληρώνω φέτος [βλ. σημείωση]).

Σε ποιο βαθμό, τώρα, βρίσκουμε τις απόψεις του Χατζή για την νεοελληνική παράδοση και ιδεολογία συνυφασμένες μες στο λογοτεχνικό του έργο; Δηλαδή: ποιο ρόλο παίζει ο Μεσαίωνας, κι άρα το Βυζάντιο, στην πεζογραφία του Χατζή, ιδιαίτερα στο *Διπλό βιβλίο;*

Στο μυθιστόρημα *Φωτιά* (1946) βλέπουμε την ανολοκλήρωτη έξοδο από την ελληνική αγροτική κοινωνία —που ανάγεται στο Μεσαίωνα και τον αντιπροσωπεύει ακόμα και μέσα στον εικοστό αιώνα— μέσα στα πλαίσια του αντιστασιακού (και επαναστατικού) αγώνα. Στο *Τέλος της μικρής μας πόλης* (1953/63), η μικρή πόλη αντιπροσωπεύει πάλι την παραδοσιακή, επαρχιακή ελληνική κοινωνία και άρα, μέσα στη σκέψη του Χατζή, τον ελληνικό Μεσαίωνα. Η κοινωνία αυτή υποχωρεί μπροστά στις εξελίξεις του σημερινού κόσμου: εκβιομηχανοποίηση, καινούριες παραγωγικές σχέσεις κτλ. Στην πρώτη έκδοση, η μετάβαση αυτή ταυτιζόταν ακόμα με τον αντιστασιακό και επαναστατικό αγώνα και έπρεπε να καταλήξει στην άμεση νίκη του σοσιαλιστικού ιδανικού. Στην οριστική έκδοση (1963) ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και η Αντίσταση είναι παράγοντες που βοηθάνε βέβαια κι αυτοί στο τέλος της παλιάς κοινωνίας, αλλά χωρίς, τις περισσότερες φορές, έκδηλες αναφορές στο χαρακτήρα της μελλοντικής κοινωνίας.

«Το διπλό βιβλίο»

Το μυθιστόρημα *Το διπλό βιβλίο* (1976) αποτελείται από δυο σειρές (ανάμικτες) από τέσσερα κεφάλαια μαζί με ένα τελευταίο κεφάλαιο. Η μία σειρά είναι το «γερμανικό βιβλίο», το βιβλίο του σημερινού κόσμου και του μέλλοντος· η άλλη σειρά είναι το «ελληνικό βιβλίο», το βιβλίο του παρελθόντος. Το τελικό κεφάλαιο αναφέρεται και στα δύο «βιβλία» και προσπαθεί να τα συνδέσει. Πρωταγωνιστές είναι ο Κώστας και, ουσιαστικά, και η αδελφή του η Αναστασία και ο Συγγραφέας, ο οποίος παρουσιάζεται ως πρόσωπο μέσα στην ιστορία του βιβλίου. Ο Συγγραφέας αναζητεί το ρωμέικο —κάτι που στη σκέψη του Χατζή παραπέμπει συνήθως στο παρελθόν— στο σημερινό κόσμο, για να γράψει μ' αυτό ένα βιβλίο. Μέσα στο «ελληνικό βιβλίο» δεν καταφέρνει να το γράψει, επειδή ο ελληνικός κόσμος που περιγράφει εκεί, κολλάει στο παρελθόν και πεθαίνει· ουσιαστικά βρίσκουμε εδώ το πραγματικό τέλος της «μικρής μας πόλης». Η Αναστασία είχε, παλιά, όνειρα για έναν καινούριο, καλύτερο κόσμο —εκεί παραπέμπουν τα πουλιά της και οι πλεξούδες—, αλλά κάποια στιγμή είχε συμβιβαστεί με τον κόσμο του παρελθόντος και είχε, ουσιαστικά, «πεθάνει» μαζί του. Μόνο ο Κώστας είχε αποδυθεί εντελώς και είχε «σκοτώσει» το ελληνικό παρελθόν του και είχε μπει —*tabula rasa* (ως Κάσπαρ Χάουζερ)— στον σημερινό κόσμο, πηγαίνοντας στη Γερμανία. Εκεί βρίσκεται η σημασία της αναχώρησής του στη Γερμανία: επειδή στην Ελλάδα δεν υπήρχε ακόμα αυτός ο σημερινός κόσμος, τουλάχιστον όχι στο βαθμό που να δώσει στον Χατζή ικανοποιητικές δυνατότητες για μια σκηνοθεσία αντιθετική με τη σκηνοθεσία του κόσμου του παρελθόντος. Στον καινούριο κόσμο δυσκολεύεται ο Συγγραφέας επίσης να γράψει το βιβλίο του, για το ρωμέικο στο σημερινό κόσμο· το μόνο που μπορεί να κάνει είναι να βοηθάει τον Κώστα να επιβιώσει και να γράψει το δικό του βιβλίο. Κι αυτό το δεύτερο βιβλίο, του σημερινού κόσμου, απομένει επίσης ατελές μέσα στο *Διπλό βιβλίο*· υπάρχουν στο τέλος μόνο κομμάτια, πυρήνες, για το βιβλίο που αρχικά ήθελε να γράψει. Φταίει γι' αυτό, το ότι η πορεία του σημερινού κόσμου και ιδιαίτερα το μέλλον της Ελλάδας μέσα σε αυτόν, δεν έχει ξεκαθαρίσει ακόμα· το μόνο που υπάρχει είναι η ελπίδα για τον καλύτερο κόσμο, κι αυτή η ελπίδα βρίσκεται, έστω και με αόριστη και αρκετά ουτοπιστική μορφή, και μέσα στο *Διπλό βιβλίο* και ιδιαίτερα στο τέλος.

Ύστερα από όλα αυτά τα εισαγωγικά, είναι καιρός πια να γυρίσουμε στα αποσπάσματα που παραθέσαμε στην αρχή από το όγδοο και το ένατο κεφάλαιο, με την εξαφάνιση του Συγγραφέα κοντά στον Ευρώτα και με την παραπομπή στη συνάντηση του Φάουστ με την Ελένη.

— *Άχρηστε ποιητή, που νικήθηκες μαζί μας.* Αυτά τα λόγια απευθύνονται από την Αναστασία στον Συγγραφέα / «Ποιητή», ο οποίος είναι άχρηστος επειδή ως συγγραφέας δεν πρέπει να ασχολείται με το παρελθόν, και νικημένος, μαζί με όλη τη γενιά της Αναστασίας, επειδή όλη αυτή η γενιά ζούσε και εξακολουθούσε να ζει κάτω από τη σκιά του παρελθόντος και του Εμφυλίου. Τα ιδανικά και τα όνειρα για έναν καλύτερο κόσμο που είχε και η Αναστασία, γι' αυτήν συμβολίζονταν στα *πουλιά* που παλιά άκουγε να φτερουγίζουν, αλλά που τα είχε *σκοτώσει* μένοντας κολλημένη στο παρελθόν. Οι *πλεξούδες*, που, ως *άχρηστες*, τις έκοψε τώρα, παραπέμπουν μέσα στο βιβλίο κι αυτές στο παρελθόν και έχουν χάσει το νόημά τους. Η *υπέρτατη ανταμοιβή* που αναφέρεται, πρέπει να είναι ειρωνική, γιατί άχρηστη και δοσμένη *για το βιβλίο μας* (του πα-

ρελθόντος), *που δεν το 'γραψες*, δεν *μπορούσε* να γράφει ο Συγγραφέας.

Το δεύτερο απόσπασμα, από το τελευταίο κεφάλαιο, μας πληροφορεί ότι στη συνέχεια ο Συγγραφέας περπατάει από τους Μολάους στον Ευρώτα, τον ποταμό από όπου στον Γκαίτε ανέβηκε και η Ελένη στη Σπάρτη / στο Μυστρά. *Από πολλά χρόνια το 'χε σκεφτεί*, διαβάζουμε τότε· αν και ο Συγγραφέας είναι ένα μυθιστορηματικό πρόσωπο και δεν επιτρέπεται να τον ταυτίσουμε με τον ίδιο τον Χατζή, εδώ μπορούμε να μαντέψουμε ένα αυτοβιογραφικό στοιχείο. Γιατί αυτά που ακολουθούν, τι άλλο είναι παρά μια πολύ συνοπτική και παραστατική περίληψη της θεματικής που, τουλάχιστον από το 1945 και πέρα, κυριαρχεί ανοιχτά στο μη-λογοτεχνικό έργο του Χατζή και —όλο και λιγότερο— «κρυμμένα» στην πεζογραφία του: η επιβίωση του Μεσαίωνα στην Ελλάδα μέχρι και στον εικοστό αιώνα και το ανολοκλήρωτο της Αναγέννησης. Κοντά στον Ευρώτα, στο Μυστρά, ο Γκαίτε είχε τοποθετήσει την ένωση, το «ζευγάρωμα» του Φάουστ και της Ελένης· δηλαδή, στα λόγια του Χατζή *εκείνο το εξαίσιο ζευγάρωμα των Νέων Καιρών*, του κόσμου της Αναγέννησης όπως προέκυψε από την ένωση του φθίνοντος Μεσαίωνα (Φάουστ) με την αρχαιότητα (Ελένη). Η Ελλάδα η ίδια, όμως, ο τόπος όπου ο Γκαίτε είχε σκηνοθετήσει την ένωση αυτή, είχε μείνει έξω από τους Νέους Καιρούς: *Όλα σταματημένα στην ερημιά*, την ερημιά του θανάτου, του ίδιου «θανάτου» που είχε πεθάνει η Αναστασία.

«Να σωπάσω»

Ο Συγγραφέας αυτού του βιβλίου —του ελληνικού μισού του *Διπλού βιβλίου* —δεν έχει πια να πει τίποτα: είναι πικραμένος και σωπασμένος, πεθαμένος μαζί με την Αναστασία, και το μόνο ζευγάρωμα που του απόμεινε είναι το ζευγάρωμα με το θάνατο, με το θάνατο της τέχνης του (*η τέχνη η δική του πεθαίνει*). Αυτό συμβολίζεται και πάλι στις πλεξούδες που του είχε χαρίσει η Αναστασία και οι οποίες τώρα, κοντά στον Ευρώτα, σκορπίζονται στον αέρα: *Τέλος*. Ο ίδιος ο Συγγραφέας, *αυτός* ο Συγγραφέας, εξαφανίζεται, γίνεται, κυριολεκτικά, άφαντος, και το βιβλίο του —το ελληνικό βιβλίο που όλο προσπαθούσε να γράψει— δεν είχε τελειώσει, είχε μείνει κομμάτια, θρύψαλα, στα χέρια της Αναστασίας.

Μ' αυτό όμως δεν τελείωσε ολόκληρος ο Συγγραφέας. Προς το τέλος του *Διπλού βιβλίου* βρίσκεται ξαφνικά ένα σημείωμα του Συγγραφέα, όπου, μεταξύ άλλων, γράφει για τα πρόσωπα του «ελληνικού βιβλίου»: *(...) φύγαν όλοι, παίρνοντάς τον μαζί τους και τον καιρό και τον τόπο τους. Μπορούσα, όπως το 'πα, να είχα τελειώσει και γω. Να σωπάσω. Να φύγω μαζί τους. Μαζί με την Ελλάδα που φεύγει μαζί τους.* (ό.π., σ. 202). Κατά τα δικά του λόγια, άρα, ο Συγγραφέας δεν έχει εξαφανιστεί εντελώς· κι αυτό σχετίζεται με το άλλο μισό του *Διπλού βιβλίου*. Και αυτό το «βιβλίο» έχει βέβαια την αφετηρία του στην Ελλάδα, αλλά: *πάει πέρα από κει, με τη ζωή που πάει πέρα από κείνους* (ό.π.), δηλαδή στη σημερινή κοινωνία όπως αντιπροσωπεύεται, μέσα στο *Διπλό βιβλίο*, από τη Στουτγκάρτη, την πόλη όπου πήγε μετανάστης ο Κώστας.

Τα τρωτά του σημερινού, μοντέρνου κόσμου δεν αποσιωπούνται καθόλου: *Βιβλίο της μοναξιάς είναι κι αυτό —της δικής σου* |δηλ. του Κώστα| *της μοναξιάς το βιβλίο, στον κανένα τόπο, τον κανένα καιρό —που βρίσκεσαι εσύ πεταγμένος και που 'χω φτάσει και γω. Η παλιά μας κληρονομιά δεν σε βοηθάει σε τίποτα, η φαντασία για τ' αύριο λείπει.* (ό.π., σ. 203). Μαζί με τον Κώστα βρέθηκε κι ο Συγγραφέας στη σημερινή κοινωνία· και όσα και να μπορούμε να της κατηγορήσουμε, και όσο λίγη βοήθεια και συμβουλές και να μπορεί να δώσει ο Συγγραφέας για να επιβιώσει ο Κώστας, από τα τελευταία λόγια του σημειώματός του καταλαβαίνουμε ότι μόνο *μέσα από αυτόν τον κόσμο* θα προχωρήσουμε προς το μέλλον. Ότι μια *καινούργια ανθρώπινη κοινωνία —του δικού μας κόσμου, του σημερινού*, (ό.π., σ. 205), αποκλειστικά και μόνο *μέσα από αυτόν* θα υπάρξει: *Της ελπίδας το βιβλίο θα ήθελα να είναι το δεύτερο αυτό το δικό σου* |βιβλίο|. Για το σημερινό, το δικό μας τον κόσμο, που δεν τον βλέπεις ακόμα, δεν ξέρεις πώς είναι —και δεν τον φοβάσαι: Για τη ζωή των ανθρώπων —που πάει πιο πέρα. (ό.π., σ. 203).

Στην τελευταία παράγραφο, ξαφνικά, εμφανίζεται —ύστερα από την μυστηριώδη εξαφάνισή του κοντά στον Ευρώτα— πάλι ο Συγγραφέας, *ολοζώντανος* (ό.π., σ. 205), στη Στουτγκάρτη, μέσα στο θόρυβο του σημερινού, τεχνολογικού κόσμου: αυτοκίνητα κορνάρουν, σειρήνες από εργοστάσια σφυρίζουν, βίντσια στριγγλίζουν και μηχανές |των τραίνων| αγκομαχάνε. *Μέσα από* όλο αυτό το θόρυβο του σημερινού κόσμου, όμως, ακούγονται καθαρά τα τελευταία λόγια του Συγγραφέα, της ελπίδας για —και μέσα από— τον σημερινό κόσμο. Η λογοτεχνία δεν έχει νόημα αν δεν μιλάει για το σημερινό άνθρωπο και για το μέλλον του στο σημερινό κόσμο.

Κι ας είναι και λίγο για την Ελλάδα —γιατί να μην είναι; (ό.π., σ. 205). Με αυτήν την κατακλείδα, η θεματική του *Διπλού βιβλίου* συνδέεται —παρεμπιπτόντως τάχα και ειρωνικά, αλλά στην πραγματικότητα σοβαρότατα —με την Ελλάδα, με την ελληνική κατάσταση και με το καθήκον του Έλληνα συγγραφέα.

Όπως ο Γκαίτε τοποθέτησε το ζευγάρωμα του Μεσαίωνα και της αρχαιότητας και τη γέννηση των Νέων Καιρών στην Ελλάδα, έτσι γυρίζει τους ρόλους ο Χατζής[3] μέσα στο *Διπλό βιβλίο* και τοποθετεί το ζευγάρωμα του Μεσαίωνα (της παραδοσιακής Ελλάδας όπως το αντιλαμβανόταν) με τους Νέους Καιρούς στη Δυτική Ευρώπη, και συγκεκριμένα στη Γερμανία του Γκαίτε, αλλά με σκοπό βέβαια να γίνει, επιτέλους, αυτό το ζευγάρωμα στην ίδια την Ελλάδα.

Να πέσει, δηλαδή, επιτέλους το Βυζάντιο οριστικά.

Hero Hokwerda
Rijksuniversiteit Groningen
της Ολλανδίας

1. Τώρα στο: *Gyula Moravcsik, Studia Byzantina, Amsterdam* 1967, 428-438.

2. Δ. Χατζής, «Τα νεοελληνικά μελετήματα του Ιουλίου Μόραβτσικ», στα *Acta Antiqua Scientiarum Hungarice XXIII, 1975, fasc. 1-2*, σ. 25-40 (ιδιαίτερα σ. 37-8).

3. Δεν ξέρουμε σίγουρα αν πρόκειται για μια συνειδητή αντιστροφή των όσων βρίσκουμε στον Γκαίτε. Δεν υπάρχουν, στο *Διπλό βιβλίο* συγκεκριμένες παραπομπές στο γκαιτικό επεισόδιο της Ελένης· το πολύ πολύ θα μπορούσε να αναφέρει κανείς τα πουλιά της Αναστασίας (πβ. στον Γκαίτε τους κύκνους στον Ευρώτα), ή τη μυστηριώδη εξαφάνιση του Συγγραφέα και την επανεμφάνισή του στη Στουτγκάρτη (πβ. την επίσης μυστηριώδη μεταβίβαση του Φάουστ), αλλά όλα αυτά μένουν στον Χατζή αρκετά αόριστα. Αυτό που κάνει εντύπωση, όμως, είναι το γεγονός ότι ο Γκαίτε, σε παλιότερες παραλλαγές της σκηνής, είχε τοποθετήσει τη συνάντηση της Ελένης και του Φάουστ σε έναν πύργο κοντά στο Ρήνο, δηλαδή όχι και πολύ μακριά από τη Στουτγκάρτη του Χατζή· μόνο ύστερα από την Ελληνική Επανάσταση —η οποία έπρεπε να είχε αποτελέσει μια νεοελληνική αναγέννηση, αλλά, κατά τον Χατζή, έμεινε στη μέση— μεταβίβασε ο Γκαίτε το επεισόδιο στην Ελλάδα, με αφορμή το χωρίο από το *Βιβλίον Ιστορικόν* που είδαμε (η πληροφορία βρίσκεται στη μελέτη του Μόραβκσικ που χρησιμοποίησε ο Χατζής για την ομιλία του).

JOHANNES IRMSCHER

Ανάμνηση Δημήτρη Χατζή

Βερολίνο

Κατά το έτος 1954 —ο θάνατος του Ι.Β. Στάλιν στις 5 του Μάρτη 1953 είχε λιώσει τους πάγους και είχε ανοίξει τα σύνορα— είχαν πυκνώσει οι σχέσεις συνεργασίας ανάμεσα στη Γερμανική Ακαδημία των Επιστημών του Βερολίνου, και στην Ουγγρική Ακαδημία των Επιστημών στη Βουδαπέστη. Στο πλαίσιο τούτων των επαφών πέρασα το φθινόπωρο εκείνου του έτους τρεις εβδομάδες στην ουγγρική πρωτεύουσα ως μέλος μιας ομάδας εργασίας της Βερολίνειας Ακαδημίας· την εποχή εκείνη ασκούσα τα καθήκοντα του καθοδηγητή των εργασιών της Επιτροπής της Ακαδημίας για τη θρησκευτική ιστορία της υστερόχρονης Αρχαιότητας και ταυτόχρονα του επιστημονικού εισηγητή για τις κοινωνικές επιστήμες. Έτσι από την αρχή κιόλας της διαμονής μου στη Βουδαπέστη πρόβαλε η ανάγκη να επικοινωνήσω με τον καθηγητή *Gyula Moravcsik*, έναν διεθνώς ονομαστό καθηγητή των κλασικών και βυζαντινών σπουδών, στις οποίες συμπεριλάμβανε συνολικά και τη μελέτη του νεοελληνισμού. Η «Ελληνολογία» του σαν γενική έννοια προσπαθούσε να συλλάβει την αδιάσπαστη συνέχεια του Ελληνισμού από την Αρχαιότητα ως τα σήμερα.

Η κοινή μας επιστημονική περιοχή και ο κοινός τρόπος θεώρησης και μέσα, αλλά και πέρα από την επιστήμη, έδωκαν την αφορμή στον καθηγητή *Moravcsik* να με φέρει σε επαφή με τους κύκλους των συναδέλφων του, των φίλων του και των μαθητών του. Σ' αυτούς ακριβώς τους κύκλους ανήκε τη δεκαετία του πενήντα και ο Δημήτρης Χατζής. Γεννημένος στις 21/11/1913 στα Γιάννινα είχε πάρει μέρος ως αντάρτης στην Εθνική Αντίσταση κατά το β' Παγκόσμιο Πόλεμο και ως αριστερός αγωνιστής στον Ελληνικό Εμφύλιο πόλεμο[1]. Μετά την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού στα 1949, αυτοεξόριστος, βρήκε καταφύγιο στην Ουγγαρία. Έμαθε πολύ γρήγορα την ουγγρική γλώσσα τόσο καλά, ώστε σύντομα να τη χειρίζεται τέλεια. Προσαρμόστηκε στη μαγυάρικη νοοτροπία, που την ένιωθε συγγενική με την ελληνική, και βρήκε μια συντρόφισσα στη χώρα που τον φιλοξενούσε. Γιος Βιβλιοεκδότη και Δημοσιολόγου μεγάλωσε από την πρώτη νεότητά του μέσα στα πλαίσια του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Αυτό το επάγγελμα άσκησε και πάλι στη Βουδαπέστη σε μόνιμη σύνδεση με τις ελληνόγλωσσες εκπομπές του ουγγρικού Ραδιοφώνου.

Η εναρμόνισή του μέσα σε μια κολλεκτί-

Ο δρ. *J. Irmscher*, ομότιμος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο *Humboldt* του Βερολίνου, είναι ιστορικός νεοελληνιστής και βυζαντινολόγος.

βα εργασίας με καθορισμένο ωράριο υπηρεσίας και με κανονική παρουσία δεν ήταν για τον Χατζή πάντοτε εύκολη υπόθεση· ήταν συνηθισμένος στην ελευθερία των συγγραφέων και είχε μια κάποια κλίση στην μποέμικη ζωή. Παρ' όλα αυτά παρακολούθησε τα μαθήματα στο Πανεπιστήμιο *Humboldt* από το 1959 ώς το 1963 και οι «Σημειώσεις» μου τεκμηριώνουν γι' αυτόν «αυτόνομες, θεμελιωμένες», «πάντα νέες, βαθειά διεισδυτικές» «παρορμητικές» συμβολές. Οι συνάδελφοί του στην Ακαδημία έδειχναν κατανόηση για τις ιδιορρυθμίες του, εκτιμούσαν την πορεία του στη ζωή και τον έκαναν δεκτό χωρίς επιφυλάξεις στον κύκλο τους. Μ' αυτούς τους Γερμανούς συναδέλφους είχα επιφορτίσει το νέο μας συνεργάτη να μιλά ελληνικά· πιστεύω ότι ο Δημήτρης ανταποκρίθηκε σε αυτή μου την παράκληση, πράγμα που τον εμπόδισε να ανεβάσει τη γνώση της γερμανικής γλώσσας σε παρόμοια τελειότητα, όπως είχε συμβεί με τα ουγγαρέζικα. Και στην εργασία του επίσης του παρασχέθηκε το ανώτατο μέτρο ελευθερίας. Ο Χατζής πήρε προπάντων μέρος στη σύνταξη και έκδοση ελληνικών και γαλλικών κειμένων στη σειρά της Ακαδημίας με τον τίτλο: Βερολίνειες Βυζαντινολογικές Εργασίες. Ταυτόχρονα επεξεργάστηκε με τη δική μου επιστασία τη διδακτορική του διατριβή: «Οι Μονωδίες για την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους». Η υποστήριξή της στο Πανεπιστήμιο *Humboldt* —σημειώνω ότι την έκανε σε γερμανική γλώσσα— ήταν πολύ εντυπωσιακή. Ο βαθμός του διδάκτορα της Φιλοσοφίας, που αποκτήθηκε έτσι, κατέστησε δυνατή γι' αυτόν στα 1963 την ανάληψη κάποιας επιστημονικής δραστηριότητας στο Πανεπιστήμιο της Βουδαπέστης. Για τη δημοσίευση της Διδακτορικής του Διατριβής η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου του Βερολίνου απαίτησε, παρά την ένστασή μου, τη μεταφορά της στη γερμανική γλώσσα. Η νέα αυτή επεξεργασία, που οφείλεται ουσιαστικά στη συνεργάτιδα της Ακαδημίας *Anneliese Malina*, τράβηξε αναγκαστικά σε μάκρος. Γι' αυτό η ανακήρυξη σε Διδάκτορα συντελέστηκε στις 23/7/1969. Η γερμανόγλωσση παρουσίαση της Διατριβής φέρει τον τίτλο «*Die Monodien über die Eroberung Konstantinopels durch die Türken*».

Ταυτόχρονα επωφελήθηκε της ευκαιρίας για να βαθύνει τις φιλολογικές του σπουδές, που πρωτύτερα αναφέρονταν στη βυζαντινή λαϊκή λογοτεχνία και στη νεοελληνική δημοτική ποίηση. Αυτό δεν αποτελούσε απλό αυτοσκοπό ενός πνευματικού ανθρώπου, αλλά ήταν ταυτόχρονα και απαίτηση πολιτική, επειδή εκείνα τα χρόνια διεξάγονταν επίμονες συζητήσεις ανάμεσα στους έλληνες φυγάδες για τη συνέχεια ή τη μη συνέχεια του Ελληνισμού. Ο Χατζής επίστευε στην ελληνική συνέχεια και με τις απόψεις του βρίσκονταν κοντά στις ελληνολογικές απόψεις του *Gyula Moravcsik*. Σε αυτόν βρήκε ο σπουδαγμένος νομικός τον έμπειρο δάσκαλο, που τον εμύησε στη φιλολογική μέθοδο και τον έφερε σε επαφή με τα μέσα εργασίας του Πανεπιστημιακού Ινστιτούτου της Βουδαπέστης. Σ' αυτό το Ινστιτούτο γνωρίστηκα με τον Δημήτρη Χατζή και επειδή είχαμε τα ίδια ενδιαφέροντα και παρόμοιες επιστημονικές αντιλήψεις, προέκυψαν σύντομα φιλικές επαφές εργασίας και τακτική αλληλογραφία.

Με τα γεγονότα της Ουγγαρίας του φθινοπώρου 1956 χειροτέρεψε η επαγγελματική και οικονομική κατάσταση του Χατζή, επειδή το Ραδιόφωνο της Βουδαπέστης είχε αναστείλει τις ελληνόφωνες εκπομπές του. Από την άλλη μεριά το Ινστιτούτο της Ελληνορωμαϊκής Αρχαιογνωσίας της Ακαδημίας του Βερολίνου, που είχε ιδρυθεί το 1955, χρειάζονταν πεπειραμένους πραγματογνώμονες για την ανάπτυξη των ερευνών του στην περιοχή της βυζαντινής - νεοελληνικής Φιλολογίας. Ως διοικητικός Διευθυντής αυτού του Ινστιτούτου προώθησα τη μετοίκηση του Χατζή στο Βερολίνο. Αυτή πραγματοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του 1957, αφού προηγήθηκε κατά τον Απρίλιο στο Ινστιτούτο, με την ευκαιρία μιας συνδιάσκεψης για τα Νεοελληνικά, ευδόκιμη απόδειξη της καταλληλότητάς του με μια διάλεξή του για το μυθιστόρημα του Βέλθανδρου[2]. Άλλωστε η τοτινή, εντελώς ανοικτή στον κόσμο, επιστημονική πολιτική της Ανατολικής Γερμανίας επέτρεπε να υπολογίζει χανείς σε μια πιο πέρα ενίσχυση των Νεοελληνικών Σπουδών της Ακαδημίας του Βερολίνου. Στο Ινστιτούτο της Ακαδημίας ήρθε από την αυτοεξορία της στη Ρουμανία η αναγνωρισμένη στον τομέα της παιδικής λογοτεχνίας δασκάλα *Marika Mineemi*[3]. Ως επισκέπτρια λέκτορα στο Πανεπιστήμιο *Humboldt* του Βερολίνου μπόρεσα να κερδίσω το 1959 και τη συγγραφέα Μέλπω Αξιώτη[4]. Οι Νεοελληνικές Σπουδές του Βερολίνου, που είχαν απορφανισθεί από την εποχή της συνταξιοδότησης του Ιωάννη Καλιτσουνάκη (30 Δεκεμβρίου 1942)[5], ξανακέρδισαν έτσι ένα θεμέλιο.

Ως προς τα άλλα ο Χατζής χρησιμοποίησε το χρόνο της παραμονής του στο Βερολίνο αποδοτικά για επιστημονικές, λογοτεχνικές και δημοσιογραφικές εργασίες. Γι' αυτά μας πληροφορεί με τρόπο εντυπωσιακό η διπλωματική εργασία του Νίκου Γουλανδρή, *' Etude Bibliographique* (1930-1989) *de Dimitris Chatzis, Paris 1989*. Πολυάριθμες επεξεργασίες, προπάντων σε θέματα επιστημονικά, είναι ακόμη αδημοσίευτες και περιμένουν να αξιοποιηθούν. Για την ακτινοβολία του στη Γερμανία αποδείχτηκε σπουδαία η Ανθολογία που παρουσίασε μαζί με τη Μέλπω Αξιώτη «*Antigone lebt. Neugriechische Erzählungen*». (Η Αντιγόνη ζει. Νεοελληνικά Διηγήματα), στην οποία ο Χατζής προέταξε μιαν επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Το βιβλίο εκδόθηκε το 1960 από τον εκδοτικό οίκο του Βερολίνου *Volk und Welt*. Από το 1961 κιόλας έγινε απαραίτητη μια δεύτερη έκδοση. Τη μετάφραση των πρωτοτύπων κειμένων τη φρόντισαν εκτός από Έλληνες που ζούσαν στο Βερολίνο και συνεργάτες του στο Ινστιτούτο της Ακαδημίας, που είχαν τελειοποιήσει τις γλωσσικές τους γνώσεις κοντά στο Δημήτρη Χατζή.

Όπως σημειώθηκε ήδη, ο Χατζής γύρισε πίσω στην Ουγγαρία ως Βερολινέζος Διδάκτωρ της Φιλοσοφίας. Με το φίλο και συνάδελφό μου ξανασυναντήθηκα με χαρά στη Βουδαπέστη και αργότερα και στην Αθήνα.

Με λύπησε ο πρόωρος θάνατός του[6].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Πρβλ. την αποτίμηση από τον *J. Irmscher* στο Λεξικό των ξενόγλωσσων συγγραφέων του *Gerhard Steiner* κ.ά. 2, *Leipzig*, σ. 6
2. Τυπώθηκε στο έργο του *Johannes Irmscher, Probleme der neugriechischen Literatur, 3, Berlin 1960*, σ. 93 κ.π.
3. Πρβλ. τη συμβολή της, στο πιο πάνω έργο του *Irmscher 4, Berlin 1959*, σ. 172, κ.ε.
4. Πρβλ. τη συμβολή της, στο ίδιο έργο του *Irmscher 4*, 1959, σ. 153 κ.ε., καθώς και *Irmscher* στο πιο πάνω Λεξικό του *G. Steiner 1., Leipzig 1977*, σ. 121
5. *Johannes Asen, Gesamtverzeichnis des Lehrkörpers der Universität Berlin, 1, Leipzig 1955*, σ. 93
6. *Ich danke Dr. Anneliese Malina für Fördernde Hinweise.*
6. Ευχαριστώ την δρα Ανελίζε Μαλίνα 31/5/1991 για τις επικοδομητικές υποδείξεις της.

ΑΝΤΕΙΑ ΦΡΑΝΤΖΗ

Μια βιβλιογραφία - έργο ζωής

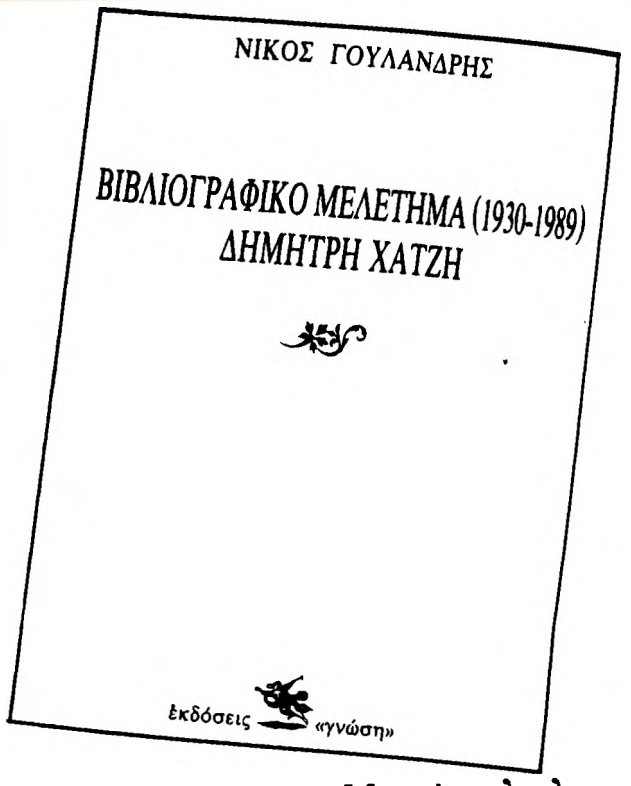

Νίκος Γουλανδρής
Βιβλιογραφικό μελέτημα
(1930-1989) Δημήτρη Χατζή
(εκδ. «Γνώση»), Αθήνα 1991

Το *Βιβλιογραφικό μελέτημα* (...) του Νίκου Γουλανδρή είναι ένα έργο που αιφνιδιάζει όχι μόνο για τον όγκο και την πληθώρα των νέων τεκμηρίων που προσκομίζει αλλά κυρίως για τη μέθοδο και την αντίληψη την οποία εισηγείται. Ας μην ξεχνάμε τις συνθήκες που επικρατούν στις περισσότερες ελληνικές βιβλιοθήκες, τη δυσλειτουργία τους και την ανεπάρκειά τους. Ας μην ξεχνάμε το βιβλιογραφικό κενό που, ειδικά στην περίπτωση Χατζή, συναρτάται με τις ιστορικές περιπέτειες της μετεμφυλιακής Ελλάδας και την πολιτική προσφυγιά του. Ας σημειώσουμε, επίσης, ότι η εργασία αυτή δεν είχε ένα έτοιμο αρχειακό υλικό ως αφετηρία.

Ο Νίκος Γουλανδρής κατάφερε να συγκεντρώσει ένα πλουσιότατο υλικό διασκορπισμένο στους τόπους όπου έζησε και έδρασε ο Χατζής· ένα υλικό καταχωνιασμένο σε δυσπρόσιτα έντυπα· και, κυρίως, έθεσε πολλαπλά ερωτήματα διεκδικώντας, επίσης, πολλαπλές απαντήσεις: για τον Χατζή λογοτέχνη, δημοσιογράφο, φιλόλογο, διανοούμενο, για τον Χατζή μέσα στη δίνη της μετεμφυλιακής Ελλάδας, της πολιτικής προσφυγιάς, του επαναπατρισμού.

Αν θέλουμε να αναζητήσουμε πρότυπα στον τρόπο με τον οποίο εργάστηκε ο Νίκος Γουλανδρής θα υποχρεωθούμε στην αναγωγή του στους σκαπανείς της νεοελληνικής βιβλιογραφικής παράδοσης Ζαβήρα, Σάθα, *Emile Legrand* και, από τους νεότερους, η κορυφαία περίπτωση του Φίλιππου Ηλιού. Σε αυτούς δηλαδή που η βιβλιογραφική έρευνα υπακούει στο πάθος της γνώσης περισσότερο και στην αγάπη του αντικειμένου. Αλλά και στην ανάγκη του μελετητή να διευρύνει το γνωστικό πεδίο μας παρέχοντάς μας συστηματικά πρόσθετες πληροφορίες, αναδημοσιεύοντας κείμενα, εκδίδοντας χειρόγραφα και γενικά προσφέροντας γενναιόδωρα στον αναγνώστη το αθησαύριστο υλικό.

Συνηθίζουμε να αποδεχόμαστε ως αυτονόητη τη σημασία της βιβλιογραφίας μια και καλύπτει μια ανάγκη / προϋπόθεση της περαιτέρω έρευνας και περικλείει έναν μόχθο / προϋπόθεση της συστηματικής προσήλωσης του ερευνητή. Το γεγονός αυτό υποχρεώνει τον φιλόπονο αναγνώστη σε μία εκ των προτέρων αποδοχή του έργου, αλλά τον υποβάλλει, επίσης, σε μια γόνιμη δοκιμασία ως προς τη δυνατότητα που έχει να αντιμετωπίσει κριτικά ένα τέτοιο έργο. Κατά την άποψή μου, πάντως, η κριτική προσέγγιση μιας βιβλιογραφικής εργασίας μετατρέπεται αυτόχρημα σε μια αμήχανη προσέγγιση αν σταθεί ο κριτικός απλώς στους δειγματοληπτικούς ελέγχους ή προσπαθήσει να σταθμίσει τη σημασία της αποκλειστικά μέσα από γενικευτικούς όρους. Δηλαδή, ούτε η περιορισμένη εστίαση αλλά ούτε και η πανοραμική θέαση αρκούν. Ωστόσο, μια συζήτηση που θα επεδίωκε να υπερασπιστεί ή να μειώσει την αυτονόητη σημασία της βιβλιογραφικής εργασίας δεν είναι απλώς εκ των προτέρων ναρκοθετημένη αλλά, κυρίως, είναι μια λαθεμένη συζήτηση. Το ζήτημα παραμένει σταθερά για ποια βιβλιογραφία μιλάμε, ποια είναι τα ζητούμενα περιεχόμενά της, ποιοι οι στόχοι της, τι προαγάγει. (Εδώ υποχρεωτικά ο αναγνώστης συναρτάται μεροληπτικά με το έργο και συναρτάται κυρίως μέσα από τη διπλή δέσμευση που είναι κάθε επαφή με την πρωτογενή λογοτεχνία και τη δευτερογενή έρευνα).

Ο Νίκος Γουλανδρής εργάζεται στο βιβλιογραφικό του μελέτημα με τρόπο που υποδεικνύει ότι είναι εμμανής συλλέκτης και εξαντλητικός γνώστης του υλικού του που το χειρίζεται με οργανωτική ικανότητα, κατορθώνοντας να το τιθασεύσει μέσα από μια διαχρονική διάταξη που δεν αμελεί τον συγχρονικό εμπλουτισμό του: κριτικός απόηχος, επισημάνσεις, σχολιασμός.

Διαμορφώνει μια εργασία «ανοιχτή» και εν προόδω, που επιτρέπει τον περαιτέρω εμπλουτισμό της και τη συνέχισή της. Θέτει τα θεμέλια για τη διαμόρφωση μιας βιοεργογραφίας Χατζή, στηριγμένης σε πλήθος τεκμηρίων που συνθέτουν το πολιτικό και πνευματικό κλίμα μέσα στο οποίο έζησε και έδρασε ο συγγραφέας. Μια νέα, ολοκληρωμένη και σύγχρονη αντίληψη για την βιογραφία.

Πιο ειδικά η εργασία του χωρίζεται:
1. Συγκεντρωτικός πίνακας 1930-1989 (α. Η βιβλιογραφία, β. Η κριτική)· 2. Εργογραφία· 3. Η βιβλιογραφία· 4. Η Κριτική· 5. Πίνακες (έργα, χειρόγραφα, αλληλογραφία)· 6. Συμπληρώματα.

Η σημαντικότερη, όμως, συμβολή της εργασίας του Νίκου Γουλανδρή είναι η αξιοποίηση μεγάλου μέρους του αθησαύριστου υλικού και η έκδοση κειμένων εντύπων αλλά και χειρογράφων. Εδώ ενεργοποιείται η καλύτερη —κατά την άποψή μου— βιβλιογραφική παράδοση που θέλει τον βιβλιογράφο εκδότη κειμένων: δυσπρόσιτα έργα, άγνωστα αλλά και σταθμοί ζωής. Μια υποχρεωτικά πολυκύμαντη ζωή, όπως αυτή του Δημήτρη Χατζή, μέσα σε χρόνους ιστορικούς κατ' αναλογία πολυκύμαντους, προσφέρει πολλαπλές δυνατότητες μελέτης για τον φιλόλογο, τον κριτικό της λογοτεχνίας, για τον ιστορικό της νεότερης ελληνικής ιστορίας, τον γλωσσολόγο, τον κοινωνιολόγο, κ.ά.

Το *Βιβλιογραφικό Μελέτημα (...)* του Νίκου Γουλανδρή υπερβαίνει την τρέχουσα βιβλιογραφική πρακτική, όπως αυτή ασκείται στις μέρες μας, καθώς ανατρέπει τις σφαλερές εντυπώσεις που προκύπτουν από ατελείς ή μηχανιστικές προσεγγίσεις άλλων βιβλιογράφων. Μας υποδεικνύει και στην πράξη αποδεικνύει ότι για δουλειές σαν κι αυτή απαιτείται συνδυασμός συστηματικής εργασίας, ευφάνταστων λύσεων, εύρος παιδείας και κυρίως πάθος για το αντικείμενο. Και μόνο τότε η βιβλιογραφία γίνεται δραστική, λειτουργική και, κυρίως, δημιουργική.

Και ακόμη περισσότερο, πως μόνο υπ' αυτές τις προϋποθέσεις η γενναιόδωρη προσπάθεια που περικλείει μια βιβλιογραφική εργασία αποκτά την ηθική της σημασία.

Δημήτρη Χατζή

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΜΑΣ ΠΟΛΗΣ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΙΚΡΗΣ ΜΑΣ ΠΟΛΗΣ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Ο ΣΙΟΥΛΑΣ Ο ΤΑΜΠΑΚΟΣ • Ο ΤΑΦΟΣ • ΣΑΜΠΕΘΑΪ ΚΑ ΜΠΙΛΗΣ • Η ΘΕΙΑ ΜΑΣ Η ΑΓΓΕΛΙΚΗ • Ο ΝΤΕΤΕΚΤΙΒ Η ΔΙΑΘΗΚΗ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ • ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΠΕΡΔΙΚΑΡΗ

ΖΩΔΙΟ 1989

Εκδόσεις ΖΩΔΙΟ
Νάκης Προκοπίου
Θηραμένους 9 - τηλ. 92.25.813
117 42 ΑΘΗΝΑ

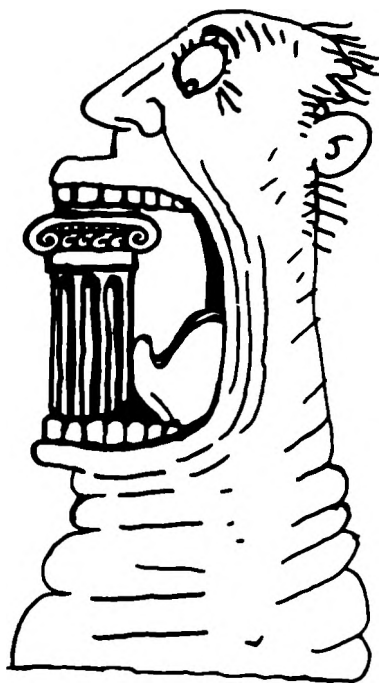

ΤΟ ΛΥΓΟΥΡΙΟ

● Δηλώνει «απλή φίλη του Λυγουριού» και υποστηρίζει ότι οι κάτοικοι της περιοχής διαμαρτυρήθηκαν για το αραίωμα των παραστάσεων της Επιδαύρου όχι μόνο γιατί πλήττεται ο τουρισμός αλλά και επειδή διεκδικούν το δικαίωμα στον πολιτισμό.

Αγαπητό ΑΝΤΙ,
Στο τεύχος 469, στην στήλη ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΝΟΥΜΕ διάβασα για την κρίση του θεσμού των «Επιδαυρίων».

Θα ήθελα να τονίσω και να ξεκαθαρίσω ότι γι' αυτήν την κρίση δεν ήταν μόνο καταστηματάρχες που διαμαρτυρήθηκαν. Και δεν διαμαρτυρήθηκαν μόνο γιατί έβλεπαν την πτώση του τουριστικού συναλλάγματος. Ο κόσμος της περιοχής και ιδιαίτερα του Λυγουριού δεν φιλοξενεί μόνο τους θεατές του θεάτρου και τους επισκέπτες του αρχαιολογικού χώρου του ιερού του Ασκληπιού. *Ζει στο χώρο αυτό εδώ και αιώνες.*

Θα σας θυμίσω ότι το 1879 Λυγουριάτες παραχώρησαν τα κτήματά τους στην Αρχαιολογική Εταιρεία, χωρίς καμιά αποζημίωση, για να διευκολύνουν τις ανασκαφές του αείμνηστου αρχαιολόγου Παναγιώτη Καββαδία.

Ήταν οι κάτοικοι του Λυγουριού που, μέχρι πρόσφατα, είχαν το δικαίωμα να παρακολουθούν την γενική πρόβα και την παρακολουθούσαν πάντα με αποτέλεσμα η γνώμη τους και η κρίση τους να βαραίνει τους Δασκάλους της «χρυσής εποχής» των Επιδαυρίων.

Η περιοχή έχει δώσει υποδειγματικούς αρχαιοφύλακες στον ιερό χώρο.

Στο Λυγουριό υπάρχει πολιτιστική δραστηριότητα. Η τοπική εφημερίδα «Εδώ ...ΛΥΓΟΥΡΙΟ», πλούσια σε πολιτιστικό, αρχαιολογικό και λογοτεχνικό υλικό, εκτός από τα τοπικά νέα, έκλεισε τον περασμένο Μάϊο 4 χρόνια άξιας παρουσίας, υποστηριζόμενη από συνδρομές Λυγιουριατών.

Υπάρχουν καλλιτέχνες. Υπάρχει μικρός τοπικός θεατρικός πυρήνας. *«Έτσι, για να περνάν ευχάριστα τα μακριά χειμωνιάτικα βράδια»*, όπως λένε οι ίδιοι.

Τελευταία σε αυτήν την μικρή κοινότητα άνοιξε και βιβλιοπωλείο, «Η ΘΟΛΟΣ», δείγμα του πνευματικού της επιπέδου. Είναι, λοιπόν, άδικο και εύκολο να θέλουμε μόνο τους καταστηματάρχες που βλέπουν την πτώση του τουριστικού συναλλάγματος να διαμαρτύρονται, αγνοώντας μια ολόκληρη κοινότητα.

Είναι Λυγουριάτες! Δεν δηλώνουν «επιστήμονες». Είναι ΕΛ-ΛΗΝες.

(* ΕΛ ή ΗΛ = Θεός, Ήλιος.
ΕΛ - (ΛΗΝ ήταν τύπος του δωρικού ρήματος Λάω = Λαός)
ΕΛΛΗΝ = ο φωτοδότης Λαός)!

Δεν τους πονάει μόνο η κρίση των Επιδαυρίων. Είναι η φθορά του θεάτρου για την οποία δεν λαμβάνονται μέτρα προστασίας για τους βάρβαρους (επιτρέψτε μου) επισκέπτες. Είναι το μουσείο που παραμένει κλειστό στην διάρκεια της τουριστικής περιόδου. Είναι η κακή λειτουργία του «Ξενία», που προκαλεί την δυσφορία του προσωπικού του. Είναι οι παράγκες στην είσοδο προς το θέατρο. Είναι οι βυζαντινές εκκλησίες, έρμαιο του κάθε ιεροσύλου αρχαιοκάπηλου...

Εύχομαι να ξυπνήσει η Πολιτεία πριν είναι αργά!

Απλή φίλη του Λυγουριού
Ευχαριστώ
Καρολίνα Αννίνου - Τριανταφυλλοπούλου

ΚΑΙ ΟΧΙ ΜΟΝΟΝ...

● Για τον κ. Τσοβόλα γράφει ο αναγνώστης μας μαθηματικός κ. Ταχμαζίδης «...για να δουν οι αναγνώστες που τον ψηφίζουν τι "δημοκράτης" είναι...» όχι μόνον από τις γνωστές δραστηριότητές του, αλλά και από «παρασκηνιακές»:

Σας γράφω το ιστορικό της υπόθεσής μου.

Το 1966 (με την υπ' αριθ. 105/1966 πράξη του Α/θμιου Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης) απερρίφθη διορισμός μου σαν καθηγητή στη Μ.Ε. Την απόφαση αυτή την προσέβαλα στο Β/θμιο Συμβούλιο Νομιμοφροσύνης το οποίο με την υπ' αριθ. 42/1968 πράξη του με έκρινε πάλι μη νομιμόφρονα.

Είχα υποβάλει τα χαρτιά μου στην Επιτροπή Αποκατάστασης Διωχθέντων Υπαλλήλων η οποία με τις διατάξεις του άρθρου 19 του ν. 1543/1985 έκανε δεκτή την αίτησή μου αλλά διαφώνησε ο πρόεδρος και το θέμα παρεπέμφθει στον τότε υπουργό Οικονομικών κ. Τσοβόλα. Ο κ. Τσοβόλας κάνει έφεση και λέει χαρακτηριστικά «συμφωνώ με την άποψη της μειοψηφίας». Η άποψή τους ήταν να ληφθεί η πρώτη απόρριψη του 1966 και όχι του 1968 της χούντας, γιατί για το 1966 δεν είχα δικαιολογητικά Εθν. Αντίστασης λέει τέλος η έφεση του κ. Τσοβόλα: *γι αυτό ζητούμε να γίνει δεκτή η παρούσα έφεση. Να εξαφανισθεί η εγκαλουμένη αριθ. 2046/1986 απόφαση της Επιτροπής Αποκατάστασης Διωχθέντων Υπαλλήλων και Στρατιωτικών του άρθρου 24 του ν. 1543/1985 και ν' απορριφθεί η από 1ης Ιουλίου 1985 αίτηση του Γεωργίου Ομήρου Ταχμαζίδη*

(30/9/1986)
Υπουργός Οικονομικών
Δ. Τσοβόλας

Επειδή ήξερα τι θα μου συμβεί γιατί έτσι εκδικούνται όσους φύγαν για τον α' ή β' λόγο από τις τάξεις τους, φρόντισα και μου έστειλαν από το εξωτερικό μέσω προξενείου Στοκχόλμης ένορκες βεβαιώσεις της δράσης μου ώς στελέχους αντιστασιακών οργανώσεων.

Με πρακτικό 2-10/4/1986 κρίθηκα ομόφωνα από την Επιτροπή Νομαρχίας Θεσσαλονίκης ότι ανέπτυξα αντιστασιακή δράση κατά της δικτατορίας το 1967-1974. Δικαιώθηκα μετά από έναν χρόνο με δικηγόρο

Κυκλοφορούν οι 30ος και 31ος τόμος του ΑΝΤΙ που περιλαμβάνουν τα τεύχη του Α΄ και Β΄ εξαμήνου του 1989 (τεύχ. 312-425)

που ανάθεσα να αναλάβει την υπόθεση. Απώλεια οικονομική εν σχέσει με τους ομοιοπαθείς γύρω στις 150 χιλιάδες και τούτο νομίζω για χάρη του Τσοβόλα.

Φιλικά

Ταχμαζίδης Γ.

ΓΙΑ ΤΟ ΥΠΕΧΩΔΕ ΠΟΥ ΦΥΤΕΥΕΙ... ΤΣΙΜΕΝΤΟ

● Ο συνεργάτης μας κ. Σπύρος Κοκκολιάδης με αφορμή ένα λάθος που εκ παραδρομής αλλοίωσε την ιδιότητά του (στο εισαγωγικό κείμενο της εισήγησής του στο συνέδριο του ΤΕΕ για τον Ελαιώνα), επισημαίνει τη φροντίδα των Άγγλων για το περιβάλλον σε αντίθεση με τα ειωθότα των δικών μας κρατούντων.

Αξιότιμε κ. Διευθυντά,

Στο τεύχος της 26 Ιουνίου 1991 καταχωρίσθηκε η ομιλία μου —κείμενο εισηγήσεως— στη διημερίδα για τον Ελαιώνα στο Ινστιτούτο Γκαίτε (18-19 Ιουνίου), εκ παραδρομής δε αναφέρομαι ως γενικός γραμματέας του ΥΠΕΧΩΔΕ ενώ το ακριβές είναι ότι στο κείμενο που κατετέθη στη γραμματεία είχα γράψει τον τίτλο μου «*Αρχιτέκτων, Επιτ. αναπλ. Γενικός Δ/ντής Υπουργείου Χωροταξίας*».

Ευχαριστώ το δαίμονα του τυπογραφείου για την προαγωγή μου, αλλά έχω τη γνώμη, ότι ο μεν γενικός γραμματέας που είναι πολιτικό πρόσωπο συνήθως έχει κάποια περιορισμένη θητεία, ενώ ο δημόσιος υπάλληλος που επί 35 χρόνια υπηρέτησε ευόρκως τα θέματα που αφορούν στην ευημερία και την ευζωία των πολιτών και του λαού, έχει μείζονα αντίληψη των προβλημάτων και προκειμένου για το θέμα του αρχαίου ελαιώνα οι απόψεις του περιβάλλονται από μεγαλύτερο κύρος. Παρακαλώ λοιπόν για την επανόρθωση, διότι υπάρχει ο κίνδυνος μερικοί να το εκλάβουν ως αντιποίηση τίτλου.

Με την ευκαιρία και προς χάριν των αναγνωστών του ΑΝΤΙ σας αποστέλλω απόκομμα της εφημερίδας «*The Times*» του Λονδίνου όπου δημοσιεύεται άρθρο του *Alan Hamilton* για την καταστροφή μιας δρυός από τις αντίξοες καιρικές συνθήκες στο *Greenwich Park* που θεωρείται ένα από τα ιστορικότερα δέντρα της Αγγλίας και όπου λέγεται ότι κάτω από αυτή χόρεψε ο Ερρίκος ο Η' και η Άννα Μπόλεϋν.

Το υπουργείο Περιβάλλοντος της Αγγλίας λέγει ότι το δέντρο αφού είναι αδύνατο να αποκατασταθεί θα αντικατασταθεί με μία νέα δρυ. Και το δικό μας υπουργείο Περιβάλλοντος τι κάνει για τον Ελαιώνα; Κάτι πολύ απλό.

Φυτεύει τσιμεντένιους κορμούς.

Μετά τιμής

Σπύρος Κοκκολιάδης

Αρχιτέκτων-Επιτ. Αν. Γενικός Δ/ντής Υπουργείου Χωροταξίας

Wet summer proves fatal for Lizzie's Oak after 700 years

By Alan Hamilton

ONE of the nation's most historic trees, Lizzie's Oak, has been felled by the recent torrential rain after 700 years of shrugging off all the English climate could throw at it. Queen Elizabeth's oak in Greenwich Park, south-east London, toppled over on Tuesday night, and yesterday lay forlornly awaiting the attentions of a chainsaw.

The weight of celebrations for the 500th anniversary of Henry VIII's birth at Greenwich apparently had nothing to do with the tree's death. Indeed, it died well over a century ago, but the vast 20ft high stump, clad in an immense growth of ivy, remained a familiar landmark, its trunk protected from carvers of initials and from fouling by dogs by a stout iron fence.

Last year's gales dealt the oak a fatal blow by damaging its roots, and park keepers were about to begin work on

Before the fall: Lizzie's Oak, leafless but upright

stabilising it. However, a very wet June, combined with the great weight of ivy, dealt the *coup de grâce*. Henry VIII and Anne Boleyn, who married at the king's palace of Greenwich, are said to have danced beneath the oak's shade, and their daughter the first Elizabeth is said to have played within its mighty trunk, which even then was hollow. In later years, with a door installed in its side, it found humbler purpose as a cell for offenders against park regulations.

The environment department said that the tree was beyond restoration and might be sawn into souvenir chunks or, if not rotten, turned into furniture. A replacement oak would probably be planted.

Twelve years ago, the stump of Elizabeth I's other oak, under which she is said to have been sitting at Hatfield House, Hertfordshire, when she heard of her accession, was uprooted and taken into the house to ensure its preservation.

The oak at Boscobel, Shropshire, in which Charles II hid from Roundheads, was chopped into souvenir lumps by jubilant royalists after his restoration. However, that royal oak lives on as the name of countless public houses and as a tree grown from an acorn of the original. Elizabeth's oak, like the queen herself, appears sadly to have been childless.

ΑΓΙΟΡΕΙΤΙΚΑ

● Καθυστερημένα έφθασε και με καθυστέρηση δημοσιεύουμε την επιστολή ενός μοναχού από τα Καυσοκαλύβια του Αγίου Όρους. Ο «νεαρός αλευροβιομήχανος» έχει πια απομακρυνθεί από τον Άθω. Όσα καταγγέλλει ο γέροντας μοναχός, κυκλοφορούν ευρύτατα· τα ερεύνησε όμως κανείς;

Ἐν Ἁγίῳ Ὄρει
Μαΐου 29/16 - 1991

Ἀξιότιμε κ. Χρῆστο, χαῖρε.

Διαμένων ἐρημικῆς περιοχῆς τοῦ ὄρους Ἄθως, ἐλάχιστα γνωρίζω τά τοῦ κόσμου καί ὡς ἐκ τούτου οὐδέ καί τήν ὑμετέραν ἐξοχώτητα. Πλήν νεαρόν καλογέριον παρακειμένης Ἱερᾶς Μονῆς, ἥν ἐπισκέπτεσθαι, πλειστάκις μοι ὡμίλησεν δ' ὑμᾶς, ἰδιαιτέρως θαυμάζων τόν ζῆλον ὑμῶν ὑπέρ τῆς ἀληθείας καί τοῦ δικαίου. Μετά ταῦτα καί ἐλθών εἰς ἀπόγνωσιν διά τά ὅσα κατά τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Τόπου ἐξυφαίνονται ὑπό τῶν κυβερνώντων, μήν ἔχων ἄλλως πῶς ἀπεφάσισα ἵνα ταῦτα πάντα θέσω εἰς τήν ἀντίληψιν τῆς ὑμετέρας ἐξωχότητος, αἰτούμενος τήν παντίῳ τρόπο συνδρομήν της. Τουτέστιν· τήν 28ην τοῦ μηνός Αὐγούστου ἐν ἔτει 1989, ἀπέστειλον ὡς Διοικητήν εἰς τό Ἅγιον Ὄρος νεαρόν ἀλευροβιομήχανον ἐκ Βόλου. Οὗτος ἔμελε γίνει πρόξενος τῶν χειρίστων εἰς τόν Ἱερόν ἡμῶν Τόπον. Καθότι ἅμα τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του, τῇ συνδρομῇ τῶν ἐχόντων Σχῆμα Ἐπισκοπικόν τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, οἵτινες ἐζήλωσαν μᾶλλον τά τοῦ Πάπα παρά τά τοῦ Θε-

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΕΤΣΕΤΙΔΗΣ

Το παιχνίδι

Ἐκδόσεις Νεφέλη

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ

ΗΛΙΑΣ ΚΟΥΤΣΟΥΚΟΣ

Καλύτερα να νικούσαν οι κόκκινοι

Ἐκδόσεις Νεφέλη

οῦ, ἐξέδραμεν κατά τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Βατοπεδίου καί ἐκβολῶν ἐξ αὐτῆς τούς Μοναχούς παρανόμως καί παρατύπως, ἔθεκεν ἐν Αὐτῇ λάθρα συνοδείαν ἰδικῶν του μοναχῶν. Εὐθύς, ὡς ἐξουσίαν ἔχων, ἐξεδίωξε πάντα ἱκανόν καί ἔντιμον ὑπάλληλον ἐκ τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει θέτων ἀντ' αὐτῶν ἰδικούς του ἀνθρώπους φαύλους καί ὑβριστάς οἵτινες περιφερόμενοι ἐν Ἁγίῳ Ὄρει ἐβίαζαν πάντα μοναχόν τε καί κοσμικόν.

Καί πάντα ταῦτα ἐποίησεν ἵνα ἀνεμποδίστως συλήσῃ τήν Μονήν ταύτην. Καί ἡ Ἱερά καί σεβασμία Μονή τοῦ Βατοπεδίου, ἡ δευτέρα τῇ τάξει τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Μονῶν, ἦν οὐδέποτε ἐσύλησαν Ἀγαρηνοί ἤ Παπικοί ἤ Τούρκοι ἤ οἱοσδήποτε τῶν ἀσεβῶν ἐκείνων βαρβάρων, ἐσύλησεν ὁ ἐκπροσωπῶν τό κράτος τῇ συνδρομῇ δύο ἑξομοτῶν φερόντων ἔνδυμα μοναχῶν καί ἐχόντων καρδίαν Ἰσκαριώτου. Καί ὡς λέγουσι τινές τῶν μοναχῶν αὐτῆς, ἀνεσκάβει τό θησαυροφυλάκιον ὑπό τῶν ἱεροσύλων καί ἐξωρύχθησαν θησαυροί τῶν Αὐτοκρατόρων ἡμῶν καί χιλιάδες χρυσά. Καί πλεῖστα ἐκ τούτων παρέλαβεν ὁ τῶν ἄλλων εὐσεβής ἱερόσυλος. Καί μετ' αὐτῶν καίτινα ἱερά κειμήλια καί λίθους πολυτίμους καί ἀρχαῖα Ἱερατικά Ἄμφια, ἵνα δωρίσει κατά τάς ἀνάγκας ἑκάστου τῶν εὐεργετησάντων αὐτόν καί τούς κατέχοντες τήν Μονήν. Ἐξήγαγε δέ τά κλαπέντα διά τῶν ὀχημάτων αὐτοῦ καί τοῦ πλοιαρίου τῶν Λιμενικῶν, τοῦ ὁποίου ἡ παρουσία εἰς τά ὕδατα τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἦτο πρότερον παρηγορία τῶν μοναχῶν, νῦν δέ φόβος καί ἀπειλή καί ἀσυδοσία. Ὅτι ὁ ἔχων τήν ἐξουσίαν ἐν τῷ Λιμεναρχεῖῳ αὐτῷ, ἄτομον ἐπιρρεπές εἰς τόν χρηματισμόν καί διαβλητόν τά μέγιστα. Τούτων δέ πάντων καί ἄλλων ἀπρεπειῶν αὐτοῦ γνωρίζουσι καλῶς πλεῖστοι τῶν ἐν Ἁγίῳ Ὄρει οἰκούντων. Καί διά ταῦτα πάντα ἡ Ἱερά Κοινότης καί ἡγούμενοι τινές ἔχοντες παρρησίαν ἐνώπιον Θεοῦ καί ἀνθρώπων ἐξεδίωξαν αὐτόν καί κατήγγειλαν τά ἔργα αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ πρωθυπουργοῦ τῆς χώρας ἡμῶν. Ἕτεροι φοβούμενοι τόν δόλον αὐτοῦ καί τάς ἀπειλάς τῶν ἰδικῶν του, ἑστῶτες μακρόθεν αὐτοῦ ἐσιώπουν διά τό φυλάξαι τάς Μονάς αὐτῶν ἀπ' αὐτοῦ. Τινές δέ ἔχοντες πλάνην, ὅτι τά ἀργύρια ἠγάπησαν παρά τόν Θεόν, συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ. Τελειουμένου δέ τοῦ ἔτους 1990 πάντες ἔλεγον ὅτι ὁ ἱερόσυλος παραιτηθείς τοῦ ἀξιώματος αὐτοῦ ἀπεχώρησεν τοῦ Τόπου ἡμῶν.

Ὅτι ἅ ἠθέλησεν ἐποίησεν καί ἐπί χρόνον πολύν οὐκ ἤρχετο εἰς ἡμᾶς. Καί ἀφῆκεν τήν ἐξουσίαν εἰς ἀνθρώπους ἰδικούς του ἀπρεπεῖς καί φαύλους καί παρανόμους, ἵνα προστατεύσωσι αὐτόν καί τάς πράξεις αὐτοῦ. Καί μένει εἰς τόν Τόπον ἡ αὐτή ἀσυδοσία καί φόβος καί κλέπται κλέπτουσι καί πάντες φοβούμενοι τούς φυλάσσοντες ἡμᾶς σιωπῶσι. Ὅτι νόμος οὐκ ἔστι ἔτι. Παρελθόντος δέ ἔκτοτε χρόνου ἱκανοῦ καί μή ἐρχομένου ἑτέρου Διοικητοῦ, λέγουσι ὅτι ὁ ἱερόσυλος καί οἱ περί αὐτόν ἐμπόδιον θέτουσι διά τόν φόβον τῶν ἔργων αὐτῶν. Λέγουσι δέ ὅτι νουνεχής καί ἐχέφρων ἐστί ὁ ἐρχόμενος καί οὐχ συναινεῖ αὐτούς καί ἀντ' αὐτόν ἕτερον ἰδικόν των ἀποστελῶσι. Εἰ δέ ἤθελε συμβεῖ τό τοιοῦτον ἡ πλάνη ἡ δευτέρα ἔσεται μείζουσα τῆς πρώτης. Ὅτι ἤδη συνεσέρευσαν πλεῖστα ὅσα δεινά εἰς τόν τόπον ἡμῶν. Πάντα ὅσα ἤκουσα ἐξομολογοῦμαι εἰς ὑμᾶς ἵνα πᾶς ὁ γνωρίζων ταῦτα καί φοβεῖσαι τόν Θεόν πολεμήσει αὐτούς. Εἰ δέ ἠξεύρετε δικαστήν τινά, ἔχοντα φόβον Θεοῦ καί παρρησίαν πέμψατε τοῦτον ἐνθάδε ἵνα ἐρευνήσει πάντας καί ἀποδώσει ἑκάστῳ κατά τά ἔργα αὐτοῦ. Ἵνα φεύξεται ἐκ τοῦ οἴκου ἡμῶν πάσα τυραννία καί ἀσυδοσία καί ψόγος καί ἔσονται πάντες ἐν εἰρήνῃ ὡς καί πρότερον. Ἀδερφέ ἔτι ἐσκανδάλισάσε συγχώρησόν με ὁμοίως καί διά τό κάκιστον τῆς γραφῆς μου. Ὅτι προϊόντος τοῦ γήρατος, πλήν τῶν ἄλλων καί οἱ ὀφθαλμοί μου ἠσθένησαν. Εὐχόμενος ὅπως ὁ Θεός ἡμῶν ταῖς πρεσβεῖαις τῆς Παναχράντου Δεσποίνης καί Κυρίας ἡμῶν Θεοτόκου ἱκεσίαις τῶν ὁσίων Ἁγιορειτῶν Πατέρων χαρίζει εἰς ὑμᾶς πᾶν ἀγαθόν καί ὠφελίμον.

ὁ ἐλάχιστος τῶν μοναχῶν
Καυσοκαλυβίτης

«ΦΤΟΥ, ΞΑΣΤΟΧΗΣΑ...»

● Ἕνα λογοπαίγνιο επιστολογράφου από το Λουξεμβούργο (ΑΝΤΙ, τχ. 461), η οποία κριτικάρει τη χρήση της ελληνικής γλώσσας από το δελτίο της Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, οδηγεί και την ίδια στο να «κακοποιήσει» —με τον τρόπο της— τη γλώσσα, επισημαίνει ο καθηγητής Αλ. Ι. Ζάννος:

Η ανώνυμη φίλη από το Λουξεμβούργο, που αλιεύει μαργαριτάρια στο δελτίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων *Στόχος 92*, νοιάζεται για την ορθή χρήση της γλώσσας, κι όμως, αστοχεί όταν παρασύρεται κι αυτή από τη μόδα.

Ἔτσι αρχινώντας την κριτική της για τη γλώσσα του «*Στόχου 92*» χρησιμοποιεί τη λέξη της μόδας στοχεύω, μιαν εφεύρεση μερικών που σκοπεύουν να φαίνονται πιο λαϊκοί από το λαό. Αυτός λέει έχω για στόχο, βάζω για στόχο, ή για σκοπό, σκοπεύω, σημαδεύω και ποτέ δεν αστοχεί.

Ἀλλωστε οι παλιές οι λέξεις έχουν και κάποιαν άλλην αξία που δεν έχουν οι φτιαχτές. Έχουν μια σχέση με εικόνες. Το βάζω για στόχο, το σκοπεύω, η σκόπευση φέρνουν στο μυαλό τη στάση του σώματος, κάποιο σκύψιμο κεφαλιού, το μισόκλειστο μάτι, την προσήλωση και την προσπάθεια αυτουνού που σημαδεύει να πετύχει το στόχο.

Ὅμως σήμερα φαίνεται πως το πρωτάκουστο έχει μιαν άλλη γοητεία και το ασπαζόμαστε οι κουλτουριάρηδες και λησμονούμε ό,τι για χρόνια χρησιμοποιούσε ο λαός.

Ἔτσι διαβάζουμε και στο *ΑΝΤΙ* και για στόχευση αντί για σκόπευση. Να περιμένω μήπως μετά από αυτά και στοχοβολή από το Στοχευτήριο της Καισαριανής;

Αλέξανδρος Ι. Ζάννος
Αρχιτέκτων, Ομ. Καθηγητής

ΑΝΟΙΚΤΟ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΟΜΑΔΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ
1991 - 1992

ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ

ΟΜΑΔΙΚΗ ΨΥΧΟΘΕΡΑΠΕΙΑ: Εισαγωγή στήν Ὁμοδική Ψυχοθεραπεία
ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ & ΖΕΥΓΑΡΙΩΝ: Εισαγωγή στή Δυναμική τῆς Οἰκογένειας
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ: Εισαγωγή στήν Κοινωνική Ψυχιατρική
ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ: Εισαγωγή στή Δυναμική Ψυχιατρική
ΔΙΑΓΝΩΣΤΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ: Εισαγωγή στίς Ἀξιολογήσεις

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΩΝ ΟΜΑΔΑΣ (Group Analysts)
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΘΕΡΑΠΕΥΤΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ & ΖΕΥΓΑΡΙΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΙΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΟΚΙΜΑΣΙΕΣ

ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ 151, 114 72 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ.: 644.5140 - 644.7532
Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΗ 1 & ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ ΓΩΝΙΑ, 114 72 ΑΘΗΝΑ • ΤΗΛ.: 644.7533 - 643.5980

ΜΑΙΝΟΜΕΝΗ

Ξέρετε ποιοι καλλιτέχνες συνόδευσαν τον πρωθυπουργό κ. Μητσοτάκη στη Σοβιετική Ένωση; Βέβαια ο τότε υπουργός άνευ χαρτοφυλακίου κ. Μίκης Θεοδωράκης (τώρα απέκτησε και χαρτοφυλάκιο, μόνο που είναι άδειο), η κ. Ασπασία Παπαθανασίου, ο κ. Αλέξανδρος Συμεωνίδης της Κρατικής Ορχήστρας Αθηνών, παρ' ολίγον και ο κ. Άγγελος Δεληβοριάς του Μουσείου Μπενάκη —ο οποίος όμως αρρώστησε την τελευταία στιγμή και ματαίωσε το ταξίδι του. Τα πρόσωπα αυτά επιλέχτηκαν από το γενικό γραμματέα του υπουργείου Πολιτισμού κ. Φωτέα, τέθηκαν υπ' όψιν του πρωθυπουργού και εκείνος δεν έφερε αντίρρηση. Φαίνεται ότι εκτός από το γεγονός ότι ήξεραν καλά τις πολιτικές ιδιομορφίες της χώρας στην οποία πήγαιναν, ο κ. Μητσοτάκης θα σκέφτηκε πως η χρησιμοποίηση αριστερών για να του ανοίγουν πόρτες είναι αβαντάζ για το συμφιλιωτικό ίματζ του...

Ο Ν. Βρεττάκος με τη Διδώ Σωτηρίου (πρόσφατη φωτογραφία).

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

«ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΧΤΙΔΕΣ ΣΟΥ, ΗΛΙΕ, ΘΑ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΡΕΨΩ»

«Οι μεγάλοι ποιητές είναι πάντα πολυδιάστατοι. Προσφέρουν πολλαπλές αισθήσεις κι εμπειρίες...», υποστηρίζει ο ποιητής Τίνος Πατρίκιος αναφερόμενος στον Νικηφόρο Βρεττάκο που πέθανε στις 4 Αυγούστου 1991. Κι ο Βαγγέλης Χατζηβασιλείου σκιαγραφεί την ποιητική του προσωπικότητα *(σελ. 54-56).*

ΓΡΑΦΟΥΝ:
Χ. ΚΑΛΛΙΓΑ
ΗΛ. ΚΑΝΕΛΛΗΣ
Π. ΚΟΥΝΕΝΑΚΗ
Ν. ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ
Η.Χ. ΠΑΠΑ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ
Τ. ΠΑΤΡΙΚΙΟΣ
ΙΦ. ΤΑΞΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΥΡ. ΤΡΙΣΟΝ-ΜΙΛΣΑΝΗ
ΧΡ. ΤΣΑΝΑΚΑΣ
ΑΝΤ. ΦΡΑΝΤΖΗ
Β. ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΤΕΣ

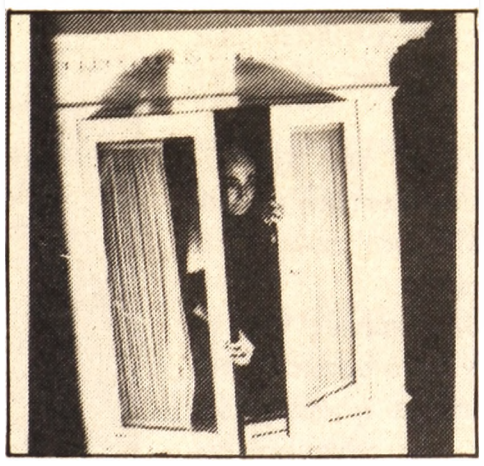

Οι Έλληνες υπερρεαλιστές στο Μπωμπούρ. Ο Καναδός μεταφραστής Ζ. Μπουσάρ εξηγεί πώς μεταγράφει την ελληνική ποίηση κι ο Νάνος Βαλαωρίτης υποστηρίζει: «Χάρη στην ποίησή μας αποκτήσαμε αυτοσυνείδηση». Γράφει η Ευρυδίκη Τρισόν - Μιλσανή.

ΣΕΛ. 57-59

ΠΕΡΙΗΓΗΤΕΣ

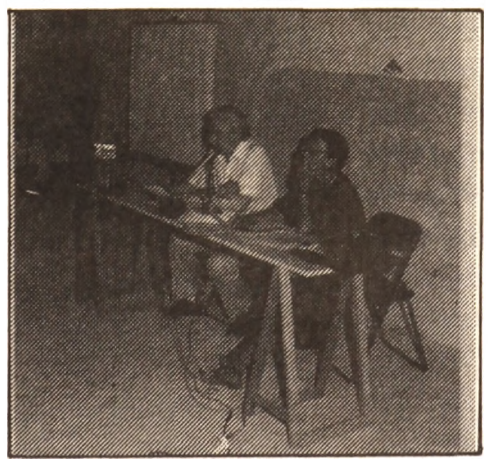

Με τη φροντίδα δύο δραστήριων αρχιτεκτόνων που ζουν στη Μονεμβασιά —της Χάρης και του Αλέξανδρου Καλλιγά— και την παρουσία του Στήβεν Ράνσιμαν διοργανώθηκε στην όμορφη λακωνική πόλη ένα συνέδριο για τους περιηγητές και τους αξιωματούχους στην Πελοπόννησο.

ΣΕΛ. 60

ΡΕΜΠΕΤΕΣ

Γιώργος Μουφλουζέλης. Ένας από τους τελευταίους ρεμπέτες. Τραγούδησε: «Η προπαραλήγουσα ποτέ δεν περισπάται όταν η λήγουσα είναι μακρά». Είχε δικούς του κανόνες και —ίσως γι' αυτό— πέθανε μόνος, τη βδομάδα που πέρασε.

ΣΕΛ. 61

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΒΡΕΤΤΑΚΟΣ

Πλάθοντας τη μορφή της ουτοπίας

του Βαγγέλη Χατζηβασιλείου

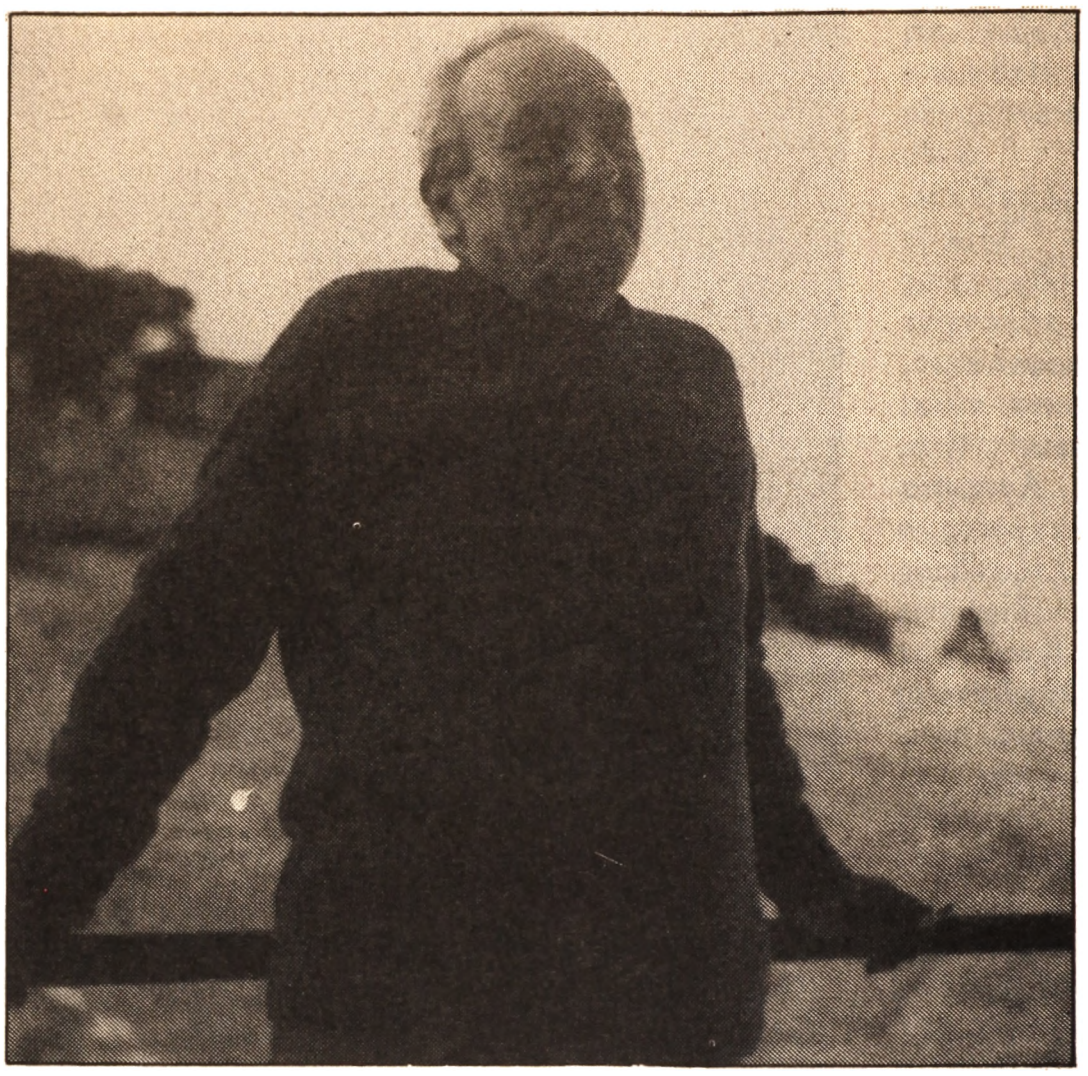

Ανέκδοτη φωτογραφία του Νικηφόρου Βρεττάκου, τραβηγμένη από την Λθηνά Κακολύρη (1982-83)

Ο Νικηφόρος Βρεττάκος ανήκει στους ποιητές-ποταμούς. Δεν το λέω με τον υπερβάλλοντα ζήλο της μεταθανάτιας αποτίμησης, αλλά με πρόθεση να ορίσω επακριβώς τους δύο πόλους που περιέκλεισαν το έργο του: το ορμητικό πνεύμα και τα ετερογενή-πολλές φορές άχρηστα-υλικά που κάθε ισχυρό ρεύμα παρασύρει στο διάβα του. Διότι η στράτευση του Βρεττάκου, όχι σε κομματικό οργανισμό ή σε στενό ιδεολογικό πλαίσιο, αλλά σε ένα ευρύτερο φυσιοκρατικό και ανθρωπολογικό όραμα, είχε αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός διττού λόγου: από τη μία πλευρά ήταν –και είναι– το τονισμένο μήνυμα σε συνδυασμό με τη ρητορική εξύμνηση ή καταγγελία· από την άλλη, οι ανοιχτές και εύπλαστες μορφές μιας αυθεντικής ουτοπίας.

Δεν εννοώ ότι ο ποιητής της «Ηρωικής Συμφωνίας» (1944), της «Οδοιπορίας» (1972) ή της «Λειτουργίας κάτω από την Ακρόπολη» (1981) άφησε κάποια από τα αισθήματά του να ψευτίσουν, ενώ επέτρεπε σε κάποια άλλα να μεταστοιχειωθούν πειστικά σε τέχνη. Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ασυνέπεια και ολιγωρία, που ουδέποτε επέδειξε ο Βρεττάκος έναντι των προγραμματικών διεκπεραιωμένων και μη σκοπών του. Εκείνο που υποστηρίζω είναι ότι η υψηλή συνείδηση αποστολής που διατρέχει απ' άκρου εις άκρον το έργο του, τροφοδοτώντας ακόμη και τις πιο προσωπικές, τις ιδιωτικές του, αν μπορώ να το πω έτσι, ώρες, προκάλεσε ορισμένες παρενέργειες. Παρενέργειες οι οποίες εντοπίζονται, επί παραδείγματι, στην υπέρμετρη ένταξη των κοινωνικών ιδεών στο μυθοπλαστικό του σύστημα ή στην προώθηση των ποιητικών ιδεών σε βάρος της σκηνοθεσίας και της έμμεσης υποβολής τους.

Αλλά θα πρέπει να είμαστε φειδωλοί στις κρίσεις μας, ιδίως όταν αφορούν τέτοια θέματα. Ο δημιουργός που προσανατολίζεται σε μια πολιτική προοπτική (με την έννοια της επιμονής του στη ριζική μεταμόρφωση του κόσμου) οφείλει να πληρώσει ένα τίμημα για την επιλογή του. Από αυτό το σημείο και πέρα το ζήτημα είναι, πρώτον, να μην το πληρώσει πανάκριβα και, δεύτερον, να αποδείξει ότι το αντίβαρό τους στην άλλη μεριά της ζυγαριάς άξιζε τη θυσία και τον κόπο.

Ιδού, λοιπόν, η περίπτωση του Βρεττάκου. Αν μετρήσουμε την ουσιαστική συμβολή του στη νεότερη ελληνική ποίηση θα βρούμε θετικό το λογαριασμό.

Θυμίζω τι έλεγα προηγουμένως για τη λατρεία της φύσης και για το ουτοπικό του σύμπαν. Ο ουμανισμός υπήρξε η κοινή τους παράμετρος: ο άνθρωπος –ως οργανική ψυχοδιανοητική οντότητα– προβάλλει στην αρμονία του φυσικού περιβάλλοντος τη βούλησή του για υπέρβαση της ιστορίας και της κατεστημένης πραγματικότητας, κατορθώνοντας μέσω της ποίησης την αισθητική του πλήρωση.

Από το 1929, που κυκλοφόρησε η πρώτη του συλλογή με τίτλο «Κάτω από σκιές και φώτα» ώς την φετινή «Συνάντηση με τη θάλασσα» ο Βρεττάκος προσπάθησε να φτιάξει «έναν ουρανό με λίγες λέξεις». Δεν έμειναν όλα τα φώτα αναμμένα στο στερεωμά του. Όσα, όμως, λάμπουν ακόμη –και δεν είναι λίγα–, διαθέτουν διάρκεια και ένταση: αρκεί να ξέρουμε τον τρόπο να τα κοιτάξουμε.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Νικηφόρος Βρεττάκος γεννήθηκε στις Κρικελές Λακωνίας το 1911. Τελείωσε το Γυμνάσιο Γυθείου και ήρθε στην Αθήνα το 1929, όπου εργάστηκε στο τότε Υπουργείο Εργασίας ως το 1945. Την ίδια εποχή άρχισε να συνεργάζεται με εφημερίδες και περιοδικά («Αλλαγή», «Καθημερινή Νέα» «Δημοκρατικός Τύπος», «Μάχη», «Ώρα», «Ελεύθερα Γράμματα») ενώ έλαβε ενεργά μέρος στην Αντίσταση. Το 1977 η Ακαδημία Αθηνών τον τίμησε για τη συλλογή του «Απογευματινό Ηλιοτρόπιο». Το 1981 έλαβε τη διεθνή διάκριση «Άσλα» της Εταιρείας Σικελικών Γραμμάτων. Το 1985 τιμήθηκε με το Αριστείο της Ακαδημίας και το 1987 αναγορεύτηκε σε ακαδημαϊκό. Αναγορεύτηκε επίσης, πρόσφατα, διδάκτορας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και προτάθηκε από την Ελλάδα για το φετινό Νόμπελ λογοτεχνίας.

«ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΧΤΙΔΕΣ ΣΟΥ, ΗΛΙΕ, ΘΑ ΣΤΙΣ ΕΠΙΣΤΡΕΨΩ»

Το ποιητικό και ανθρώπινο δίδαγμα του Νικηφόρου Βρεττάκου

του Τίτου Πατρίκιου

Οι μεγάλοι ποιητές είναι πάντα πολυδιάστατοι. Προσφέρουν πολλαπλές αισθήσεις κι εμπειρίες και προσφέρονται σε πολλαπλές προσεγγίσεις κι αναγνώσεις. Αλλά οι πληθυντικές τους διαστάσεις γίνονται ακόμα πιο σύνθετες καθώς εξακτινώνονται και συγχρονικά και διαχρονικά. Συγχρονικά, μέσα σε κάθε σημαντικό ποίημα ενός ποιητή που, όσο καιρό κι αν χρειάστηκε για να τελειώσει, κρυσταλλώνει μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή, ταυτόχρονα υπαρξιακή και ιστορική. Διαχρονικά, μέσα στο συνολικό του έργο, που καθώς καλύπτει ένα πιο εκτεταμένο χρονικό διάνυσμα, αποτυπώνει μια υπαρξιακή διαδρομή ομόδρομη κι αντίδρομη μαζί προς την ιστορική κίνηση (...).

Από την άλλη μεριά οι προσεγγίσεις και οι αναγνώσεις ενός ποιητικού έργου αποτελούν μια εξαιρετικά πολύπλοκη και αντιφατική διαδικασία ακόμα και για το λόγο ότι ο αναγνώστης δεν ακολουθεί συνήθως στην πρόσβασή του προς το έργο τον ίδιο χρονικό διασκελισμό με τον ποιητή. Και χρειάζεται όχι μόνο προσπάθεια, μια προσπάθεια βέβαια κεντρισμένη από το ίδιο το έργο και όχι έξωθεν επιβεβλημένη, αλλά και μια διπλή ωρίμανση, ωρίμανση και του αναγνώστη και του ίδιου του ποιητικού έργου –γιατί και τα ποιήματα ωριμάζουν, φουσκώνουν σαν το ψωμί από τη μαγιά που περιέχουν– για να συμβαδίσει ο υπαρξιακός και ιστορικός χρόνος του αναγνώστη με του ποιητή.

Το πρώτο έργο του Βρεττάκου που διάβασα ήταν οι *33 ημέρες*, το ποίημά του για το Δεκέμβρη, τη μάχη της Αθήνας, τον επονελασίτικο «Λόχο των Φοιτητών 'Λόρδος Βύρων'». Ένα ποίημα που συγκλόνισε τότε όλον τον κόσμο. Δηλαδή τον κόσμο που είχε ζήσει τον αγώνα της κατοχής, το μακελειό του Δεκέμβρη, το μεταδεκεμβριανό διωγμό, αλλά που δεν είχε υποκύψει, δεν δεχότανε τη συντριβή..

Έτσι για μένα ο Βρεττάκος έγινε ο ποιητής αυτού του ποιήματος. Είχα παγιωθεί σ' αυτό. Δεν γνώριζα τις προηγούμενες εννέα συλλογές του και η επαφή μου μ' αυτές πέρασε αργότερα από πολλές δυσκολίες, γιατί τις έβλεπα και τις έκρινα με το πρίσμα εκείνου του ποιήματος, σαν κάτι το διαφορετικό, το ξένο, το σχεδόν εχθρικό προς τη βιωματική και χρονική στιγμή που εξέφρασαν οι *33 ημέρες* και όχι σαν αυτόνομες διαδοχικές εκφράσεις που, δυνητικά, οδηγούσαν προς αυτό. Ανάλογα δυσκολεύτηκε και η επαφή μου με τις μεταγενέστερες συλλογές.

Κι ακόμα περισσότερο είχε παγιωθεί σε μια και μόνη διάσταση εκείνου του ποιήματος. Την αποκλειστικά ηρωική και βραχυπρόθεσμα αισιόδοξη. Δεν είχα αντιληφθεί μιαν άλλη διάσταση, τραγική, που λειτουργούσε στο βάθος.

Σήμερα καταλαβαίνω τη σημασία αυτών των στίχων από το ποίημα «Δεύτερο ελεγείο» της συλλογής *Παραμυθένια πολιτεία* που εκδόθηκε το 1947.

...Σκοτείνιασεν ο αιώνας μας, χιονίζει
σε όλο μου το αίμα με πυκνές νυφάδες κι
είμαι ώς μέσα γυμνός...

Στίχοι που άλλωστε συνεχίζουν και προεκτείνουν αυτούς τους δύο καταληκτικούς στίχους του ποιήματος «Πεπρωμένο» της συλλογής *Το μεσουράνημα της φωτιάς* που εκδόθηκε το 1940, όταν πια ο Β' παγκόσμιος πόλεμος είχε αρχίσει.

Βρέχει στην ψυχή μου έναν αιώνα
βουερό, μακρύ και σκοτεινό!

Σήμερα, που ο αιώνας πλησιάζει στο τέλος του, μπορεί για πολλούς αυτό να φαίνεται σαν κάτι το αυτονόητο. Αλλά πόσοι ήταν οι φιλόσοφοι, οι κοινωνιολόγοι, οι στοχαστές, που το είχαν τότε προοιωνιστεί, και μάλιστα μ' αυτή τη διαύγεια, την ένταση, την πυκνότητα;

• Το κείμενο του Τίτου Πατρίκιου που σε συμπτυγμένη μορφή παρουσιάζει σήμερα το ΑΝΤΙ εκφωνήθηκε στις 5-12-1979, σε εκδήλωση στον εκδοτικό οίκο «Θεμέλιο» για τα 50 χρόνια (τότε) ποιητικής προσφοράς του Νικηφόρου Βρεττάκου. Δημοσιεύεται για πρώτη φορά.

Βέβαια οι ρηχές, οι ανόητες και, γιατί όχι, το είδος δεν σπανίζει, οι κακόπιστες ερμηνείες, θα μπορούσαν να πουν ότι με τους στίχους του '47 ο Βρεττάκος και μέσα στις δύσκολες συνθήκες της εποχής, ανασυνδέεται με την απαισιοδοξία των νεανικών του ποιημάτων. Κι εδώ θα χρειαζότανε ν' αντιμετωπίσουμε γι' άλλη μια φορά ένα μύθο, ανθεκτικό και μακρόβιο όπως όλοι οι μύθοι: το μύθο περί ευδαιμονικής και μακάριας αισιοδοξίας της νεότητας. Το μύθο που θέλει τους νέους σαν προπλάσματα αφίσας ή καταστήματος νεωτερισμού ν' ατενίζουν με χαζοχαρούμενο χαμόγελο το μέλλον με τα μπράτσα όρθια κι άκαμπτα σαν από αγκύλωση. Όσο κι αν το 'χουν πει πολλοί και πολλές φορές, χρειάζεται φαίνεται να ξαναλέγεται: η νεότητα είναι η πιο δύσκολη, η πιο οδυνηρή, η πιο δραματική φάση στη ζωή του ανθρώπου. Γι' αυτό και τα πιο μελαγχολικά ποιήματα, τα πιο μελαγχολικά έργα, γράφονται συνήθως στα νεανικά χρόνια (παρεμβατικά αναφέρω ότι ο Γκαίτε έγραψε το *Βέρθερο* 25 χρονών). Και μαζί είναι η φάση της ριζικής άρνησης, της εξέγερσης προς κάθε κατεύθυνση. Χωρίς αυτή την αρνητικότητα, που ακόμα κι όταν επικαλείται το θάνατο το κάνει σε αντίθεση προς έναν επιβεβλημένο τρόπο ζωής, η οποιαδήποτε κατάφαση στη ζωή αποτελεί ανυποψίαστη αποδοχή μιας ευθύγραμμης και επίπεδης ζήσης και όχι ανάληψη ενός αντιφατικού και βασανισμένου αγώνα για την αλλαγή της ίδιας της ζωής, όπως έλεγε ο Ρεμπώ.

Απ' αυτή την άποψη, ένα καίριο ποίημα του Βρεττάκου, που το έγραψε στα είκοσι χρόνια του περίπου, είναι η «Περιφρόνηση».

Και τις αχτίδες του, ήλιε, θα στις
επιστρέψω.
Στου σύμπαντος τον οργασμό θα ζεσταθώ,
θα 'χω ξοφλήσει πια στη γη κάθε μισθό—
και τις αχτίδες σου θα σου τις επιστρέψω.

Τίποτε λογαριάζω πως δεν σου χρωστώ.
Μέσα στον τάφο μου το σώμα
θ' αντιστρέψω—
και τις αχτίδ σου θα σου τις επιστρέψω,
στη σκληρή πλάκα μου διαθλώντας σου το
φως.

Ακόμα και τον ήλιο, που σαν αίσθηση και σα σύμβολο παίζει βασικό ρόλο στην ποίησή του, ο Βρεττάκος χρειάστηκε προηγουμένως να τον αρνηθεί και να τον περιφρονήσει. Και πάντως όσα κι αν προσφέρει ο ήλιος «θα 'ναι ακριβά πληρωμένος» όπως λέει στο ποίημά του *Ένας στρατιώτης μουρμουρίζει στο αλβανικό μέτωπο* (...).

Το 1949, αν θυμάμαι καλά, εκδόθηκε το βιβλίο του «Δύο άνθρωποι μιλούν για την ειρήνη του κόσμου». Στο βιβλίο εκείνο ο Βρεττάκος έκανε κάτι για πρώτη φορά στην ελληνική Αριστερά: παρουσίαζε την ΕΣΣΔ και τις ΗΠΑ, να ευθύνονται εξίσου για την εξασφάλιση της ειρήνης, άρα και για το ενδεχόμενο του πολέμου. Αυτό αμέσως θεωρήθηκε ιεροσυλία, απ' όλους, φυσικά κι από μένα. Κι άρχισε να διαδίδεται και να γίνεται δεκτή η άποψη πως ο Βρεττάκος είναι ένας λυρικός αλλά απολιτικός ποιητής ή, ακόμα χειρότερα, ένας ποιητής που μέσα στις δυσκολίες του αρχόμενου εμφύλιου πολέμου εγκατέλειψε την αγωνιστική στάση.

Κι αυτά σε μια εποχή που ο Βρεττάκος είχε την ευθύνη της έκδοσης των «Ελεύθερων Γραμμάτων». Και οι άνθρωποι που είχαν αναλάβει αυτή την ευθύνη τα χρόνια εκείνα —όπως επίσης ο Τάσος Βουρνάς, ο Στρατής Δούκας, ο Γιάννης Αγγέλου— έξω από το μόχθο που έπρεπε να καταβάλουν, έξω από την προσφορά της δουλειάς τους, του χρόνου τους, του μυαλού τους, της υγείας τους, έπρεπε να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν κάθε στιγμή την εξορία ή το στρατοδικείο.

Αυτό πρέπει να τον πίκρανε αφάνταστα. Ύστερα από χρόνια που τον γνώρισα δεν τον άκουσα ποτέ να μιλάει γι' αυτά τα περιστατικά, ακόμα κι όταν με άλλους φίλους σπρώχναμε προς τα κει την κουβέντα. Όμως η αλήθεια και μαζί το τραύμα και η αντίδραση του ποιητή, το ανθρώπινο και αγωνιστικό του ήθος, μου αποκαλύφθηκαν από ένα ποίημά του, «Το νύχτωμα ενός αετού», από τη συλλογή *Τα θολά ποτάμια*. Το βιβλίο αυτό, μαζί τον *Ταΰγετο και τη σιωπή*, μου τα έδωσε κρυφά στη Μακρόνησο το 1952, όταν ήμουν απομονωμένος, ο στρατιώτης τότε και αργότερα ποιητής Ιάσων Ιωαννίδης, που θα του χρωστάω πάντα χάρη γι' αυτό. Γιατί αν η ποίηση βοηθάει τον άνθρωπο, εμένα η ποίηση του Βρεττάκου και ιδιαίτερα αυτό το ποίημα, με βοήθησε να αντιμετωπίσω την απομόνωση (...).

Όταν γνώρισα το Βρεττάκο, και τον έβλεπα στο παμπάλαιο σπίτι της οδού Καραΐσκου 106 στον Πειραιά, όπου συγκατοικούσε με τη Βάσω και το Γιώργο Κατράκη, ή στο σκοτεινό γραφειάκι της Ένωσης Εκτελωνιστών Πειραιά, στην οδό Κολοκοτρώνη, όπου είχε βρει μια πενιχρή δουλειά, τη μοναδική δουλειά που μπορούσε να βρει μέσα στο καθεστώς του διωγμού, έκλεβε από το λιγοστό χρόνο που του απέμενε, έκλεβε από την ίδια την ποίηση, αυτός ο «απολιτικός» για να προσφέρει στον αγώνα της Αριστεράς. Κι όταν εκλέχτηκε δημοτικός σύμβουλος Πειραιά αφοσιώθηκε τελείως στην προσπάθεια να αναπτύξει την πνευματική κίνηση στην πόλη που κατοικούσε. Ο ίδιος δεν το έχει πει ποτέ. Αλλά μπορώ να το πω εγώ, επαναλαμβάνοντας ένα δικό του στίχο:

σκεφτείτε για λίγο πόσο μου στοίχισε.

Όμως από την άλλη μεριά, όλες αυτές, και οι επιβεβλημένες από τα πράγματα και οι θεληματικά επιλεγμένες δυσκολίες, μου φαίνονταν σαν ένα προσωρινό κι αναγκαίο «κρέμασμα των φτερών» που θα τον έκαναν πάλι να πετάξει και ψηλότερα.

Γι' αυτό το ποιητικό και ανθρώπινο μάθημα του Νικηφόρου Βρεττάκου θα του χρωστώ πάντα ευγνωμοσύνη. □

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ

Ποιητικές συλλογές: «Κάτω από σκιές και φώτα» (1929), «Κατεβαίνοντας στη σιγή των αιώνων» (1933). «Οι γκριμάτσες του ανθρώπου» (1935), «Ο πόλεμος» (σε ελεύθερο στίχο, 1935), «Η επιστολή του Κύκνου» (1937), «Το ταξίδι του Αρχαγγέλου» (1938), «Μαργαρίτα. Εικόνες από το ηλιοβασίλεμα» (1939), «Το μεσουράνημα της φωτιάς» (1940), «Οι γκριμάτσες του ανθρώπου» (1940), «Ηρωική Συμφωνία» (1944), «Λόγος ενός ληστή στη διάσκεψη του Πότσδαμ» (1945), «33 ημέρες» (1945), «Η παραμυθένια Πολιτεία» (1947), «Το βιβλίο της Μαργαρίτας» (1949), «Ο Ταΰγετος και η σιωπή» (1949), «Τα θολά ποτάμια» (1950), «Πλούμιτσα» (1951), «Έξοδος με το άλογο» (1952), «Στον Ρόμπερτ Οπενχάιμερ» (1954), «Ο χρόνος και το Ποτάμι» (1957). «Η μητέρα μου στην Εκκλησία» (1957), «Βασιλική όρυς» (1958), «Το βάθος του Κόσμου» (1961), «Αυτοβιογραφία» (1961), «Οδοιπορία» (τρεις τόμοι, 1972), «Ωδή στον ήλιο» (1971), «Διαμαρτυρία» (1974), «Το ποτάμι Μπυές και τα εφτά ελεγεία» (1975), «Απογευματινό Ηλιοτρόπιο» (1976), «Λειτουργία κάτω από την Ακρόπολη» (1981), «Εκκρεμής βωρεά» (1986), «Συνάντηση με τη θάλασσα» (1991).

Πεζά: «Το γυμνό παιδί» (νουβέλα 1939), «Το αγρίμι και η καταιγίδα» (1945), «Δύο άνθρωποι μιλούν για την ειρήνη του κόσμου» (1949), «Ο ένας από τους δύο κόσμους» (εντυπώσεις από τη Σοβιετική Ρωσία, 1958), «Οδύνη» (1969), «Μπροστά στο ίδιο ποτάμι» (1972).

Μελέτες: «Νίκος Καζαντζάκης· η αγωνία του και το έργο του» (1959).

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΥΠΕΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ* ΣΤΟ ΠΑΡΙΣΙ

Το γνήσιο ποιητικό πέταγμα

● *ΚΑΙ ΟΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΤΟΥ ΝΑΝΟΥ ΒΑΛΑΩΡΙΤΗ*

της Ευριδίκης Τρισόν-Μιλσανή

Από τις 25 Ιουνίου και μέχρι τις 25 Σεπτεμβρίου διεξάγεται στο μεγάλο φουαγιέ του Κέντρου *G. Pompidou* (στο γνωστό μας Μπωμπούρ) μια σημαντική έκθεση αφιερωμένη στους Έλληνες υπερρεαλιστές.

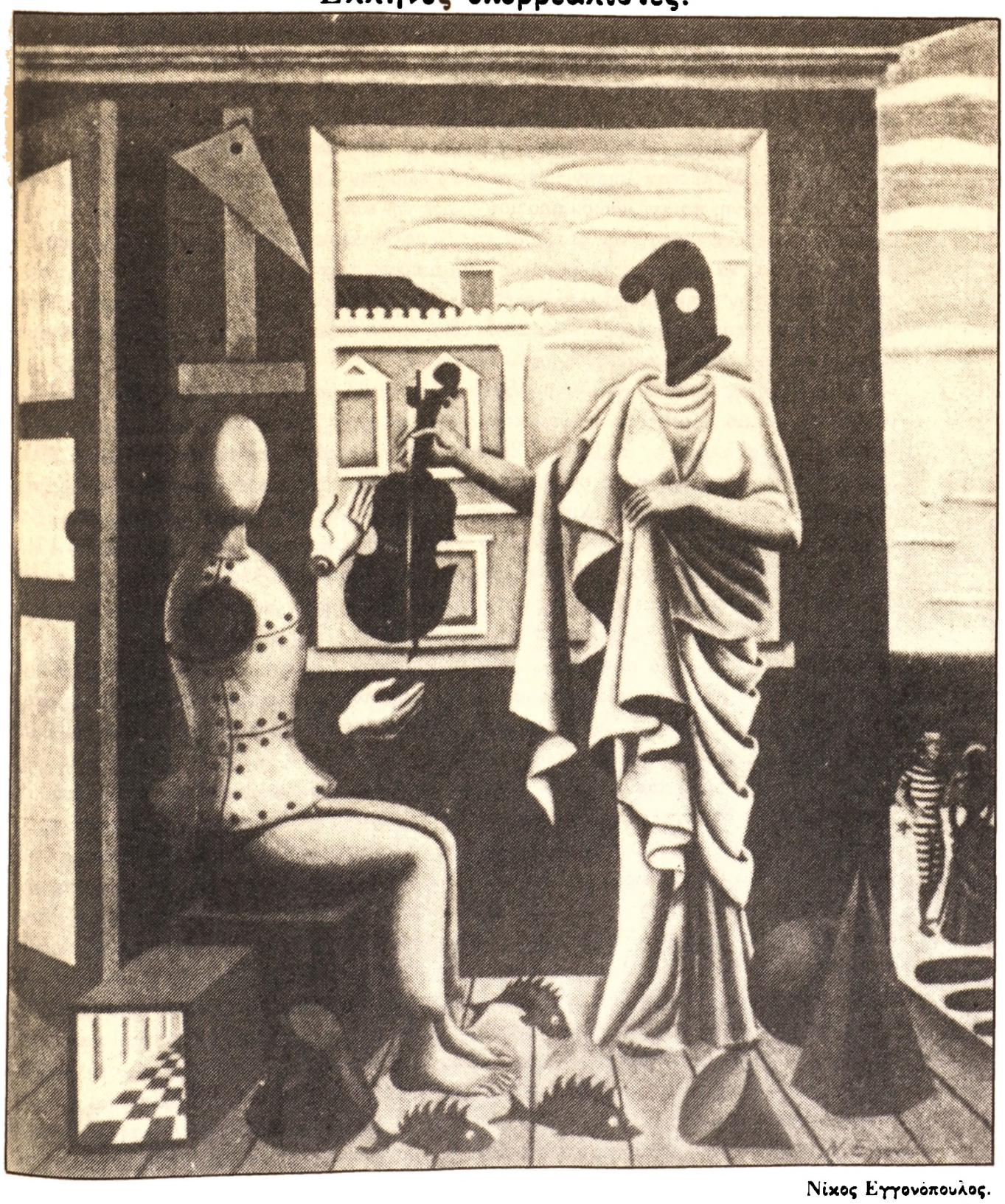

Νίκος Εγγονόπουλος.

Οι εκδηλώσεις αυτές επιτεύχθηκαν χάρη στην πρωτοβουλία και την ενεργό κινητοποίηση του Ελληνικού Πολιτιστικού Κέντρου Παρισίων σε συνεργασία με την *Revue Parlee* του Μπωμπούρ, τμήμα αφιερωμένο στην λογοτεχνία. Τούτη τη φορά αφορμή ήταν η μεγάλη έκθεση *André Breton* που διεξάγεται στον πέμπτο όροφο του Κέντρου και διαγράφει την πορεία του μεγάλου θεωρητικού του σουρεαλισμού τόσο στη λογοτεχνία όσο και στη σχέση του με τους ζωγράφους. Παράλληλα με αυτό το κεντρικό γεγονός, έγιναν διάφορα αφιερώματα στα σουρεαλιστικά κινήματα της περιφέρειας εκ των οποίων το σημαντικότερο ήταν της Ελλάδας.

Πρωτεργάτης των εκδηλώσεων ήταν ο *Νάνος Βαλαωρίτης*, σουρεαλιστής ποιητής ο ίδιος, συγγραφέας και καθηγητής συγκριτικής φιλολογίας στο Σαν Φρανσίσκο. Χάρη στις γνώσεις, στις προσωπικές εμπειρίες στις κατασταλαγμένες ιδέες και στο ταλέντο του ως ανιματέρ, ειπώθηκαν ενδιαφέροντα πράγματα και αποφεύχθηκαν συνήθεις κακοτοπιές και η ανία που χαρακτηρίζει καμιά φορά τέτοιες παρουσιάσεις. Βέβαια αν μπορέσαμε να παρουσιάσουμε τους Έλληνες σουρεαλιστές στο Μπωμπούρ ήταν χάρη στις εξαιρετικές μεταφράσεις των ποιημάτων από τον *Jacques Bouchard*. Βοήθησαν επίσης και τα φιλμ του Γιάννη Σμαραγδή για τον Εγγονόπουλο και τον Εμπειρίκο που πραγματοποιήθηκαν στην Ελλάδα για την τηλεόραση στη σειρά *«Και η πόλις ελάλησεν»*.

Ενδιαφέρον ήταν και το φιλμ του Δημ . Μαυρίκιου για τον *Giorgio De Chirico*. Χάρη στη συνεχή επιστροφή εικόνων του ελληνικού περιβάλλοντος που πλαισίωνε τη νεανική ηλικία του μεγάλου μεταφυσικού ζωγράφου, διεκδικούνται η ελληνικότητά του και οι ρίζες τις έμπνευσής του. Άλλα σημαντικά φιλμ ήταν ένα αφιερωμένο στο ζωγράφο Μάγιο καθώς και τρία αριστουργήματα μικρού μήκους του Άδωνι Κύρου.

Η έκθεση των σουρεαλιστών βρίσκεται

*Υπάρχει συχνά κάποια σύγχυση ανάμεσα στους όρους «σουρεαλισμός» και «υπερρεαλισμός». Προσωπικά προτιμούμε το «σουρεαλισμός» ως αναφορά στο γαλλικό κίνημα, όρος που ξεχωρίζει απόλυτα από το «φωτογραφικό υπερρεαλισμό» των χρόνων του '70. Ωστόσο, μεταχειριζόμαστε επίσης τον δεύτερο όρο εφόσον έτσι τον μετέφρασε η γενιά του '30.

γύρω από ένα κατατοπιστικό ιστορικό βιντεόραμα. Συμπεριλαμβάνει βιβλία, εκδόσεις, φωτογραφίες, χειρόγραφα, πίνακες, πορτραίτα, σχέδια των σημαντικότερων καλλιτεχνών και ποιητών του ελληνικού κινήματος: Εμπειρίκος, Εγγονόπουλος, Ελύτης, Κάλας, Γκάτσος, Σαχτούρης, Καχναβάτος, Βαλαωρίτης, Ζιζέλ Πράσσινος και Μάγιο.

Φυσικά οι πιο εύγλωττες παρουσίες είναι οι εικόνες. Και ειδικότερα κάποιοι από τους πίνακες του Εγγονόπουλου που, έστω κι αν βρίσκονται στο υπόγειο και όχι στον πέμπτο όροφο όπου τιμώνται οι άλλοι διεθνείς εκπρόσωποι του σουρεαλισμού, ωστόσο ο παραλληλισμός γίνεται αυτόματα και αποδίδεται δικαιοσύνη σ' αυτή την τόσο προσωπική και ολοκληρωμένη δημιουργία. Γιατί ο Εγγονόπουλος, παρ' όλο που εκ πρώτης όψεως έχει αναφορές στο έργο του *De Chirigo* —ποιος άλλωστε σουρρεαλιστής δεν έχει;—, αναδεικνύεται χάρη στην πρωτοτυπία του, την ένταση του οράματος και την καθαρά ζωγραφική του ποιότητα, ως ένας από τους πιο σημαντικούς διεθνείς σουρεαλιστές ζωγράφους.

Η τέχνη του Εγγονόπουλου είναι ανθρωποκεντρική. Μεταχειρίζεται τα αδρείκελα που έβαλε στη μόδα το κίνημα αλλά η χρήση τους έχει τελείως διαφορετικό χαρακτήρα: γυναικείες και αντρικές παρουσίες εξαιρετικού αισθησιασμού, φόρμες εκρηκτικές, σάρκες γλυπτικές και σκληρές κυματίζουν ηδονικά στο χώρο ενός πίνακα που είναι το θέατρο κάθε είδους φαντασίωσης. Σε σκηνές εσωτερικού, μορφές βγαλμένες από ένα ιστορικό παραλήρημα, όπου συγχωνεύονται όλες οι εποχές, τοποθετούνται η μια απέναντι στην άλλη, αντιμετωπίζονται και συνδιαλέγονται. Αντικείμενα δονούνται από έναν μυστηριώδη συμβολισμό. Το χρώμα, τόσο δύσκολο στους Έλληνες, έχει στον Εγγονόπουλο πληρότητα και τόλμη. Εντυπωσιάζουν τα ελληνικά στοιχεία αυτής της δημιουργίας: δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η ζωγραφική αυτή γεννήθηκε με το ξύπνημα της ελληνικής ταυτότητας στην τέχνη.

Οι αναφορές στη βυζαντινή εικόνα, το μικρό φορμά, η μετωπιαία διάταξη των προσώπων, ο εμβληματικός τους χαρακτήρας, οι παλιές τεχνικές συμβάλλουν στην οργάνωση μιας εικόνας που την διέπουν κλασικισμός, τάξη και σκέψη καθαρά ελληνική. Το «ανησυχαστικά παράξενο» που επιδιώκουν οι σουρεαλιστές βρίσκει εδώ και ένα είδος φυσικότητας ζεστής και ηδονιστικής, εμπεριέχει την ένταση και την εσωτερικότητα που θρέφουν το γνήσιο ποιητικό πέταγμα.

Ο Νάνος Βαλαωρίτης και ο ελληνικός υπερρεαλισμός

Συναντήσαμε το Νάνο Βαλαωρίτη, ο οποίος απάντησε σε μερικές ερωτήσεις μας σχετικά με τον ελληνικό υπερρεαλισμό. Τα κυριότερα σημεία των απόψεών του είναι τα εξής:

● *Πολλοί από τους νεότερους θεωρούν πως δεν υπάρχει υπερρεαλισμός στην Ελλάδα γιατί δεν υπήρξε ένα γκρουπ οργανωμένο με περιοδικό, μανιφέστο και πειθαρχημένες ενέργειες. Αλλά τα κριτήρια αυτά δεν υπάρχουν πουθενά αλλού έξω από τη Γαλλία. Ο υπερρεαλισμός είναι επίσης και θέμα προσωπικής έκφρασης. Οι Έλληνες υπερρεαλιστές δεν ανταποκρίνονται στα τυπικά κριτήρια. Πρόκειται για μια ομάδα φίλων. Αλλά όσον αφορά την προσωπική έκφραση, είναι στην Ελλάδα πιο σημαντική από οποιαδήποτε άλλη σε όλο τον κόσμο. Υπάρχει και θεωρητικό υπόβαθρο με τον Ελύτη τους χρόνους του '30 και του '40. Αργότερα, με το περιοδικό «Πάλι» (1963-1967), συμπληρώσαμε με άρθρα, συζητήσεις και μεταφράσεις. Ίσως βέβαια δεν θα μπορούσαμε να το χαρακτηρίσουμε καθαρόαιμο το υπερρεαλιστικό μας κίνημα. Περιοδικό αποκλειστικά υπερρεαλιστικό θα ήταν για μας*

ΖΑΚ ΜΠΟΥΣΑΡ: «*Η ΜΕΤΑΦΡΑ*

● Επί τη ευκαιρία των εκδηλώσεων του *Baubourg Jacques Bouchard* ο οποίος είναι ένας από τους πιο εμπνευσμένους μεταφραστές ελληνικής ποίησης.

Ο *Jacques Bouchard* που ζει μόνιμα και εργάζεται στον Καναδά, μας είπε:

Δώδεκα χρόνων ήθελα να γίνω αρχαιοελληνιστής. Άρχισα διαβάζοντας την «Καθημερινή» εφόσον συνειδητοποίησα πως επρόκειτο για μια γλώσσα που ακόμη μιλιέται. Πίστεψα δηλαδή πως για να κατέχει κανείς τα αρχαία έπρεπε να ξέρει και τα νέα ελληνικά. Έκανα λοιπόν κλασικές σπουδές. Ύστερα πήγα με υποτροφία στην Ελλάδα σκοπεύοντας να κάνω μια διατριβή για τον Καβάφη. Το θέμα στους χρόνους του '60 φάνηκε σκανδαλώδες και χρειάστηκε να το αλλάξω. Μελέτησα λοιπόν το έργο του Γεωργίου Τερτσέτη, φίλου του Σολωμού και του Κολοκοτρώνη, ποιητή αθώου που μου έδωσε την ευκαιρία να μάθω την παλιά δημοτική.

Μια μέρα έπεσα πάνω στην «*Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*» του Δημαρά. Αμέσως φρόντισα να τον γνωρίσω κι αυτός έγινε ο πραγματικός μου δάσκαλος τα πέντε χρόνια της διαμονής μου στην Ελλάδα. Η μελέτη του Τερτσέτη καθώς και η όλη μου εμπειρία της Ελλάδας μου αποκάλυψε πως και τα μικρά έθνη έχουν δικαίωμα ζωής. Έτσι, φεύγοντας από την Ελλάδα, από Καναδός έγινα Κεμπεκιανός.

Επιστρέφοντας στο Μόντρεαλ, συνέβαλα ώστε να δημιουργηθεί η έδρα νέων ελληνικών στο πανεπιστήμιο. Πρέπει να σκεφτεί κανείς πως και μόνο στο Μόντρεαλ υπάρχουν 70.000 Έλληνες ενώ σ' ολόκληρη τη Γαλλία 20.000. Από τότε κάνω επιστημονική δουλειά. Θεωρούμαι ειδικός στον ελληνικό διαφωτισμό 1700-1730. Ίδρυσα έναν όμιλο μελέτης νεοελληνικών για να εκδώσουμε τα άπαντα του Νικόλαου Μαυροκορδάτου 1680-1730. Έτσι εκδόθηκε το πρώτο ελληνικό μυθιστόρημα «*Φιλοθέου Πάρεργα*» που γράφτηκε το 1716-1720, την ίδια δηλαδή εποχή με τα «*Περσικά Γράμματα*» του Μοντεσκιέ. Χρειάστηκε να μπω στο γλωσσικό κλίμα εκείνης της εποχής, και η μετάφραση αυτού του κειμένου με έκανε να μάθω παράλληλα με τα ελληνικά και τα γαλλικά.

Αρχισα συγχρόνως να μεταφράζω τους ποιητές των χρόνων του '70: Πούλιο, Κοντό, Παπαγεωργίου. Κάναμε δύο αφιερώματα ελληνικής ποίησης σε περιοδικά. Ο ίδιος έγραφα ποιήματα μέχρι 20 χρονών. Συμβαίνει με την ποίηση ό,τι και με το ποδήλατο ή το κολύμπι. Όταν έχεις μάθει μια φορά τα ξέρεις για πάντα.

Στη μετάφραση μου πάει η ποίηση. Έχει σχέση πολύ πιο ουσιαστική με τα βιώματα. Τα προσωπικά μου βιώματα ήταν τέτοια που όταν συνάντησα τον Εμπειρίκο είπα ότι ήταν ο άνθρωπός μου. Στην ζωή μου μέχρι τότε υπήρχε μια αντίφαση. Ζούσα σουρεαλιστικά κι έγραφα επιστημονικά. Ο Εμπειρίκος μου έδωσε τη λύση. Μετά τα σαράντα μου χρόνια τον έβαλα στο πρόγραμμα: ήταν για μένα ο δρόμος μου της Δαμασκού: «*Άστραψε φως και γνώρισε ο νιός τον εαυτό του*». Από τότε άρχισα να τον μεταφράζω, μου έγινε ένα μεγάλο πάθος. Είναι μια ποίηση που ταυτίζεται με την αντίληψή μου της ζωής. Είμαι παγάνος και όχι ειδωλολάτρης: αυτή η λέξη έχει αρνητικό χαρακτήρα γιατί την έφτιαξαν οι χριστιανοί.

Μεταφράζω μόνο από ελληνικά. Υπάρχει δυσκολία αλλά πρέπει να σκεφτεί κανείς πως δεν είμαι Γάλλος. Η ποίηση στο Κεμπέκ βρίσκεται σε άνθηση. Στο Κεμπέκ έχουν κρατήσει μια σχέση με τη γαλλική γλώσσα πιο ενστικτώδη. Η ελληνική γλώσσα βρίσκεται στο στάδιο που βρισκότανε η γαλλική στην Αναγέννηση. Υπάρχει δηλαδή ακόμη ένας αναβρασμός σχετικά με το λεξιλόγιο και τις μορφές μέσα στη διαχρονικότητά τους. Μπορείς να πεις πως

μια υπερβολική πολυτέλεια. Δεν θα ήταν δυνατό να τροφοδοτηθεί. Οι μικρές χώρες σαν την Ελλάδα έχουν συγκεραστική κουλτούρα. Πού και πού υπάρχουν μερικά άτομα πιο φανατικά.

● Στην Ελλάδα ο υπερρεαλισμός έχει σχέση με το φολκλόρ που είναι κι ο κρίκος με τον αρχαίο κόσμο. Είναι ενδιαφέρον το πώς βλέπει ο λαός την αρχαιότητα. Το Βυζάντιο δεν είναι ελληνικό. Είναι ελληνόγλωσσο και αντιπροσωπεύει μια κατοχή.

● Ο Έλληνας δεν σκέπτεται στη γλώσσα του. Δεν έχουμε σκέψη. Η παράδοσή μας δεν είναι συνεκτική, όπως όλων των άλλων λαών που προέρχεται από μια πηγή. Εμείς δεν γεφυρώσαμε ποτέ το χάσμα των δύο γλωσσών. Αυτό εμπόδισε την ανάπτυξη της σκέψης. Η ασάφεια στη γλώσσα εμποδίζει τη σκέψη. Το στοιχείο αυτό ωστόσο δεν εμπόδισε την ποίηση. Γι' αυτό είχε επιτυχία ο υπερρεαλισμός στην Ελλάδα. Γιατί απευθύνεται στο υποσυνείδητο που ήταν πριν θαμμένο και χαντακωμένο. Ο υπερρεαλισμός είπε: Γράψτε χωρίς να σκέπτεστε. Και ξαφνικά άνοιξαν οι πόρτες. Ο Ελύτης, 23 ετών, γράφει σε μια λυρική γλώσσα άσχετη με το πρόβλημα της γλώσσας. Ήταν κάτι που το περίμενε η κουλτούρα μας. Ο δημοτικισμός γρήγορα δογματικός μετά τον Αριστοτέλη Βαλαωρίτη έγινε σχολή, γλώσσα τεχνητή, φτιαχτή. Οι υπερρεαλιστές επεμβαίνουν και ρίχνουν το βάρος λίγο στην καθαρεύουσα, γίνονται ζυμώσεις, απελευθερώνεται το υποσυνείδητο. Υπάρχει η δημοτική του Ελύτη και του Γκάτσου αλλά όλα αναμειγνύονται, η γλώσσα γίνεται ένα αμάλγαμα.

Έγινε λοιπόν μια έκρηξη με τον υπερρεαλισμό μέσω της ποίησης η οποία ενσωματώνει τη μεταφυσική που κληρονομήσαμε από τους αρχαίους. Είμαστε μια ανοργάνωτη κοινωνία, δεν δημιουργούμε σκέψη αλλά η γλώσσα έχει εκ φύσεως μέσα της μια μεταφυσική. Το δημοτικό τραγούδι έχει μέσα του έννοιες προσωκρατικές, δεν γίνεται διαχωρισμός ανάμεσα στο πνεύμα και στην ύλη. Σε όλα τα φολκλόρ υπάρχει μια τέτοια σύγκλιση αλλά σε μας ακόμη πιο έντονα. Έχω την εντύπωση πως οι υπερρεαλιστές, όπως πριν ο Σολωμός, ο Κάλβος, βγάζουν εκφράσεις μεταφυσικές.

● Στην Ελλάδα υπάρχει ένα κενό. Γιατί; Είμαστε μια περιθωριακή κουλτούρα που μιμείται ό,τι γίνεται αλλού. Δεν έχουμε ταυτότητα. Υπάρχει η αίσθηση του άδειου. Γι' αυτό ο Έλληνας συχνά βρίσκει την πληρότητα σε άλλες χώρες. Υπάρχει ισορροπία στην αλχημεία της εξορίας.

● Γράφω κυρίως στα ελληνικά γιατί οι άλλες γλώσσες είναι πολύ δουλεμένες. Στα ελληνικά είναι μεγαλύτερη η πρόκληση. Τα ελληνικά είναι πιο δύσκολα και πιο ικανοποιητικά.

● Στην Ελλάδα παραμελούμε τον εαυτό μας. Πρόκειται για μια πορεία θανάτου. Αυτοκαταστροφής. Είμαστε δημιουργοί αλλά κυριαρχεί τεμπελιά, ατημελησία και εγκατάλειψη. Λαοί όπως οι Γάλλοι έχουν παράδοση και φροντίζουν τα προϊόντα τους. Εδώ οι νέοι γράφουν μια ατημέλητη γλώσσα, δεν καλλιεργούν το στυλ, την έκφραση, δεν επιδιώκουν να φθάσουν σε μια προσωπική έκφραση. Γι' αυτό και εκείνοι που τη φροντίζουν γίνονται καταπιεστικοί. Κι έτσι στο χώρο της Ελλάδας επικρατεί κατά καιρούς καβαφολογία, σεφερολογία και δουλικότητα. Πρέπει να δουλεύουμε τη γλώσσα. Αμφισβητείται το ότι είμαστε Έλληνες. Η Ευρώπη είδε με περιφρόνηση τους Βυζαντινούς λογίους. Μας αντιμετωπίζουν με εχθρότητα, πήραν τα βιβλία μας, της αρχαίας Ελλάδας... Η ιστορία μας έχει χάσματα. Είναι γεγονός πως χάρη στο υποσυνείδητο των υπερρεαλιστών, χάρη στην ποίησή μας αποκτήσαμε περισσότερη αυτοσυνείδηση. □

ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΕΙΝΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ»

ξέρεις γαλλικά, αλλά ξέρεις «ελληνικά τινά». Η δομή της ελληνικής γλώσσας είναι κάτι που επιτρέπει τεράστιο πλούτο λέξεων.

Η γαλλική γλώσσα είναι σκληρή γλώσσα, κατασταλαγμένη, δουλεμένη, αλλά λίγη. Ο Ρακίνας μεταχειρίζεται ένα λεξιλόγιο 15.000 λέξεων. Το Κεμπέκ εγκαταλείφθηκε από τους Γάλλους το 1960, όταν η γλώσσα ήταν εν τω γίγνεσθαι. Βρισκόταν δηλαδή ακόμη στο διαφωτισμό. Επί χρόνια ο πολιτισμός μας βασιζόταν στη λαϊκή παράδοση. Λόγω της παιδείας μου διάβασα πολύ. Για να βρεις τις ρίζες σου πρέπει να είσαι πολύ λόγιος. Το θαύμα της ελληνικής γλώσσας είναι πως και ο κοινός Έλληνας έχει μεγαλύτερη αίσθηση των ριζών της ελληνικής γλώσσας, πράγμα που του επιτρέπει να φτιάχνει συνεχώς νεολογισμούς της στιγμής.

Όταν χρησιμοποιείς τις λέξεις πρέπει να ξέρεις την πρωταρχική σημασία τους. Όταν ο Εμπειρίκος λέει «λευκά πουλιά» εγώ λέω *oiseaux candides*.

Δεν ξεχνάω ποτέ τη μουσική των λέξεων. Δεν δίνω προτεραιότητα στο νόημα. Ο νους πρέπει να συμβαδίζει με τις αισθήσεις. Αν είναι καλή η μετάφραση οφείλεται κυρίως στο αισθησιακό στοιχείο και όχι στη λογική. Η λογική σκοτώνει. Η καλή λογική είναι αυτή που δεν σκοτώνει. Η καλή μετάφραση δεν πρέπει να χάσει το ποιητικό στοιχείο της εξαιτίας του νοήματος.

Ο Εμπειρίκος είναι ο μεγαλύτερος ανακαινιστής των ελληνικών γραμμάτων μετά τον Καβάφη. Έχω κιόλας μεταφράσει τις δυο πρώτες συλλογές του που εξεδόθησαν στις *Actes Sud*. Δεν είναι εύκολο πράγμα, ο κάθε μικρός στίχος χρειάζεται μια ιδιαίτερη έρευνα. Π.χ. «*Κυλούν οι βράχοι στις φιάλες*».

Πρώτη εκδοχή: «*Les rochers coulent dans fioles*», τελική: «*Les moelons s' ecoulent dans flacons*». Υπάρχει στην ποίηση του Εμπειρίκου κάτι σαν τις μεταφορές του ονείρου. Με σαγηνεύει ο ερωτισμός αλλά και το ύφος του: αισθησιακό, λόγιο, υπάρχει απόλυτη ισορροπία ανάμεσα στο νου και στις αισθήσεις.

Η οικογένεια του Εμπειρίκου ήταν απελπισμένη. Πίστευαν πως τα ποιήματα του Εμπειρίκου δεν θα μπορούσαν να μεταφραστούν. Όσο για μένα, αναρωτιόμουν γιατί αυτά τα ποιήματα που είναι τα ωραιότερα της ελληνικής γλώσσας δεν έχουν μεταφραστεί σε καμιά ξένη γλώσσα. Άρχισα λοιπόν να μεταφράζω. Ομολογώ πως έχω μεγάλη εμπειρία με τον Εμπειρίκο. Δεν έχω την ίδια με τον Εγγονόπουλο ή τον Σαχτούρη τους οποίους επίσης μετέφρασα πολύ. Ο Εμπειρίκος είναι ίσως ο μεγαλύτερος ποιητής μετά τον Καβάφη. Από προσωπική αδιαφορία δεν φρόντισε την αυτοπροβολή του πεπεισμένος πως μια μέρα θα δικαιωθεί. Πρόκειται για κατακλυσμό.

Ο «*Μεγάλος Ανατολικός*» είναι στην ποίηση του Εμπειρίκου όπως οι «*11.000 βέργες*» στον Απολλιναίρ. Είναι σπουδαίο κείμενο. Έχει άμεση σχέση με την ποίηση. Η ποίηση του Εμπειρίκου είναι αρκετές φορές σκοτεινή. Βρίσκει κανείς στις άπειρες εικόνες του «*Μεγάλου Ανατολικού*» λέξεις και συμφραζόμενα πιο αναλυτικά που θα μας βοηθήσουν στην ανάγνωση των ποιημάτων. Υπάρχουν ποιήματα που μεταφράζω και δεν ξέρω τί σημαίνουν.

Η μετάφραση στην ποίηση είναι αναδημιουργία. Πρέπει αυτά που γράφω να είναι ποίηση και στα γαλλικά. Γιατί το πιο σημαντικό στην ποίηση είναι το τραγούδι, η μουσική και η τελική μαγεία.

Ε.Τ.Μ.

ΤΟ Δ' ΣΥΜΠΟΣΙΟ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ ΣΤΗ ΜΟΝΕΒΑΣΙΑ

Η Χάρη και ο Αλέξανδρος Καλλιγάς, αρχιτέκτονες, επέλεξαν να ζήσουν και να δημιουργήσουν —να «φυλάγουν Θερμοπύλες» στη Μονεμβασιά. Πριν από μέρες, με την ενεργό τους συνεισφορά, διοργανώθηκε ένα συνέδριο για τους ξένους περιηγητές στην Πελοπόννησο.

ΜΕ ΤΗ ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΗ παρουσία του Σερ Στήβεν Ράνσιμαν στον οποίο και ήταν αφιερωμένο, έληξαν οι εργασίες του Δ' *Συμποσίου* στη σκιά του επιβλητικού βράχου της Μονεμβασίας, που είχε θέμα «*Περιηγητές και αξιωματούχοι στην Πελοπόννησο. Περιγραφές -Αναφορές - Στατιστικές*» και οργανώθηκε όπως κάθε χρόνο από τον Μονεμβασιώτικο Όμιλο υπό την αιγίδα του υπουργείου Πολιτισμού.

Η υπουργός κ. Άννα Ψαρούδα - Μπενάκη κήρυξε την έναρξη των εργασιών το Σάββατο (3.8) το απόγευμα. Στην πρώτη συνεδρίαση η πρόεδρός της που ήταν και πρόεδρος της οργανωτικής επιτροπής, κ. Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ, μίλησε για «Ταξιδιώτες και δρομολόγια στη Βυζαντινή Πελοπόννησο» και ακολούθησε σειρά ανακοινώσεων που αφορούσαν τη βυζαντινή περίοδο, που έκλεισαν με την ανακοίνωση του διευθυντή της Γενναδίου Βιβλιοθήκης καθηγητή Ντόναλντ Νίκολ για τους «Τελευταίους κυβερνήτες της Βυζαντινής Μονεμβασίας».

Στην πλατεία μπροστά στην εκκλησία της Χρυσαφίτισσας πλάι στα τείχη, η σοπράνο Αλεξάνδρα Καμπουροπούλου και η τσεμπαλίστρια Κατερίνα Κτώνα πρόσφεραν μια σπάνια απόλαυση αγγλικής και ιταλικής μουσικής μπαρόκ. Η πανσέληνος βοήθησε στο να δημιουργηθεί μαγικό κλίμα, ενώ ξεχώρισε και χειροκροτήθηκε η «Μάχη» του ελισαβετιανού Ουίλιαμ Μπερντ.

Η πρωινή συνεδρίαση της δεύτερης μέρας, στην οποία προήδρευσε η καθηγητής Χρύσα Μαλτέζου, ήταν αφιερωμένη στη μεταβυζαντινή εποχή. Παρουσιάστηκαν θέματα για τις δύο περιόδους βενετικής κατοχής της Πελοποννήσου από τον καθηγητή Κωνσταντίνο Ντόκο και την ερευνήτρια Σίριος Ντέιβιτς και μια διπλή ανακοίνωση για την παράδοση της Μονεμβασιάς στους Τούρκους το 1715 από την Χάρη Καλλιγά και τον Αντώνη Πάρδο, και ποικιλία άλλων θεμάτων, για την έντυπη χαρτογραφία της Πελοποννήσου από την Στέλλα Σταυρίδη, για την εκκλησία στην Πελοπόννησο από τον Ηλία Νικολάου και για την εκκλησία στην Β.Δ. Μάνη από την Άννα Χριστοφίδου, για τους περιηγητές στο ναό των Βασσών από τον Α. Πετρονώτη, για τις μαρτυρίες για τις πόλεις της οθωμανικής Πελοποννήσου από τον Π. Τσακόπουλο.

Η σημαντική έκθεση που οργανώθηκε στο πλαίσιο του Συμποσίου με θέμα: «Από τον Βιλλιβάλδο στον Ράνσιμαν, Βρετανοί ταξιδιώτες στην Πελοπόννησο», εγκαινιάσθηκε από την υπουργό κυρία Άννα Ψαρούδα - Μπενάκη. Το Μουσείο Μπενάκη, το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, η Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή και πολλοί συλλέκτες πρόσφεραν τα εκθέματα για την πρωτότυπη αυτή έκθεση που επιμελήθηκαν η Φανή - Μαρία Τσιγκάκου και η Λεωνόρα Ναβάρη, που επιμελήθηκε και τον

ωραίο κατάλογο. Η έκθεση λειτούργησε στο Μουσείο της Μονεμβασίας, το παλιό τζαμί της πόλεως. Οι εργασίες μετασκευής του κτιρίου είχαν μόλις ολοκληρωθεί και το υπουργείο Πολιτισμού το παρεχώρησε για παρουσίαση της έκθεσης προς τιμήν του μεγάλου ιστορικού και φιλέλληνα Σερ Στήβεν Ράνσιμαν.

Ειδικά τιμητική ήταν η απογευματινή συνεδρίαση για το Βρετανό ιστορικό. Το πρώτο μέρος ήταν αφιερωμένο σε περιηγητές και τα κείμενά τους: η Λεωνόρα Ναβάρη μίλησε για τον άγνωστο ακόμη Βέρνον, η ανακοίνωση του Παύλου Τζερμιά αφορούσε τους Γερμανούς περιηγητές στην Πελοπόννησο, της Ελένης Τσουγκαράκη το πρώτο ταξίδι του Ληκ στην Πελοπόννησο και τα Κύθηρα, ο Στάθης Φινόπουλος και ο Γιώργος Τόλιας το πώς περιγράφεται η Πελοπόννησος μέσα από τις διάφορες εκδόσεις του Πουκεβίλ και τέλος η Φανή - Μαρία Τσιγκάκου το ταξίδι ενός «αρχ-ανοησιο-φλυαροποιού» τοπιογράφου, που δεν είναι άλλος από τον Έντουαρ Ληρ και ενός αρχαιοκράτη δικηγόρου, του Φράνκλιν Λάσιγκτον, στην Πελοπόννησο το 1849. Στο δεύτερο μέρος, μετά το κείμενο του Άγγελου Δεληβοριά, που διαβάστηκε γιατί ο ίδιος δεν στάθηκε δυνατόν να παρευρεθεί, μίλησαν η εκπρόσωπος της Βρετανικής Πρεσβείας Κέιτ Σμιθ, για τον Ράνσιμαν, πολιτιστικό πρέσβυ της Μ. Βρετανίας, η διευθύντρια του Κέντρου Βυζαντινών Σπουδών Ντάμπαρτον Όουκς της Ουάσιγκτον, καθ. Αγγελική Λαΐου, για την παγκόσμια επίδραση του βιβλίου του Ράνσιμαν για τις Σταυροφορίες, ο διευθυντής της Γενναδίου Ντόναλτ Νίκολ για τον Ράνσιμαν και τις βυζαντινές σπουδές στη Βρετανία και ο γεν. γραμματέας του Μονεμβασιώτικου Ομίλου για τον Ράνσιμαν και τη Μονεμβασία, που μαζί με το Μυστρά είναι από τα ελάχιστα μέρη της Ελλάδος όπου ο τιμώμενος θα επιθυμούσε να εγκατασταθεί. Στη συνέχεια και μετά από λίγα συγκινητικά λόγια ο Πρόεδρος της Κοινότητας Μονεμβασίας ανακήρυξε τον τιμώμενο επίτιμο δημότη Μονεμβασίας —πρώτη φορά που γίνεται τέτοια ανακήρυξη— και του απένειμε το μετάλλιο της ιστορικής πόλεως. Με εξαιρετική συγκίνηση απηύθυνε λίγα λόγια ο Σερ Στήβεν.

Το πρωινό της τελευταίας μέρας κάλυψε πανηγυρική λειτουργία στο μητροπολιτικό ναό του Ελκομένου Χριστού με τη συμμετοχή μεγάλης χορωδίας που ήρθε ειδικά από το Γύθειο, και ξενάγηση στα σημαντικά μνημεία της πόλεως. Η τελευταία συνεδρίαση συγκέντρωσε τα θέματα που είχαν σχέση με επισκέπτες και αξιωματούχους της νεότερης εποχής από τους Α. και Σ. Ματθαίου, Γ. Πικούλα, Ελ. Κούκκου, Ελ. Φρεντς. Εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ήταν η συμμετοχή του καθηγητού Ίμσερ σχετικά με τον Γκαίτε και τη σπουδή της γεωγραφίας του Μωρέως.

Πανηγυρικό κυριολεκτικά κλείσιμο του συμποσίου αποτέλεσε το «Μουσικό Οδοιπορικό» της Δόμνας Σαμίου που συγκέντρωσε πλήθη κόσμου από την περιοχή και αναβίωσε την περιηγητική ατμόσφαιρα και μετά τα θαυμάσια τραγούδια χόρεψαν με πολύ κέφι στο φεγγαρόφωτο.

Χάρη Καλλιγά

ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΘΩΡΙΟ

«Δουλεύεις σε πλεκτήριο (...) και μου κάνεις τζιριτζάκια...». Γιώργος Μουφλουζέλης, ένας από τους τελευταίους ρεμπέτες. Δεν υπάρχει πια.

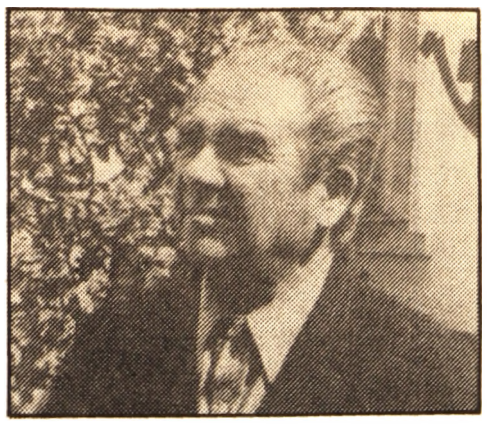

«Τι γυρεύει τέτοια ώρα ο ψαράς μέσα στη χώρα;...». Η αφέλειά του ανεκδιήγητη – λες κι αφηγείται παραμύθια μαγικά και σκληρά συνάμα –όπως όλα τα παραμύθια. Μες στην απόλυτη φτώχεια του, η περιφρόνησή του για τις ανάγκες του καταναλωτισμού και της ευκοσμίας παροιμιώδης. Δεν αποζήτησε την καριέρα ούτε την καταξίωση. Έμεινε μακριά από τίτλους καλλιτεχνικής αναγνώρισης, μακριά ακόμα κι απ' τα ψιχία που πιθανόν να εξασφάλιζε αν τα διεκδικούσε δυναμικά και ηχηρά από την πολιτεία.

Έζησε ταπεινά. Με τα πάθη του και με τις εμμονές του. Από μικρός γυρνούσε μ' ένα τρίχορδο μπουζουκάκι βγάζοντας το ψωμί του με τα τραγουδάκια του. Οι καιροί περνούσαν αλλά όχι γι' αυτόν. Το μπουζούκι του ποτέ δεν έγινε τετράχορδο, ποτέ δεν αναζήτησε τις ευκολίες των στούντιο και των εκουαλάιζερ, ποτέ δεν μπήκε φωτεινή επιγραφή το όνομά του σε κέντρο της παραλίας. Ακόμα κι η τελευταία του δισκογραφική εγγραφή, το 1987 (*Εγώ είμαι εδώ*) με τον απλό μεταλλικό ήχο της πενιάς του να δεσπόζει, θύμιζε ήχο απ' τα παλιά: κι οι τραγουδιστές που ήταν στο πλάι του –η Ελευθερία Αρβανιτάκη και ο Θόδωρος Παπαδόπουλος– σεβάστηκαν την ερμηνευτική απλότητά του. Μια απλότητα που, την εποχή των εντυπώσεων και της εκζήτησης, έφτανε να καταπιάνεται με μια εργάτρια: *«Δουλεύεις σε πλεκτήριο, με γεια σου με χαρά... Και μου κάνεις τζιριτζάκια με κλωστές και κουβαράκια...»*. Απλά. Απλά και μαγικά...

Πέρασε δίπλα μας διακριτικά, σχεδόν αθόρυβα. Όπως περνούσε τόσα χρόνια, τραβώντας από το χέρι το μικρό γιο του που «γρατζούναγε» στο πλάι του το δικό του μπαγλαμαδάκι, «μέσα για μέσα» στο μεροκάματο. Δεν υπήρξε δάσκαλος και άλλα τέτοια σπαραξικάρδια που σπεύδουν να αποδώσουν οι λόγιοι στις «γνήσιες αξίες» που ανακαλύπτουν... Αυτόν δεν τον «ανακάλυψαν» ποτέ –με εξαίρεση τον Νότη Μαυρουδή, που του ζήτησε να τραγουδήσει για τον *«Παναή Κουταλιανό»* στις *«Ζωγραφιές απ' το Θεόφιλο»*.

Τραγούδησε απλά καθημερινά συμβάντα: *«Ανεβαίνω σκαλοπάτια, ανεβαίνω ανηφοριές»*, *«Το κορίτσι το δικό μου είναι από φτωχολογιά»*, ώς και κανόνες της δικής του, διόλου περίπλοκης, γραμματικής: *«Η προπαραλήγουσα ποτέ δεν περισπάται, όταν η λήγουσα είναι μακρά»*! Και πέθανε «στην ψάθα» εγκαταλειμμένος, μόνος, χωρίς να αφήσει ούτε στιγμή το παράπονό του να γίνει γκρίνια.

Θα 'τα παράδοξο έναν τέτοιας αξίας καλλιτέχνη να τον γνωρίζουν στο υπουργείο Πολιτισμού. Θα ήταν παράδοξο να τον έχουν θυμηθεί, έστω με μια από τις γλίσχρες συντάξεις που δίνουν σε καλλιτέχνες. Θα 'ταν παράδοξο, ο **Γιώργος Μουφλουζέλης**, να κηδευθεί –ως μια ύστατη απότιση τιμής και αναγνώρισης, έστω– ας πούμε, δημοσία δαπάνη. Θα 'ταν παράδοξο η πολιτική να αναγνωρίζει ότι χρωστάει πολλά στους καλλιτέχνες στη δύσβατη πορεία ενός λαού στο δρόμο για την αυτοσυνείδηση και την ταυτότητά του.

Ηλίας Κανέλλης

Σημειωματάριο

ΤΟ ΦΕΣΤΙΒΑΛ ΑΘΗΝΩΝ

Οι προγραμματισμένες εκδηλώσεις του επόμενου δεκαπενθημέρου στο πλαίσιο του Φεστιβάλ Αθηνών είναι οι εξής:

ΗΡΩΔΕΙΟ.

10,11 Αυγούστου. Εθνικό Θέατρο, «Ιππείς» του Αριστοφάνη. Σκηνοθ. Κ. Μπάκας (2.000, 1.800, 1.500. φοιτ. 500).

13 Αυγούστου. Φιλαρμονική Ορχήστρα του Ισραήλ. Διευθ. Ζούμπιν Μέτα. Έργα Μότσαρτ, Μάλερ.

14 Αυγούστου. Φιλαρμονική Ορχήστρα του Ισραήλ. Διευθ. Ζ. Μέτα. Έργα Μπετόβεν, Ντβόρζακ (6.000, 4.000, 2.000, φοιτ. 1.000).

20,21 Αυγούστου. Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος. «Αχαρνής» του Αριστοφάνη. Σκην. Δ. Έξαρχος (2.000, 1.800, 1.500, φοιτ. 500).

ΛΥΚΑΒΗΤΤΟΣ

12,13 Αυγούστου. Θέατρο «Θεμέλιο». Ν. Βασταρδής «Μάκβεθ» του Σαίξπηρ (1.500, φοιτ. 500).

19,20,21 Αυγούστου Χορός. Νέντερλαντς Ντανς Θίατερ. Έργα σε μουσική Ραβέλ. Νορτχέιμ, Μπονέ, Αντερσον - Χάγκεν (2.500, φοιτ. 1.000).

ΕΠΙΔΑΥΡΟΣ

9,10 Αυγούστου. Θέατρο Τέχνης - Κ. Κουν «Νεφέλες» του Αριστοφάνη. Σκηνοθ. Γιώργος Λαζάνης.

16,17 Αυγούστου. Αμφιθέατρο (Σπύρος Ευαγγελάτος) «Ηλέκτρα» του Σοφοκλή. Σκηνοθ. Σπ. Ευαγγελάτος.

ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Το Πρώτο Διεθνές Συμπόσιο με τον τίτλο: «Ο Καβάφης και η Αλεξάνδρεια —σταυροδρόμι των πολιτισμών της Μεσογείου» θα πραγματοποιηθεί από τις 11 μέχρι τις 15 Οκτωβρίου 1991, στην Αλεξάνδρεια και στο Κάιρο. Η έναρξη θα γίνει με την παρουσίαση της ποίησης του Καβάφη στα αραβικά, στη μετάφραση που εξέδωσε πρόσφατα, σε συνεργασία με το πολιτιστικό τμήμα της Πρεσβείας της Ελλάδος στην Αίγυπτο, ο Δρ. Ναΐμ Αττία. Στη συνέχεια θα ακολουθήσουν ανακοινώσεις. Το Συμπόσιο θα περατώσει τις εργασίες του στις 15 Οκτωβρίου με δεξίωση στην Αθλητική Ένωση Αλεξανδρείας (Σάτμπυ) όπου και θα απονεμηθεί το ετήσιο έπαθλο Καβάφη (χορηγός ο κ. Π. Σούλας, πρώην πρόεδρος της ελληνικής Κοινότητας Αλεξανδρείας).

Κυκλοφορούν από τις εκδόσεις «Πολίτης»

Κέκροπος 2, 105 58 Αθήνα τηλ. 3239645, 3228791

ΗΛΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΝΕΦΕΛΗ
ΑΠΑΝΤΑ

Ὅλα τά βιβλία
ΤΟΥ ΗΛΙΑ ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ
ἀπό τήν Νεφέλη

Κυκλοφοροῦν

ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ ΚΛΕΦΤΗ
(ΣΕ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ)

ΠΤΩΜΑΤΑ, ΠΤΩΜΑΤΑ, ΠΤΩΜΑΤΑ...
(Α΄ ΕΚΔΟΣΗ)

ΚΑΛΙΑΡΝΤΑ

ΤΗΣ ΦΥΛΑΚΗΣ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΔΩΔΕΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΑΚΙΑ
ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΑΛΑΤΙΝΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Ο ΜΥΣΤΑΞ

Ο ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΚΑΦΕΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ
(ΣΕ ΝΕΑ ΕΚΔΟΣΗ)

ΤΟ ΑΓΙΟ ΧΑΣΙΣΑΚΙ

Τώρα

ΤΑ ΜΙΚΡΑ ΡΕΜΠΕΤΙΚΑ

Ἕνα βιβλίο-προσφορά στή μελέτη τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἀνθολογοῦνται 220 τραγούδια, καί διερευνᾶται μέ τήν «σιγουριά» τοῦ ἱστορικοῦ, ἡ γέννηση, ἡ σημασία καί ὁ ρόλος τοῦ ρεμπέτικου τραγουδιοῦ. Παράλληλα, μέ τήν κωδικοποιημένη, προκλητική καί βέβαιη γραφή τοῦ Η.Π. παρουσιάζεται ὁ κόσμος τῶν ρεμπέτηδων.

ΡΑΦΑΕΛ ΜΠΙΓΕΝΤΟΥ

Περάστε και
κλείστε την πόρτα

Μετά τα πολυδιαβασμένα βιβλία:

Οι νύχτες μου είναι πιο όμορφες απ' τις μέρες σας
Φυλάξου από τη γλύκα των πραγμάτων
Γράμμα συγνώμης

Τώρα κυκλοφορεῖ

Το νέο μυθιστόρημα της γαλλίδας συγγραφέως

Περάστε και
κλείστε την πόρτα

ΕΝΑ ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΠΛΗΚΤΙΚΟ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
Μαυρομιχάλη 9, Αθήνα 106 79, τηλ. 360.77.44

ΕΝΑ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟ ΚΑΛΕΙΔΟΣΚΟΠΙΟ

Στην ανεξάρτητη σκηνή της ελληνικής ροκ εμφανίζονται σαν την αράχνη, που ταξιδεύει με τον ιστό της.

ΝΑΤΗ επιτέλους η από καιρό αναμενόμενη έκπληξη. *SPIDER'S WEB: "THE WONDERFUL WEAVER" (ELFISH).* Ένα ερεθιστικό, πρωτογενές, καλειδοσκοπικό παραμύθι: ένας «υπέροχος υφαντής», καταραμένος πρίγκηπας ενός κόσμου κατώτερου και απειλητικού εγκαταλείπει τον σιδερόφραχτο πύργο του για να αναζητήσει την εκρηκτική χαρά αλλά και τη λύτρωση από τον βιωμένο πόνο, γλιστρώντας με πείσμα στο τεντωμένο σκοινί που είναι ο ιστός της μοναξιάς του ή ένα αραχνοΰφαντο «ηλεκτρικό όνειρο»...

Αν έχετε όρεξη για μια αισθησιακή, αχαλίνωτη πρόσβαση στην «άλλη όψη» του ήχου της Μεγάλης Πόλης, σε κείνη τη συναισθηματική ρωγμή όπου το πραγματικό και το φανταστικό συγχέονται, όπου το παθιασμένο και το επιφανειακά ψυχρό συνυπάρχουν, όπου το τεχνητό και το ανθρώπινο καταλύονται για να παράγουν δοξαστικά υμνολόγια στην τέχνη της αίσθησης... κοπιάστε!

Κάτω από τις μελωδικές και ρυθμικές εξάρσεις αυτού του αγγλόφωνου τραγουδιού, κάτω από τις δυστροπίες και τις μεθυστικές απογειώσεις αυτού του «εφηβικού» αισθητικού υβριδίου (στοιχεία που κάνουν το δίσκο *μοναδικό*), κοχλάζει ένα βασανιστικό ρεπερτόριο παθών και πόθων. Ένα λυσσαλέο τετ-α-τετ με τις φοβίες, τις έξεις και τα μύχια όνειρα όλων των «παιδιών της πόλης». Ανηλίκων και ενηλίκων.

Αλλά ναι, όταν ένα περίτεχνο «νιου γουέιβ» βιομηχανικών προαστίων συναντά την κοινοτική ουτοπία της ψυχεδέλειας, όταν πολύχρωμες ανταύγειες από τα κεφάτα 50's γλιστρούν ανάλαφρα στον παράξενα ερωτικό κόσμο των μοντέρνων ηλεκτρονικών και μια ανδρική πρώτη φωνή ματώνει τραγικά πάνω από τα τελετουργικά «φαζ» της κιθάρας, όλα εκτοξεύονται έξω από τη διάσταση του χρόνου...

Κατά τα άλλα, μιλάμε «απλώς» για το πρωτότυπο και ιδιαίτερα ψαγμένο ντεμπούτο μίνι-*LP* (εκδόθηκε μόλις σε 500 αριθμημένα αντίτυπα), ενός «σούπερ-γκρουπ» της ανεξάρτητης ελληνικής ροκ σκηνής, που το απαρτίζουν πρώην μέλη «ηρωικών» συνόλων σαν τους *YELL-O-YELL,* τους *HEADLEADERS,* τους *REHEARSED DREAMS,* τους *MELTING ASHES* και τους *ON PURPOSE*!

Ταξιδεύοντας με τον ιστό της αράχνης (σχέδιο Αλ Μίλγκρομ).

Δηλαδή, συγκεκριμένα οι: Σπύρος Φάρος (κιθάρα, φωνή, σάμπλερς), Χρυσόστομος Φάρος (τύμπανα, κρουστά), Λεωνίδας Παπαδάκης (μπάσσο, ακουστική κιθάρα), Γιάννης Παπαϊωάννου (πλήκτρα, σάμπλερς). Στις ηχογραφήσεις συμμετείχε και ο αποχωρήσας πλέον Γιάννης Τσεκούρας (πλήκτρα, πιάνο), ενώ στο οπτικοακουστικό όραμα της ομάδας συμπράττει και ο εικαστικός καλλιτέχνης Παντελής Παντελόπουλος, γνωστός για τις παραισθητικές του συλλήψεις.

Χρήστος Τσανάκας

...ΚΑΙ ΝΕΟΣ ΞΥΔΑΚΗΣ

Ο Νίκος Ξυδάκης με συνέπεια χρησιμοποιεί την μουσική παράδοση της Ανατολής. Κινούμενος με άνεση μέσα της κατόρθωσε να αποκτήσει ένα καθαρά προσωπικό ύφος.

ΜΕ ΕΥΚΟΛΑ αναγνωρίσιμο το ύφος του αυτό, καθώς και τις μουσικές του αφετηρίες, ο Νίκος Ξυδάκης επανεμφανίζεται στη δισκογραφία με την «Τένεδο». Χωρίς κάποιες απρόβλεπτες εξάρσεις ή κάποια συγκλονιστική έκπληξη, σε χαμηλούς τόνους, η «Τένεδος» λιτή και συνεπής ως προς το δημιουργό της συντηρεί και προεκτείνει την παρουσία του στο χώρο του ελληνικού τραγουδιού.

Τραγούδια απαλλαγμένα από στόμφο ή εύκολες λύσεις, προβάλλουν την ωριμότητα του τραγουδοποιού - μουσικού Ξυδάκη που, μέσα από το ύφος της «Ανατολής», δημιουργεί μια αρμονική σύνδεση με τους στίχους του Θοδωρή Γκόνη.

Οι ερμηνείες της Ελευθερίας Αρβανιτάκη, της Δώρας Μασκλαβάνου καθώς και του ίδιου του συνθέτη, μαζί με τη μουσική εκτέλεση και τους αυτοσχεδιασμούς των μουσικών, προσδίδουν ένα ομοιογενές ηχητικό ύφος σεβαστό για την ποιότητά του.

Ίσως η «Τένεδος» να μην είναι το κάτι διαφορετικό που περιμένουμε από τον αξιόλογο μουσικό Ξυδάκη. Κινούμενος στα όρια που μας έχει συνηθίσει δεν επαναλαμβάνεται αλλά και δεν εκπλήσσει.

Πρέπει να τονίσουμε όμως πως, μέσα στο γνώριμο ύφος, τόσο η πρόσφατη δισκογραφική του δουλειά όσο και όλη η πορεία του διακρίνονται για την ποιότητα και το σεβασμό που δείχνει στο ακροατήριό του.

Ν. Μητρόπουλος

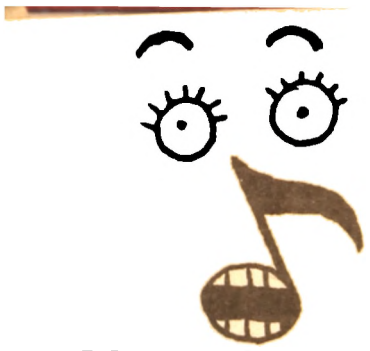

Μήπως υπάρχει κανείς που δεν ξέρει το όνομα Λίνα Νικολακοπούλου; Πάντως, κι έτσι ακόμη, αμφιβάλλω ότι υπάρχει έστω και ένας νεοέλληνας που δεν έχει ακούσει (ή τραγουδήσει) ένα από τα πάρα πολλά επιτυχημένα τραγούδια της: «Κρατάει χρόνια αυτή η κολώνια» - «Η σωτηρία της ψυχής» - «Κυκλοφορώ χι οπλοφορώ» (Λίνα Νικολακοπούλου, *Ολογράφως 1980-1990*, εκδ. Φίλιππος Νάκας, 1991).

Νίκος Καββαδίας. *Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του.* Μια δουλειά αγάπης και αφοσίωσης στον Νίκο Καββαδία καμωμένη με φροντίδα από τον Τάσο Κόρφη (εκδ. Πρόσπερος, 1991). Στην έκδοση αυτή περιλαμβάνονται: μία μελέτη του Τ.Κ. για το έργο του Καββαδία, μαρτυρίες για τη ζωή του, επιλογή από το ποιητικό του έργο, επιλογή κριτικογραφίας, επιστολές, βιο-εργογραφικό χρονολόγιο και ένα πολύ χρήσιμο «γλωσσάρι για το *Μαραμπού* και *Πούσι* του Ν. Καββαδία» του Κώστα Πλαστήρα.

Ξόβεργες για πουλιά και ξόβεργες για μαργαρίτες! Όπως, για παράδειγμα: «Ήταν ένα αξέχαστο βράδυ. Η μαμά νομιμοποίησε τα πηδήματά της και τα λούσα της κι εγώ καταπιέζω τις ορμόνες. Η Ιωάννα να τρίβεται πάνω μου στο σινεμά και γω να θέλω να τη σκοτώσω. Τελικά είχα μια ρεύση μέσα στον κινηματογράφο κι η Ιωάννα γλίτωσε το φονικό στη βιάση μου να γυρίσω σπίτι να αλλάξω σώβρακο» (Ρούλα Κοντέα, *Η ηλικία ενός φόνου*, εκδ. Θέμα, 1991). Και είναι κιόλας στο όγδοο βιβλίο της η Ρ.Κ.!

ΒΙΒΛΙΟ

Ἡ ὥριμη ὥρα

Νάσος Θεοφίλου:
Με ταχύτητα ηλικίας
Μυθιστόρημα, εκδ. «Εστία, Αθήνα 1991, σελ. 270

Πρόσφατα, μέ τήν εὐκαιρία τῆς κυκλοφορίας τοῦ βιβλίου *Ἐθιμοταξικόν*, ἔγραψα μιά σύντομη ἀναφορά στό μέχρι τότε ἔργο τοῦ Νάσου Θεοφίλου. Τό κείμενο εἶχε τίτλο «Ἕνας Ἐρημόπολις πεζογράφος» (διπλός ὑπαινιγμός, τόσο στό βιβλίο τοῦ Θεοφίλου *Ὁ Ἐρημόπολις*, ὅσο καί στήν ἀπουσία οὐσιαστικῶν ἐπισημάνσεων ἀπό τήν κριτική) —κείμενο πού δημοσιεύτηκε τελικῶς μέ τίτλο «Χιοῦμορ καί παγίδες» («Ἡ Καθημερινή», 31 Μαρτίου 1991). Ἀναφέρθηκα, ἐκεῖ, σέ μερικά κυρίαρχα στοιχεῖα τῆς πεζογραφίας τοῦ Νάσου Θεοφίλου —ὅπως τά ποικίλα γλωσσικά παιχνίδια, τά ὁποῖα (μέσῳ ἑνός ἰδιότυπου καί προσωπικοῦ χιοῦμορ) παραπέμπουν μέν εὐθέως στόν Σκαρίμπα, καταλήγουν δέ (μέσῳ μιᾶς ἀνατρεπτικῆς λειτουργίας τῆς γλώσσας) σέ μιά κατάθεση περίπου ὑπερρεαλιστική.

Στό μεταξύ, *μέ ταχύτητα λαιμητόμου*, κυκλοφόρησε τό τελευταῖο μυθιστόρημα τοῦ Νάσου Θεοφίλου *Μέ ταχύτητα ἡλικίας*, ἕνα βιβλίο ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον ὄχι ἁπλῶς γιατί κωδικοποιεῖ, ὁλοκληρώνει καί ἰσορροπεῖ τή μεθοδολογία τοῦ συγγραφέως του (τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ τήν πιό ὥριμη καί εὐτυχισμένη ὥρα), ἀλλά καί διότι συναρπάζει καί πληροῖ μέ ἀγαλλίαση τόν ἀναγνώστη.

Ἴσως δέν ἔχει νόημα τό νά ἀναφερθεῖ κανείς στήν ἐσωτερική περιπέτεια τοῦ ἥρωα, ἀφοῦ ἄλλως τε κινδυνεύει οἱ ὅροι τῆς περιγραφῆς (ἡ παιδική ἡλικία, ἡ ἐπαρχία, ἡ ἀπόλυτη ἀθωότητα, ἡ σκληρή ἐφηβεία κ.λπ. κ.λπ.) νά παραπέμψουν σέ ποικίλα ἀναγνώσματα, μέ τά ὁποῖα τό βιβλίο οὐδεμία ἔχει σχέση. Ὅλα, ἐδῶ, εἶναι σάν νά συμβαίνουν γιά πρώτη φορά: μιά παρθενική ὀπτική τά περιβάλλει καί τά τυλίγει μιά ἀπόλυτη εἰλικρίνεια. Ὁ ἀναγνώστης, μέ ἄφατη ἱκανοποίηση, παγιδεύεται στίς σελίδες τοῦ βιβλίου καί καθίσταται μέλος τοῦ οἰκογενειακοῦ συλλόγου, πού περιγράφεται ἐκεῖ.

Περιγράφεται —τρόπος του λέγειν... Ὅλα παρέχονται στάγδην, ἀλλά καί ταυτοχρόνως αφειδῶς, ὁ ἥρωας διολισθαίνει, χάνεται στό ἡμίφως, ἀλλά καί ταυτοχρόνως εἶναι πανταχοῦ παρών, ὁ χρόνος ὑπακούει στίς γνωστές βουλές τῶν πεζογράφων μας, ἀλλά παραμένει ὁ κυρίαρχος τοῦ πεδίου κ.ο.κ.

Θά ἐπισημάνω ἰδιαιτέρως μερικά στοιχεῖα πού συνδέονται μέ τόν ἀνορθόδοξο (ἤ, ἀκόμη, καί αὐθαίρετο) χειρισμό *τῶν γλωσσικῶν δεδομένων*, τά ὁποῖα καί συνιστοῦν τελικῶς ὅ,τι κάπως ἀόριστα ἀποκαλέσαμε ἤδη «ἀνατρεπτική λειτουργία τῆς γλώσσας». Δέν εἶναι δύσκολο, ἀκολουθώντας κατά πόδας τόν συγγραφέα, νά ταξινομήσουμε καί νά κωδικοποιήσουμε καί ἐμεῖς αὐτά τά δεδομένα.

Μποροῦμε, λοιπόν, νά παρακολουθήσουμε μέ εὐχέρεια τόν Νάσο Θεοφίλου:

1.
Νά χρησιμοποιεῖ ἐπίθετα καί ἐπιρρήματα μέ τρόπο φαινομενικῶς ἄσχετον, περίεργον ἤ ξεκρέμαστον —ἤ, καί νά μετατρέπει τά οὐσιαστικά του σέ ἀπροσδόκητους ἐπιθετικούς προσδιορισμούς:
«ἡ ἐκδρομική ρεματιά», «πέλαγος ψίθυροι», «βαμβακερός ψίθυρος», «οἰκόσημοι φρουροί», «ὑπέρογκος χωροφύλακας», «ἠχητικό ἄλλοθι», «συμβολαιογραφημένα περιβόλια», «ὁρμονική ἐπιβάτιδα», «οἱ καλλυντικές ὧρες», «ὄχημα δωματίου» κ.ο.κ.

2.
Νά ἀνατρέπει τήν ἐνεργητική χρήση τῶν ρημάτων:
«ὁ ἀέρας φυσοῦσε τά δέντρα», «ἡ ξαφνική ἀστραπή τούς ἔλαμψε σέ μιά φωτογράφηση ἐπικηρυγμένη», «ἕνα διαφανές φόρεμα πού τήν ἀχνόφεγγε, μαζί μέ τόν ἀποπνικτικό ἀέρα πού ἔπνεε τή ζέστη», «μέ διόγκωνε σέ ἀερόστατο μέγεθος» κ.λπ.

3.
Να ἐπιδίδεται στήν κατά Σκαρίμπαν κατασκευή γλωσσικῶν παιχνιδιῶν.
«νά ξεχειλίζουν τά στήθη τους —ὁμογάλακτα—», «φύλαγαν διά πυρός καί σιδήρου τά προικοσύμφωνα», «διέκρινε ἀπό μακριά τόν ἀκρογωνιαῖο λίθο τῆς οἰκοδομῆς», «ἀπουσίαζα ἤδη ἐκτός ἑαυτοῦ», «αἱμοσταγεῖς νοσοκόμοι ἔτρεξαν μέσα στή σύγχυση» κ.λπ.

Κατά Σκαρίμπαν... Ἡ ἀναφορά (κάι πάλι) τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ τοῦ μυστήριου πεζογράφου τῆς Χαλκίδας, γίνεται γιά ἕναν λόγο, πού θεωρῶ βασικό: ὅπως ἐκεῖνος, ἔτσι καί ὁ Νάσος Θεοφίλου δέν διστάζει νά χρησιμοποιεῖ λέξεις τῶν μικροαστικῶν σαλονιῶν, κοσμικές ἐκφράσεις παρελθόντων ἐτῶν, ράκη μυξογαλλικῶν φράσεων, μέ τόν ἴδιο λαϊκό καί ἀθῶο τρόπο —«ντεμοντέ σεξουαλικός φόνος», «ἕνα μανεκέν χαμόγελο», «ὁ σιλουέτος ἐπιβάτης», μπρελόκ ἑνός Γόρδιου Δεσμοῦ» κ.ἄ.

Φοβᾶμαι πώς ὅσα ἐξέθεσα ἕως ἐδῶ, μᾶλλον λειτουργοῦν κατά τοῦ βιβλίου παρά ἐξαίρουν τίς ἀρετές του... Γιατί ὅλες αὐτές οἱ ψευτοαναλύσεις θέτουν ἐκποδών τήν οὐσιαστική του γοητεία —αὐτή τήν μελαγχολική μαγεία πού τυλίγει τόν ἀναγνώστη, καθώς ὁ συγγραφέας, σέ χαμηλούς τόνους, περιγράφει (σάν ἀπόκρυφος ἱεροψάλτης) πράγματα καθημερινά τοῦ βίου, ἀπό τά πιό ἁπλά (ὅπως ἡ οἰκογένεια, τό μαγείρεμα, τά ψώνια, τό φαγητό, ὁ ἀπογευματινός καφές, ὁ ταχυδρόμος, ἡ πόλη, τό σινεμά, ἡ φιλαρμονική), ὡς τά πλέον σύνθετα (ὅπως οἱ προσδοκίες, τά ἐνύπνια, ἡ ἀναχώρηση, ὁ ἔρωτας, ἡ ἐπιστροφή, ὁ θάνατος).

Αὐτήν ἀκριβῶς τή γοητεία τῆς ἀνάγνωσης (ἡ ὁποία, σέ ὡρισμένα κεφάλαια, ὅπως π.χ. στό τελευταῖο, φθάνει σέ συναρπαστικά ὕψη), προσφέρει ἁπλόχερα ὁ Νάσος Θεοφίλου στόν καλοπροαίρετο ἀναγνώστη του.

Ἠλίας Χ. Παπαδημητρακόπουλος

Από το «Όνειρο» στο όνειρο

Πειραματική Σκηνή της «Τέχνης» 1979-1990: 11 Χρόνια Θέατρο στη Θεσσαλονίκη
εκδ. «Τέχνη» Μακεδονική Καλλιτεχνική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 1990

Το ύφος των δημοσιογραφικών αναφορών στη Θεσσαλονίκη είναι σήμερα πολύ πιο εύκολα αναγνωρίσιμο από τον όποιο ιδιαίτερο χαρακτήρα της πόλης: συνδυάζει με άνεση απλουστευμένους απόηχους της Θεσσαλονικιώτικης λογοτεχνίας, ενθουσιώδεις συστάσεις για ασυναγώνιστα φαγάδικα και υπαινιγμούς για έναν μυθολογούμενο ερωτισμό που, λίγο πολύ, εμφανίζεται ως παράλληλη εκδήλωση του ετήσιου Φεστιβάλ Κινηματογράφου. Αυτού του τύπου οι μυθικές σταθερές παίζουν εν μέρει το ρόλο της εξιλέωσης για τις ανύπαρκτες ή αδέξιες πολιτικές πολιτιστικής αποκέντρωσης που είτε αποθαρρύνουν την καλλιτεχνική δημιουργία εκτός Αθηνών, είτε της προσδίδουν το χαρακτήρα του γραφικού.

Καθώς η απόσταση δεν συνεπάγεται πάντα ψυχραιμία, οι ουσιαστικές πολιτιστικές σταθερές της συμπρωτεύουσας συχνά ισοπεδώνονται από εξάρσεις συναισθηματισμού ή από αδιαφορία. Για όσους έχουν παρακολουθήσει την πορεία της Πειραματικής Σκηνής της «Τέχνης», η έκδοση του λευκώματος για τα 11 χρόνια από την ίδρυσή της ήρθε ως συμπαγής απόδειξη μιας αδιάλειπτης θεατρικής παρουσίας στη Θεσσαλονίκη. Τόσο αισθητικά όσο και από πλευράς περιεχομένου, η έκδοση χαρακτηρίζεται από το μεράκι και τη σεμνότητα που έχουν ως τώρα διαμορφώσει το θεατρικό ήθος της ομάδας. Ο κύριος όγκος του λευκώματος καλύπτει —με φωτογραφίες και κείμενα— την καλλιτεχνική διαδρομή της «Πειραματικής Σκηνής» από το «Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας» του 1979 ως το «Μεγάλο Ταξίδι» (Λόρκα - Φο - Μπέργκμαν) και το ανανεωμένο «Όνειρο» του 1990.

Σκηνή από το «Κορίτσι με τη βεντάγια» του Μισίμα. Πειραματική σκηνή της Τέχνης, 1986.

Την υποδειγματική αυτή καταγραφή συνοδεύουν στοιχεία σχετικά με τον τόπο και τον χρόνο των παραστάσεων καθώς και των περιοδειών της ομάδας. Το λεύκωμα συμπληρώνεται από χρονολόγιο της ζωής του θιάσου, πλήρη κριτικογραφία, ανθολόγιο θετικών —όπως με αφοπλιστική ειλικρίνεια διευκρινίζεται— κριτικών άρθρων και από ένα εξαντλητικό κατάλογο καλλιτεχνών και μη που, σε μόνιμη ή προσωρινή βάση, συνεργάστηκαν με την Πειραματική Σκηνή.

Η φροντισμένη δομή και η αισθητική λιτότητα δίνουν στην έκδοση το χαρακτήρα της ευχάριστης αναδρομής για το θεατρόφιλο κοινό ενώ ταυτόχρονα την καθιστούν πολύτιμη κατάθεση για τη θεατρική έρευνα (αξίζει, εδώ, να μνημονευθεί η συμβολή του Γιώργου Καστούρα που είχε την ευθύνη για την τυπογραφική επιμέλεια και σελιδοποίηση του τόμου). Η ιδιαιτερότητα όμως αυτού του λευκώματος βρίσκεται στην αίσθηση που αποπνέουν τα εισαγωγικά κείμενα γραμμένα από τους ανθρώπους που δημιούργησαν την Πειραματική Σκηνή (το Νικηφόρο Παπανδρέου, το Νίκο Χουρμουζιάδη, την Έφη Σταμούλη και το Χρήστο Αρνομάλλη) και μερικούς από τους στενότερους συνεργάτες και φίλους (την Ιωάννα Μανωλεδάκη, τον Απόστολο Βέττα, τους Μίμη και Αγλαΐα Λυπουρλή και την Ελένη Λαζαρίδη): συμπλέκοντας το προσωπικό βίωμα και το ομαδικό καλλιτεχνικό όραμα, τα κείμενα αυτά ισορροπούν το νοσταλγικό τους άξονα ανάμεσα στην ποιότητα των ανθρώπινων σχέσεων και εκείνη της θεατρικής δημιουργίας. Γενναία και γενναιόδωρη ιδεολογία για κάποιους που υπομένουν «εκτός των τειχών».

Ιφιγένεια Ταξοπούλου

Πουριτανισμός του χαρτοκόπτη; Λέτε; Υπ' αυτούς τους όρους, πάντως, αντέχω τιτλοφορήσεις όπως αυτή του Παναγιώτη Μπούρα (εκδ. Δωδώνη, 1991): *Είμαι ένα βιβλίο που δεν γράφτηκα...* Και από την «τόλμη» της Ρούλας στην τόλμη της σιωπής... πότε πότε!

Ρωμιοσύνη: εκδοτικός οίκος νεοελληνικής λογοτεχνίας σε γερμανική μετάφραση· είναι μια σημαντική προσπάθεια που με αυτοθυσία και πάθος κρατά στην Κολωνία η Νίκη Αϊντενάιερ. Από τις πρόσφατες εκδόσεις: Χριστόφορος Μηλιώνης, *Καλαμάς κι Αχέροντας*· Αλέξανδρος Κοτζιάς, *Ιαγουάρος*· Γιώργος Χειμωνάς, *Τα ταξίδια μου -μυθιστόρημα.*

Σχολείο και γλώσσα. Μια μελέτη που τονίζει την ιδεολογική παράμετρο στο ζήτημα της χρήσης της δημοτικής γλώσσας στο σχολείο. Αθαν. Γκότοβος, *Παράδοση και γλώσσα στο σχολείο. Προβλήματα νομιμότητας των γλωσσικών μεταρρυθμίσεων στη νεοελληνική εκπαίδευση* (εκδ. Δωδώνη), Αθήνα 1991. Παμπάλαια προβλήματα και παλαιοί προβληματισμοί σε μια ανανεωμένη εκδοχή τους...

«**Τ**ριτοκοσμική η διάσταση του ονείρου / απλώνεται σα μια γαλάζια έχιδνα αινιγματική / στο καταθλιπτικό ακρογιάλι. / Μια λέαινα φριχτή στην άμμο / σκοτεινιάζει τον ήλιο / ακροβατώντας / εφιαλτικά αναρροφώντας τον άνεμο»: Γιάννης Πιπίνης, *Αναγραμματισμοί* (εκδ. Νεφέλη, 1991)

Υψιπετές το *Ανθολόγημα τεχνημάτων* του Χρήστου Γιανναρά (εκδ. Καστανιώτη, 1990) μας υπενθυμίζει πως σ' αυτό τον τόπο μόνο η πόλωση έχει πέραση.

Φενακισμοί;

Χαράς ευαγγέλια;

Ο χαρτοκόπτης

ΠΙΕΣΕ ΚΑΙ ΝΟΥΜΕ

Σε σχεδόν άδεια γήπεδα μαθαίνουμε ότι κάνουν συναυλίες οι περισσότεροι λαϊκοί τραγουδιστές που το φετινό καλοκαίρι —όπως κάθε χρονιά— περιοδεύουν στην επαρχία και κάνουν τις αρπαχτές τους, ονομάζοντάς τες μάλιστα πολιτιστική αποκέντρωση. Καιρός είναι να καταλάβουν οι απανταχού της Ελλάδας Έλληνες ότι αυτό δεν λέγεται πολιτιστική προσφορά και να τους στείλουν από εκεί που έρχονται. Μήπως είναι πια καιρός να ανασκευασθούν τα «θεωρήματα» περί πολιτιστικής ανάπτυξης της επαρχίας, στην οποία όλες οι κυβερνήσεις θυμούνται σε προεκλογικές περιόδους και την ξεχνάνε μετά;

Η ΣΑΠΟΥΝΟΠΕΡΑ ΠΑΒΑΡΟΤΙ

Ο ΠΑΒΑΡΟΤΙ ήρθε κι έφυγε, ο μύθος τους έως ένα βαθμό επιβεβαιώθηκε —ως λαϊκός σταρ γιατί περί αυτού πρόκειται και τίποτα παραπάνω— και μη διαμαρτύρεστε που δεν βρήκατε εισιτήριο, η βραδιά δεν ήταν ό,τι καλύτερο θα μπορούσατε να φανταστείτε.

Ίσως βέβαια να αισθανθήκατε λιγάκι εκτός κέντρου γηπέδου, μ' όλους εκείνους τους κοσμικούς και δήθεν που δεν τους είδατε από κοντά, αλλά και πάλι τίποτε δεν χάσατε. Το πολύ πολύ, αν έχετε στοιχειώδεις γνώσεις μουσικής, να ντρεπόσασταν αρκετά, όταν αυτοί οι τα πάντα γνωρίζοντες χειροκροτούσαν την ορχήστρα ακόμη κι όταν δεν έπρεπε και την διέκοπταν. Γιατί συνέβησαν και αυτά.

Όσο γι' αυτήν καθ' εαυτήν την ερμηνεία του Παβαρότι, αυτή δεν ξεπέρασε τις ήδη γνωστές άριες που έχει κατά καιρούς τραγουδήσει, πασπαλισμένες και με μερικά ποπ ιταλικά τραγούδια κι αυτό ήταν όλο. Κι αν νομίζετε πως μάλλον είμαστε αυστηροί, σας βεβαιώνουμε πως την ίδια γνώμη έχουν και οι Άγγλοι που ξεροστάλιασαν επί ένα δίωρο στη βροχή, για να αποκαλέσουν στη συνέχεια όλο εκείνο το πανηγύρι στο Χάιντ Παρκ «σαπουνόπερα Παβαρότι» και να ξεμπερδέψουν μια και καλή και με τον καλλιτέχνη και τα σταριλίκια του. Με το δίκιο σας βέβαια θα πείτε, ήταν τόσο αφελής όλος αυτός ο κόσμος που στάθηκε στις ουρές κι εδώ κι εκεί; Όχι δεν ήταν. Απλά και μόνο ήταν ενημερωμένος απ' τα μέσα ενημέρωσης, τα οποία μη έχοντας άλλο είδος θεάματος να προβάλλουν την όπερα, η οποία μάλιστα τα τελευταία χρόνια έχει αναγεννηθεί εκ της τέφρας της και αναζητά νέους πιστούς και εύπιστους ρομαντικούς, αυτούς που θέλουν να ξεφύγουν απ' τους δύσκολους καιρούς που ζούμε σε παγκόσμιο επίπεδο. Έτσι, έχρισαν νέους μεσίες τους τελευταίους εναπομείναντες του είδους, δηλαδή τον Χοσέ Καρέρας, τον Πλάθινο Ντομίνκο και τον Λουτσάνο Παβαρότι, κι έχουν να πορεύονται.

Ας μην ξεχνάμε, πως η ζωντανή ηχογράφηση της συναυλίας των τριών στις θέρμες Καρακάλα της Ρώμης (7 Ιουλίου 1990), η οποία έγινε με την ευκαιρία της έναρξης του περσινού Μουντιάλ —καταξίωσε τόσο τους ίδιους όσο και το ποδόσφαιρο— απέφερε υπερκέρδη στη δισκογραφική εταιρεία Πόλυγκραμ και της εξασφάλισε την είσοδο στο Χρηματιστήριο. Το κοινό λοιπόν, για ακόμα μια φορά πίστεψε στα είδωλα που του κατασκεύασαν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, αλλά κι οι εταιρείες δίσκων που μ' αυτή την ευκαιρία προσπαθούν να προωθήσουν το κλασικό τους ρεπερτόριο...

Αυτοαποκαλούνται πομπωδώς «δημιουργοί». Τίτλος που αρύεται από το εύρος της υποτιθέμενης αισθητικής τους προσφοράς. Κι όμως, κάνουν το παν για να θυμίζουν ότι κάθε άλλο παρά τον αισθητικό χαρακτήρα της ιδιότητάς τους μπορούν να προασπίσουν. Αψευδής μάρτυς η φωτογραφία. Μ' αυτό τον τρόπο διεκίνησαν τα (δίκαια) οικονομικά τους αιτήματα από την ΕΡΤ οι Έλληνες σκηνοθέτες που συνεργάζονται με την κρατική τηλεόραση. Οπωσδήποτε, πρακτική που θα μπορούσε να συνεισφέρει αρκετές σελίδες ως παράρτημα στο λεύκωμα «Κάτι το ωραίον» που έχει εκδοθεί από τους Φίλους του ΑΝΤΙ και αφορά το κιτς...

ΕΝΑΣ ΑΝΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΘΑ ΜΑΣ ΣΩΣΕΙ

Να τώρα μπελάς που μας βρήκε, ποιος θα 'ναι υπουργός, αν καταργούνται οι αναπληρωτές και πώς θα λειτουργεί η πολιτική ηγεσία του υπουργείου Πολιτισμού, μετά τον ανασχηματισμό. Εδώ το θέμα δεν είναι πώς θα λένε τον επικεφαλής, πώς θα λειτουργήσει το όλο πράγμα, ώστε να πάμε από τις διακηρύξεις στις πράξεις. Από ιδρύσεως του ελληνικού κράτους, εκατονταετηρίδα και βάλε, όλο στις διακηρύξεις μένουμε. Ο λόγος για την χαρτογράφηση των αρχαιολογικών χώρων, την ενιαία αντιμετώπισή τους, ώστε να μην κάθεται ώρες επί ωρών το Αρχαιολογικό Συμβούλιο με χάρτες και εκθέσεις να κτίσει διώροφο και σε ποια απόσταση από τα αρχαία που ίσως βρίσκονται στο χωράφι του. Από την άλλη, μη υπάρχοντος αρχαιολογικού χάρτη, όλο και κάτι ξενοδοχεία θα ξεφυτρώνουν σε αρχαιλογικούς χώρους, καθώς πάντα θα βρίσκονται κάποιοι που θ' ανακαλύπτουν τρόπους... Ας γίνει μια αρχή απ' αυτά, γιατί έρχονται πονηροί καιροί. Μετρήστε κρούσματα αρχαιοκαπηλείας στις εφημερίδες. Θυμηθείτε τ' ανοιχτά —χωρίς τελωνεία— σύνορα του 1992 και τη σκέψη της ΕΟΚ να διαφυλάσσει κάθε χώρα μόνη της τους αρχαιολογικούς θησαυρούς της, καταγράφοντάς τους...

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΤΟΥ

ΔΗΜΗΤΡΗ ΧΑΤΖΗ

ΣΤΙΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΤΟ ΔΙΠΛΟ ΒΙΒΛΙΟ

Μυθιστόρημα

★

ΑΝΥΠΕΡΑΣΠΙΣΤΟΙ

Διηγήματα

★

ΣΠΟΥΔΕΣ

Διηγήματα

★

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ
Η σύγχρονη εκδοτική παρουσία στα ελληνικά γράμματα

Καλό σας ταξίδι
OLYMPIC
OLYMPIC AIRWAYS
ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ
ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ